

Magyar Sion

◆◆◆ ÚJ FOLYAM IV. (XLVI.)
2010/2.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye

Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Ivan Chalupický, a Rózsahegy Katolikus Egyetem

(Katólicka univerzita v Ružomberku) professzora

Cséfalvy Pál, a Keresztény Múzeum igazgatója

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karának dékánja

Jozef Hal'ko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Káfer István, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert

Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Németh László, a Pápai Magyar Intézet rektora

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából

a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • Budapest • www.mondat.hu

♦♦♦ ERDŐ PÉTER

Hihet-e valóban egy mai európai értelmiségi Jézus Krisztus istenségében?

1. Mielőtt Jézus Krisztus istenségéről szólnánk, fel kell tennünk a kérdést, hogy európai értelmiségi kortársainknak valóban igen nehéz vagy éppen nagyon is könnyű Istenben hinni. Ebben a tekintetben ellentmondásos kép rajzolódik ki előttünk.

a. A vallásos hit mint emberi magatartás biztosan nem igazolható egy laposan ateista szemléletmód, például a hagyományos dialektikus és történelmi materializmus számára. Diákkoromban a hivatalos ateizmust az anyag fogalmának segítségével magyarázták. És a hivatalos ideológiának már ezen a ponton el kellett határolódnia a különféle vulgáris felfogásoktól, például attól a nézettől, amely szerint amit nem látunk, az nem is létezik. Jurij Gagarin első űrutazása után tréfásan azt mondták: ő „odafent” volt, de nem találkozott Istennel. Természetesen az ideológusok tudták, hogy az emberi szemmel való láthatóság a valódi létezésnek nem az egyetlen ismérve még az „anyagi” világban sem. Akkor hát mi a létezés kritériuma? Az ideológia válasza erre a kérdésre többé-kevésbé szofizma volt. Azt mondták ugyanis: „anyag mindaz, ami ténylegesen létezik”. Ha ez a látszólag logikus, valójában azonban hamis okfejtés igaz lett volna, mindannyian materialisták lennénk, ha nem tagadjuk, hogy legalább valami létezik. Ismét mások vagy ugyanazok az ideológusok elfogadták – és ez már hegelianus vonásnak tűnt –, hogy igenis létezhet szellem, de csak másodlagos módon, mint az anyag terméke, és nem az anyagtól függetlenül vagy azt megelőzve.

b. Ez a szemlélet és magatartás azonban manapság nem látszik már vonzónak földrészünk értelmiségének többsége számára. Egyesek megfáradtak és nem bíznak már a filozófiában mint olyanban. Ezért hajlamosak egy bizonyos – nevezzük így! – vulgáris agnoszticizmusra, mely azt sugallja: az olyan finom és komplikált dolgok, mint az anyag és a szellem fogalma, vagy akár a világmindenség eszméje, tudományos ismereteink ellenére, vagy éppen a természettudományos fejlődés következtében, nem ismerhetők fel az emberi gondolkodás számára. Ezért nem érdemes túl sok időt tölteni ilyen okoskodásokkal.

c. El kell ismernünk, hogy az anyag fogalma egyre bizonytalanabbá vált. Azt mondják, hogy az anyag és az energia között nincs világos különbség, hanem dinamikus átalakulások mennek végbe a létezés e két módja között. A nukleáris kutatás

is egyre nehezebbé teszi számunkra, hogy elképzeljük az anyagot. Éppen az atom nem atom, nem oszthatatlan, nem mérhető kiterjedésű, szilárd egység. Újabban sötét energiáról és antianyagról is beszélnek. Velük magyaráznak egyes olyan jelenségeket, melyeket a csillagászat szintjén figyeltek meg. Mindez nem tűnik különösebben negatív jelenségnek a vallásos hit szempontjából, vagy arra a készségre nézve, hogy higgyünk a valóság más, nagyszerűbb dimenzióiban. Az aggyal, a pszichológiai funkciókkal, az emberi szellem még nem magyarázott jelenségeivel, az emberi lény nagy távolságokon vagy a halál pillanatán – végül is konkrétan melyik pillanaton? – átívelő kommunikációs és megérző képességének dimenzióival kapcsolatos kutatások módosítják a világról alkotott képünket. Az értelmiségek között ezért bizonyos érzékenység figyelhető meg a túlvilág, a szellemi világ létezése iránt. De ha az anyag fogalma nem világos, akkor nem lehet az a szellem fogalma sem. És főként: hogyan tudunk határt vonni az anyagi és a szellemi világ között? Továbbá: hogyan tudjuk megkülönböztetni ezt a világot, melyről mi, keresztények azt valljuk, hogy teremtett világ, magának Istennek, a transzcendenciának a valóságától? Nagy tehát a panteizmus kísértése! A többé-kevésbé panteista szemlélet különböző formái manapság divatosnak tűnnek.

2. Ebből a háttérből emelkedik ki Krisztus istenségének problémája. Egyesek számára nem tűnik túl nehéznek elfogadni Jézusnak „egy bizonyos isteni jellegét”, de sokan ugyanígy nyitottak a mi isteni jellegünknek, sőt minden létező dolog isteni jellegének elismerése felé is. Nem kevesen szép érzelmekkel gondolnak a mindnyájunkban ott rejlő „isteni szikrára”. Egyesek számára nem csupán történelmi és költői frázis, amit ma az Európai Unió himnuszában Friedrich Schiller szavaival énekelnek: „Öröm, bűvös égi szikra...”. Hogyan magyarázzuk hát a lényegi különbséget a teremtő Isten és a teremtett világ között? Ugyanis csak e különbség alapján alkothatunk képet Jézus Krisztus valóságos, teljes és sajátos istenségéről.

3. A filozófia története során az Isten létezése mellett felhozott vagy az Isten valódi mivoltának meghatározására szolgáló érvek között az anyag fogalma nem játszott alapvető szerepet. Már Platón hangsúlyozza, hogy az istenekről és az isteni dolgokról különböző módokon lehet beszélni, de a filozófus feladata, hogy elmagyarázza, milyen az isten. Válasza az, hogy isten „minden szempontból a legjobb” (*Respublica* 381b), és ezért változhatatlan: „egy olyan isten, akinek nem tulajdoníthatnánk azt, ami minden dologban a legjobb, nem érdemelné meg az ’isteni’ jelzõt; egy olyan isten, aki változhatna, csak rosszabbá válhatna”.¹ Vagyis ez a filozófiai szemlélet nem foglalkozik az anyag és a szellem fogalmával, hanem más kategóriákat tart szem előtt, nevezetesen a jóságot és a változhatatlanságot. A tökéletesség és a változhatatlanság kétségkívül összefüggnek egymással. Itt van az a pont, ahol transzcendens vonást érzünk, mert a változhatatlan és a tökéletes vala-

miképpen alapja lehet a változó és tökéletlen dolgoknak. Közvetve felmerül tehát a lét alapjainak nagy kérdése. Arisztotelész „első filozófiája” vagy – ahogyan ma nevezzük – metafizikája úgy határozza meg magát, mint „az összes létező eredetére és első okára vonatkozó tudás és a létről mint létről és annak legegységesebb tulajdonságairól szóló ismeret. Első jelentésében tehát az első filozófia teológiai jellegű, amennyiben az istenivel foglalkozik (*Metaphysica* 1046a).”²

Már az ókortól fogva sok filozófus, így Plótinosz, Porphüriosz, Proklosz, az Areopagita Dénesnek nevezett keresztény szerző, sőt az ő hatása alatt néhány olyan középkori és reneszánsz keresztény gondolkodó is, mint Nicolaus Cusanus úgy igyekezett kifejezni az isteni transzcendenciát, hogy misztikus jellegű negatív teológiát alkalmazott annak tudatában, hogy mélységes különbség van Isten létének teljessége és alapvető volta meg az összes többi létezők korlátozott létezési módja között. Misztikus vagy spirituális értelemben azonban szükséges, hogy pozitívan is tudjunk beszélni Istenről, természetesen annak tudatában, hogy szavaink gyengék és kevésbé alkalmasak valósága teljességének és abszolút voltának kifejezésére. Mi magunk ugyanis nyelvünkkel és fogalmainkkal együtt ehhez a világhoz tartozunk. Még ha a világ a Teremtő arcát tükrözi is, még ha az ember Isten képére teremtett is (Ter 1,27), hitünk nem fogadja el az emberi lélek előzetes létezését (*praeexistentia*), sem azt, hogy lelkünk ugyanolyan örökkévaló lenne, mint maga az Isten. Lelkünk ugyanis nem az isteni lényeg kiáradása, nem alkotja Isten részét,³ hanem Isten teremtménye. Tehát újra és újra az egy igaz Istenről való beszéd hatalmas nehézségébe ütközünk.

4. Ez a nehézség azonban már arra a problémára is vonatkozik, hogy hogyan fejezzük ki természetes tapasztalatunkat, eszmélődésünket a teremtett világ alapján, következtetéseinket a Teremtővel kapcsolatban. Ám ennek a nehézségnek van egy másik oldala is: nevezetesen az ember és Isten közti kommunikáció kérdése. Isten már a világmindenség megteremtésével kifejezett valamit önmagából, feltárta akaratát. De mindnyájan, akik hiszünk az isteni kinyilatkoztatásban, tényleg meg vagyunk-e győződve arról, hogy a személyes, tudatos és szabad Isten kapcsolatot keresett velünk, emberi lényekkel? Itt kezdődhetnek kortársaink számára egyrészt a nehézségek, másrészt Krisztusba vetett hitünk legvonzóbb vonásai.

A tömegtájékoztató eszközök tele vannak spekulációkkal, költői látomásokkal, többé-kevésbé tudományos okfejtésekkel más kultúrák, más értelmes lények létezéséről a kozmoszban. Milyen lehet egy ilyen „másik”, földön kívüli civilizá-

¹ MELCHIORRE, V., *Dio*, in *Enciclopedia Filosofica* (Milano 2006) III, 2883.

² Uo.

³ DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Edizione bilingue* (Bologna 1996) nr. 201; 285; 455; 685.

ció? És főként: hogyan tudunk kapcsolatba lépni ezekkel az értelmes lényekkel? Vagy már kapcsolatban vagyunk velük? Mít hozhat nekünk egy ilyen találkozás? Gazdagodást vagy hatalmas veszélyt? Az emberiség szinte kétségbeesetten küldi rádiójeleit a világmindenségbe, hogy kapcsolatot keressen más értelmes lényekkel. De mit kell tartalmazniuk ezeknek az üzeneteknek? Milyen nyelvezettel kell megfogalmazni őket, hogy érthetők legyenek? Sok a kérdés ezen a téren. És még csak különböző értelmes lények kapcsolatáról beszélünk ezen a világon belül. Még nem szólnak az angyalokról, és még nem vizsgáljuk személyes kapcsolatunk lehetőségét Istennel.

Ő, aki összehasonlíthatatlanul intelligensebb nálunk, maga találja meg, neki kell megtalálnia a módot arra, hogy párbeszédbe lépjen velünk. Isten tud és akar szólni az emberhez. De a legnagyobb és legteljesebb lehetőség arra, hogy érzékszerveink és értelmünk útján ilyen kapcsolatba kerüljünk Istennel, az, ha Isten emberi módon szól hozzánk, ha úgy jelenik meg előttünk, mint valóságos ember és valóságos Isten. Ezért beszél Szent János Evangéliumának Prológusa az Igéről, Isten Szaváról, aki mindig létezett, aki Isten volt, és aki megtestesült, hogy azoknak, akik befogadják, hatalmat adjon arra, „hogy Isten fiaivá legyenek” (Jn 1,12). Ha a mai ember komolyan felveti az abszolút, transzcendens és személyes Isten létének kérdését, azt is kutatnia kell, hogy hogyan lehetséges kommunikáció Isten és ember között. Egyfelől a Khalkedoni Zsinat krisztológiai dogmája egyszer s mindenkorra megvetette a keresztény gondolkodás alapjait Jézus Krisztus személyéről. A Khalkedoni Hitvallás meghatározásában ugyanis ez áll: „A Szentatyák nyomdokait követve mindnyájan egy szívvel-szájjal valljuk és tanítjuk, hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus egy és ugyanaz a Fiú, ugyanő tökéletes az istenségben és tökéletes az emberségben, valóban Isten és valóban értelmes lélekből és testből álló ember, ugyanő az Atyával egylényegű istensége szerint és velünk egylényegű embersége szerint.”⁴ Másfelől éppen a XX. század második felének teológiája hangsúlyozza a történeti Jézus személyéről szóló kutatás fontosságát.⁵ XVI. Benedek pápa volt az, aki a Názáreti Jézusról szóló nagy, összefoglaló művében meggyőző erővel mutatta ki, hogy a hit Krisztusa és a történelmi Jézus egy és ugyanaz a személy, és hogy a Krisztusba mint Isten Fiába, valóságos emberbe és valóságos Istenbe vetett hit indoka történetileg éppen magának Jézusnak a viselkedéséből, tanításából, végső soron az önértelmezéséből fakad. Tehát nincs különbség, nincs elválás a hit Krisztusa és a történeti Jézus között.⁶ A khalkedoni dogma kikristályosodásához vezető teológiai fejlődés történeti kutatásának szintjén Alois Grillmeier

⁴ DENZINGER – HÜNERMANN, nr. 301, ed. cit. 169. MAGYARUL: FILA B. – JUG L., *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai* (Kisterenye-Budapest 1997) 89.

⁵ Vö. SCHILSON, A., *Christologie*, III. 3, in *Lexikon für Theologie und Kirche* (ed. Kasper, W. et alii; ³Freiburg-Basel-Wien 1993–2001 [2006]) II, 1171.

dokumentált pontossággal mutatta be – rávilágítva az Egyház hitétől eltérő irányzatokra is – azt a történelmi utat, amely a Bibliától, az egyházatyákon keresztül a nagy zsinatok koráig vezetett. Tehát a Krisztusról szóló katolikus – vagy más szóval ortodox – eszmék történetének kutatása ugyanazt a képet tárja elénk,⁷ mint a Názáreti Jézus személyének és önértelmezésének közvetlen vizsgálata. Talán nem véletlen ezért, hogy Grillmeier professzor 1979-ben művét éppen az akkori müncheni érseknek, Joseph Ratzingernek ajánlotta.

Így éppen Krisztus az, akiben az Atya dicsőségét láthatjuk, ő az Isten és az emberiség közti találkozás helye, ahogy Nazianzi Szent Gergely éneкли:

*„Enyhe világossága
a szent és boldog és halhatatlan Mennyei Atya
isteni dicsőségének,
Jézus Krisztus,
...
Miért is e világ dicsőít téged.”*

5. Ám mit mond mindez a híres „mai európai értelmiséginek”, akiről szólni kívánunk? Eddig nem tettük fel a kérdést, hogy mit jelent értelmiséginek lenni, és mi manapság egy európai gondolkodó sajátossága. *Az értelmiségi biztosan nem pusztán olyan személy, aki egyetemi diplomával rendelkezik.* Nem a ruha teszi az embert! Különösen manapság, amikor földrészünk ifjúságának körülbelül a fele valamilyen felsőoktatási intézmény hallgatója. A kommunista országokban a tervgazdálkodás keretében az állam meghatározta azoknak a számát, akiket az egyes egyetemeken bizonyos szakokra fel lehetett venni. Ezek a számok viszonylag alacsonyak voltak, mert a szocialista gazdaság tervezett szükségletei szerint számították ki őket. Tehát a felvételi vizsgák az egyetemeken nehezek voltak. Sok jelentkezőt elutasítottak. Ezenkívül jogszabály határozta meg, hogy a felvehető fiatalok hány százalékának kellett munkás-, paraszt- vagy értelmiségi családból származnia. Sőt, még törvényben rögzített kiváltságok is voltak, amelyek biztosították a felvételt bizonyos állami kitüntetések vagy tisztségek viselőinek gyermekei, esetleg unokái számára is. Az értelmiségi osztályhoz tartozás 1989-ig sokat jelentett. Még az újságok házassági hirdetéseiben is gyakran kerestek „diplomás” házastársat. A mai, polgári társadalomban nem annyira a diploma számít, mint inkább az anyagi és más körülmények – természetesen a személyi adottságokon kívül. Mélyebb értelemben azon-

⁶ RATZINGER, J. / BENEDETTO XVI, *Gesù di Nazaret* (ed. italiana a cura di Stampa, I. – Guerriero, E.; Città del Vaticano-Milano 2007).

⁷ GRILLMEIER, A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche* (Freiburg im Breisgau 1990 [2004]) I, 14–184; 222–345; 403–413; stb.

ban az értelmiségi olyan személy, aki reflektál az élet nagy kérdéseire, tudatosan szembenéz velük, aki ismeri a kultúra különböző területeit, a saját szakmájának határain túl is. Bár az egyetemi végzettséggel rendelkezők számára az utóbbi időben növekedett, a valódi értelmiségiek Európában ma nem többen, hanem talán kevesebben vannak, mint fél évszázaddal ezelőtt. Ez természetesen függ a középiskolák színvonalának csökkenésétől, a bizonytalan légkörtől, amely mind a munka világában, mind a nevelés során átadott értékek tekintetében jellemző.

De mit jelent *európainak lenni* egy értelmiségi számára? Ha Európa nem tisztán földrajzi vagy politikai fogalom, hanem inkább kulturális valóság, akkor keresnünk kell az európai kulturális azonosság sajátosságát is. És ezen a pontos biztosan felmerül a zsidó-keresztény örökség, de a görög-római örökség is a jelentős egyiptomi, perzsa és babiloni hatásokkal együtt. Természetesen nem hiányoznak a kelta, germán, szláv, finnugor népek hagyományai, de a török, arab és más hatások nyomai sem. Mindennek az örökségnek a világnézettel legszorosabban összefüggő eleme mégiscsak a kereszténység. Igaz, hogy a földrész sok táján és a társadalom számos csoportjában a keresztény szellemi jelenlét figyelemre méltóan meggyengült. Még sincs más közös alap, amely a földrész számára jellemző volna. A felvilágosult eszmerendszer egyfelől nem járta át mindenütt az egész társadalmat, másfelől maga is valamiképpen a keresztény örökséghez kapcsolódott. Ezt ma látjuk igazán, amikor egyes törvényhozók próbálnak elszakadni az emberi jogok klasszikus értelmétől és egy bizonyos alapvető természetjogi szemlélettől, és több teret adnak a szubjektív elemeknek. De a szubjektivizmus nem európai. Megjelenhet más összefüggésben is, és – éppen természeténél fogva – nem rendelkezik jellemző tartalommal, hanem az egyes egyének szerint különböző. Így nem lehet egy sajátos kultúra közös, pozitív alapja.

Tehát a mai európai értelmiségi olyan ember, akit érdekelnek az élet és a világ nagy kérdései. Olyan ember, aki értelmet és értéket keres az egyes személy és a társadalom számára. Olyan valaki, aki ismeri a keresztény és a görög-római örökség jelentős tartalmait, és aki mindezt legalábbis úgy tartja szem előtt, mint lehetséges elemeket alapvető kérdéseinek megválaszolásához.

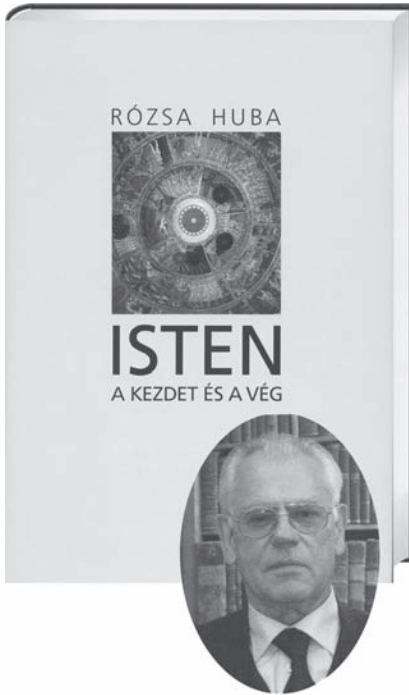
6. A mai európai értelmiségi tehát felteheti Isten létezésének és fogalmának kérdését, és létének felismerésében pozitív választ találhat. Ha pedig Istent mint transzcendens és abszolút valóságot felismerte, el lehet és el kell gondolkodnia az Istennel való kommunikáció lehetőségéről is. És itt nyilvánvalóvá válik, hogy az európai értelmiségi nem utasíthatja vissza eleve azt az emberi fantáziánk számára nehezen elképzelhető eszmét, hogy éppen Jézus Krisztus személye az, akiben emberi mivoltunk képességeinek a leginkább megfelelő módon találkozhatunk Istennel.

Mindent egybevetve: az európai értelmiségi nem szükségképpen hívő. De *szükségképpen* senki sem az! A Krisztusban való hit, vagyis a keresztény hit teljessége ugyanis nem valamilyen emberi okoskodásból levont pusztá következtetés, hanem kegyelem: Isten ajándéka. Ezt a kegyelmet viszont megadja Isten, „aki azt akarja,

hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére. Mert egy az Isten és egy a közvetítő Isten és ember között, az ember Jézus Krisztus” (1Tim 2,4-5). Erről az igazságról kell tanúságot tennünk. Ennek kell a hírnökeivé és a misszionáriusaivá válnunk Európa újraevangelizációjában. Ebben a meggyőződésben egynek kell lennünk többi keresztény testvéreinkkel, hogy az egység tanúság-tételünk erősítője legyen.

Rózsa Huba

Isten a kezdet és a vég

Ez a kötet Rózsa Huba professzor 70. születésnapjára készült, s egy nagy ívű tudományos pálya eredményeit tárja az olvasó elé. A kötetben közölt tanulmányok az alábbi témakörökbe rendeződnek:

- Pentateuchus-hagyomány
- Monoteizmus
- Bibliai hagyomány és történelem
- Üdvösségközvetítők, üdvösségközvetítés az Ószövetségben
- Személyes élet az Ószövetségben
- Az Ó- és Újszövetség viszonya
- Hagyományok az Újszövetségben
- Biblia és kultúra.

A kötet bevezető tanulmányaiban Erdő Péter bíboros, Georg Braulik OSB, Spányi Antal megyéspüspök és Sarbak Gábor, a Szent István Társulat elnöke méltatják a nemzetközileg elismert biblikus-professzor munkásságát.

584 oldal, keménytáblás, védőborítóval
Ára: 4200 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ HARMAI GÁBOR

Ujjongjatok kimondhatatlan és dicsőségtől áthatott örömmel!

Az 1Pt 1,6-9 fordítása

Az Esztergomi Hittudományi Főiskolán nyelvtanulók részére magyar nyelvű számítógépes szöszedetet készítünk a görög Újszövetség Westcott & Hort féle 1885-ös szövegkiadásához.¹

E munka korrektúrája során állapítottuk meg, hogy az 1Pt 1,6-9 vélhetően helyes fordítása eltér attól, amit a magyar szentírásfordítások bármelyikében találunk, így cikkünkben az elvégzett vizsgálatról adunk számot.

Az 1Pt 1,6a-ban mind az általunk használt Westcott & Hort szövegkiadás, mind a GNT27 az ἀγαλλιᾶσθε igealakot szerepelteti, az 1Pt 1,8b-ben a GNT27 ugyancsak az ἀγαλλιᾶσθε-t, a Westcott & Hort az ἀγαλλιᾶτε-t. Arra jutottunk, hogy az 1Pt 1,6a-ban az ἀγαλλιᾶσθε valószínűleg imperativusz, az 1Pt 1,8b-ben pedig akár egyik, akár másik igealak szinte biztosan az: az ἀγαλλιᾶτε activ imperativus imperfectum, az ἀγαλλιᾶσθε aktív jelentésű medium imperativus imperfectum.

Cikkünk címe mutatja az ebből adódó fordítási lehetőséget: „ujjongjatok”, míg a magyar fordítások vagy praesens imperfectummal („ujjongtok”), vagy futurummal („ujjongani fogtok”) fordítanak.²

¹ Vö. www.ujszov.hu.

² Praesens értelemben fordítanak a magyar protestáns fordítások: Károli, 1Pt 1,6a: A melyben örvendeztek (ἀγαλλιᾶσθε); Károli, 1Pt 1,8b: kibeszélhetetlen és dicsőült örömmel örvendeztek (ἀγαλλιᾶσθε); új prot. ford. (ÚPB), 1Pt 1,6a: Ezen örvendeztek (ἀγαλλιᾶσθε); új prot. ford. (ÚPB), 1Pt 1,8b: *kimondhatatlan, dicsőült örömmel örvendeztek, (ἀγαλλιᾶσθε).*

Tisztán futurummal fordít a Szent Jeromos Társulat (KNB): KNB, 1Pt 1,6a: *Ennek örülni fogtok (talán ἀγαλλιᾶσεσθε);* KNB, 1Pt 1,8b: *örvendezni fogtok (talán ἀγαλλιᾶσεσθε) megdicsőült és kimondhatatlan örömmel.*

Érdekes, kevert megoldást választ a Szent István Társulat (ÚKB): ÚKB, 1Pt 1,6a: *Abban örülni fogtok (talán ἀγαλλιᾶσεσθε);* ÚKB, 1Pt 1,8b: *ujjonghattok (talán ἀγαλλιᾶτε) a megdicsőültek kimondhatatlan örömeivel.* N.b. az ÚKB, 1Pt 1,8b-beli megengedő fordítása elég közel áll ahhoz az imperativuszhoz, amit a mi cikkünk javasol.

A továbbiakban a kulcsszavak morfológiai és szövegkritikai vizsgálatával bemutatjuk a különbség okát, a szövegösszefüggés strukturális és tartalmi vizsgálatával pedig a különbség jelentőségét, és egyáltalán a Szentírás tanítását és – véleményünk szerint – helyes fordítását ezen a helyen.

1. MORFOLÓGIAI VIZSGÁLAT

Az alapigéről, az ἀγαλλιάω-ról több szótár is megállapítja, hogy jellegzetesen szentírási szó, amely a klasszikus görög ἀγάλλω-ból ered,³ de ahhoz képest jelentéstoöbbletet hordoz: az egész embert átfogó teljes örömet írja le, amelyet Isten eszkatologikus üdvösségtette vált ki.⁴

Akár az ἀγαλλιᾶτε, akár az ἀγαλλιᾶσθε, alakját tekintve vagy praesens imperfectum pl. 2. lehet (azaz „örvendeztek”), vagy imperativus imperfectum pl. 2. (azaz „örvendeztetek / ujjongjatok”).⁵ Kevésbé meggyőző Bultmann véleménye, aki szerint maga a modern kiadásokban található ἀγαλλιᾶσθε igealak lehet futurum is (azaz „örvendezni fogtok”).⁶

Főntebb láttuk az imperfectum-értelemben fordító magyar protestáns fordításokat, de hogy az ige imperativus is lehet, azt az ἀγαλλιᾶσθε esetében a Mt 5,12 is mutatja: „χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε – örüljete és ujjongjatok”.

Az ἀγαλλιᾶτε esetében közvetlen szentírási párhuzamunk nincs ugyan, de szabályos activ praesens imperfectum, ill. imperativus imperfectum ragot kap az ἀγαλλιάω ige, vagyis formai szempontból szintén fordítható akár a protestáns tradíció jelen idejű „örvendeztek” szavával, akár az általunk javasolt „ujjongjatok!” felszólítással.

Lentebb, a strukturális és tartalmi elemzésnél kívánjuk megmutatni, miért tartjuk helyesebbnek az imperativus, mint az imperfectum fordítást, de minthogy szövegkritikailag nehéz helyről van szó, előbb elkerülhetetlen a szövegkritikai vizsgálat.

³ BAUER, W., ἀγαλλιάω, in *Griechis-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur* (©Berlin 1963) 7.

⁴ BULTMANN, R., ἀγαλλιάομαι, ἀγαλλίασις, in *TWNT*, 19; vö. WEISER, A., ἀγαλλιάομαι, ἀγαλλίασις, εως, ἦ, in *EWNT*, 18.

⁵ Vö. SCHELKE, K., *Die Petrusbriefe/Der Judasbrief*, HThK NT (Freiburg 1976) 34, 4. lábjegyzet. A szerző szerint alig eldönthető, hogy az ἀγαλλιᾶσθε az 1Pt 1,6a-ban indicativus vagy imperativus. Más lehetőséggel nem számol.

⁶ BULTMANN, R., ἀγαλλιάομαι, ἀγαλλίασις, in *TWNT*, 20. A szerző annyiban következetes, hogy a továbbiakban a Mt 5,12-t is futurumnak értelmezi, de úgy vélem, a Mt 5,12-ben a „χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε”

2. SZÖVEGKRITIKAI MEGFONTOLÁSOK

A bevezetőben megemlékeztünk arról, hogy a Westcott & Hort és a GNT27 eltérő olvasatot hoz az 1Pt 1,8b ἀγαλλιάω igéjénél. A saját olvasatát egyik kiadás sem indokolja meg, ezért szövegkritikai vizsgálatunk sajnos nem végezhető el olyan mélységben, hogy egyértelmű véleményt tudjunk formálni arról, mi lehet az eredeti olvasat.⁷

Paradox módon a GNT27 kritikai apparátusa az 1Pt 1,8b kapcsán fölsorolja, hogy mely kódexek tartalmazzák Westcott & Hort ἀγαλλιᾶτε olvasatát: B C*^{vid} 1852 pc; Or.

Szövegkritikai szempontból lehetségesnek kell tartanunk az ἀγαλλιᾶτε alakot, hiszen tekintélyes szövegtanúk támogatják, és teljesen elképzelhető, hogy ez az eredeti forma, amit számos kéziratban egyfajta utólagos szövegtértelemezésként vagy félrehallásként igazítottak az 1Pt 1,6a ἀγαλλιᾶσθε alakjához.

Fordítási lehetőségek szempontjából a különbség nem döntő. Mind az ἀγαλλιᾶτε, mind az ἀγαλλιᾶσθε lehet praesens vagy imperativus, futurum viszont semmiképpen, ezért a latin fordítási tradíciót, amiről a későbbiekben lesz szó, egyik sem alapozza meg.

Egy szempontból azért mégiscsak érdekes ez a különbség. Ha Westcott és Hort ἀγαλλιᾶτε olvasata a helyes az 1Pt 1,8b-ben, akkor nem szükségszerű azonos módon fordítani az 1Pt 1,6a-t és az 1Pt 1,8b-t. Erre ad példát a SzIT fordítása, amely az 1Pt 1,6a-t futurumban, az 1Pt 1,8b-t megengedő értelemben fordítja. A teljes magyar szentírásfordítások főntebb idézett megoldásai közül az 1Pt 1,8b-ben ez áll a legközelebb ahhoz, amit mi javasunk: *ujjonghattok* (vlsz. az ἀγαλλιᾶτε alapján) *a megdicsőültek kimondhatatlan örömeivel*.

Cikkünk végén lehetséges fordítási alternatívaként elemezzük, szerintünk milyen különbség képzelhető el az 1Pt 1,6a és 1Pt 1,8b között, és ennek mi a lehetséges értelme.

Schelke szerint több egyházatya mind az 1Pt 1,6a-nál, mind az 1Pt 1,8b-nél ezen a helyen futurumot használ, de ők általában az ἀγαλλιάσθεσθε olvasatból indulnak ki. Ennek felel meg a latin fordítási tradíció („*exultabitis*”) és számos más nyelvű ókori fordítás is,⁸ de a Szent Jeromos Társulat főnt idézett futurumos fordítása is.

felszólításról sokkal világosabban kellene kifejtenie, hogyan lehetne futurum: „Daß man 1Pt 1,6.8 schwanken kann, ob das ἀγαλλιᾶσθε präsent oder futur gemeint ist, ist im Charakter des Glaubens begründet: beides ist möglich. So ist Mt 5,12 zu verstehen...” Megalapozottabbnak tűnik SCHELKE (uo.) fölvetése arról, hogy a latin tradíció futurum-fordítása egy görög ἀγαλλιάσθεσθε olvasatra megy vissza. Ezzel szemben a modern kiadásokban található ἀγαλλιᾶσθε/ ἀγαλλιᾶτε alakok maguk morfológiailag semmiképpen nem futurumok, sem az 1Pt 1,6a-ban, sem az 1Pt 1,8b-ben.

⁷ Érdekességképpen megjegyezzük, hogy az \mathcal{N} kódex szövegében, amely ma már neten hozzáférhető (<http://codexsinaiticus.org/en/>), a „ἀγαλλιασθαι” alakot találjuk, ami alaktanilag M.inf.impf-nek tűnik, bár így igen nehéz a szövegösszefüggést értelmezni.

⁸ SCHELKE 34, 3. lábjegyzet.

Látszólag a futurum-olvasatot támogatja az 1Pt 1,6a-t bevezető „ἐν ᾧ – *amelyben*” kifejezés, amely így masculinumban az előző szakaszt lezáró „ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ – *végző időben*”-re vonatkozna, de meggyőző Schelke érvelése, aki szerint éppen ez mutatja, hogy a futurum-olvasat egy utólagos értelmezéskönnnyítés, és a modern szövegkiadások ἀγαλλιᾶσθε alakja lectio difficilior, amely azonban megfelel a Szentíró szándékának az 1Pt 1,6a-ban, és Schelke szerint az 1Pt 1,8b-ben is. Ekkor az ἐν ᾧ neutrum, és az egész korábbi szakaszra utal, azt fogja át.⁹

Összefoglalásképpen azt mondhatjuk, hogy a magyar katolikus fordítások latin tradícióból átvett futurumai morfológiai és szövegkritikai szempontból valószínűtlenek, lehetséges azonban, hogy az ÚKB helyesen választja szét a két ige fordítását, és az 1Pt 1,8b megengedő fordítása („*ujjonghattok*”) elég közel áll ahhoz az imperativushoz, ami véleményünk szerint a Szentíró eredeti szándéka volt („*ujjongjatok*”).

A protestáns fordítások praesens imperfektumai („*örvendeztek*”) morfológiai és szövegkritikai szinten megalapozottak ugyan, de a következőkben megmutatjuk, hogy a szövegösszefüggésbe sokkal jobban illeszkedik az imperativus.

Először bemutatjuk a saját fordítási javaslatunkat, majd bemutatjuk a praesens imperfectum nehézségét, és végül lehetséges alternatívaként bemutatjuk, hogyan lehet a szöveget úgy lefordítani, hogy súlyt fektetünk az 1Pt 1,6a ἀγαλλιᾶσθε és az 1Pt 1,8b lehetséges ἀγαλλιᾶτε olvasata közötti különbségre.

3. FORDÍTÁSI JAVASLAT AZ 1PT 1,3-9-HEZ¹⁰

I.	I.
A 3 Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,	A 3 Áldott az Isten, a mi Urunk, Jézus Krisztus atyja,
B ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν	B a bennünket nagy irgalma szerint élő reményre újjánemző,
C δι’ ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν,	C Jézus Krisztusnak a halálból való feltámadása által,
C’ 4 εἰς κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον,	C’ 4 romolhatatlan, szeplőtlen és hervadhatatlan örökségre,
B’ τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ὑμᾶς	B’ az egekben számotokra fenntartottra,

⁹ Uo.

D 5 τὸς ἐν δυνάμει θεοῦ
φρουρουμένους
E διὰ πίστεως
D' εἰς σωτηρίαν ἐτοίμην
ἀποκαλυφθῆναι
ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ.

D 5 az Isten erejében
megőrzöttek (számára)
E hit által
D' az üdvösségben, (amely)
kész megnyilvánulni az
utolsó időben

II.

A 6 ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε,
B ὀλίγον ἄρτι εἰ δέον {{[ἐστίν]}}
λυπηθέντες ἐν ποικίλοις
πειρασμοῖς,
C 7 ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς
πίστεως πολυτιμότερον
χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου
C' διὰ πυρὸς δὲ
δοκιμαζομένου εὐρεθῆ
B' εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν καὶ
τιμὴν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ
Χριστοῦ.
D 8 ὃν οὐκ ἰδόντες ἀγαπᾶτε,
E εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρώντες
πιστεύοντες δὲ
ἀγαλλιᾶτε/{ἀγαλλιᾶσθε}
χαρᾶ ἀνεκλαλήτῳ καὶ
δεδοξαμένῳ,
F 9 κομιζόμενοι τὸ τέλος
τῆς πίστεως {{[ὑμῶν]}}
σωτηρίαν ψυχῶν.

II.

A 6 amelyben **ujjongjatok**
B ha kissé most kényszerűen
szomorkodván (is) különféle
megpróbáltatásokban
C 7 hogy veszendő aranynál
sokkal értékesebb
hitetek igazoltsága
C' tűz által igazoltak
találtassék
B' magasztalásra, dicsőségre és
megbecsülésre Jézus Krisztus
megjelenésében
D 8 akit (a múltban) nem látva szerettek,
E akiben most nem látván
hívókként pedig **ujjongjatok**
kimondhatatlan és
dicsőségtől áthatott
örömmel
F 9 (mint) a hit {etek}
beteljesedését, a lelkek
üdvösségét elnyerők.

Technikai megjegyzés, hogy a görög szöveg számos particípiumát magyarban csak a zárójelbe tett segédzavakkal lehet visszaadni.

Mínthogy a cikkünkben összefoglalt vizsgálat eredményét a főiskola honlapján található digitalizált Westcott & Hort kiadás nyelvtani elemzéseiben és szószedetében használjuk föl, az látszott helyesnek, hogy a görög Szentírást főszoveggént a Westcott & Hort szerint idézzük, de kapcsolos zárójelben jeleztük a GNT27 ettől

¹⁰ A fordítási javaslat HORVÁTH E. szószedetén, betű szerinti tükörfordításán alapul, amit a www.ujszov.hu weboldalon közzélünk.

eltérő olvasatait. Két nem túl jelentős, és a GNT27 által is szögletes zárójelbe tett értelmező szócska mellett a legfőbb különbség éppen az, amiből a vizsgálat kiindult: a ἀγαλλιᾶτε/{ἀγαλλιᾶσθε} igék különbsége az 1Pt 1,8b-ben.

Az 1Pt 1,6a-ban és 1Pt 1,8b-ben vizsgált ἀγαλλιᾶω igealakok szövegösszefüggése két részből áll. Távolabbi szövegkörnyezetet képez az I. rész, az 1Pt 1,3-5 vers, amelyet a korábbiakban bemutatott módon az 1Pt 1,6a-t bevezető „ἐν ᾧ – amelyben” foglal össze, közvetlen szövegösszefüggést jelent a II. rész, az 1Pt 1,6-9.

Az I. rész Istendicsőítés, amely két kulcskifejezés köré szerveződik: „ἀναγεννήσας ἡμᾶς – bennünket újjánemző” és „διὰ πίστεως – hit által”.

Az I. A szakasz a dicsőítés kijelentése, amelyet a továbbiak indokolnak. Az I. B-C-C'-B' szakaszok által alkotott khiazmus Istent mint bennünket „újjánemzőt - ἀναγεννήσας” mutatja be, az I. D-E-D' szakaszok ennek eszközeként mutatják be a hitet (διὰ πίστεως). A B és B' szakaszok kapcsolatát a személyes névmások (ἡμᾶς ill. ὑμᾶς) mutatják, a C és C' szakaszok pedig Isten múltbeli és jelenbeli cselekedeteit hirdetik: a múltban föltámasztotta Jézus Krisztust, a jelenben fönntartja a mennyei örökséget a híveknek.

A D-E-D' koncentrikus szerkezete a jelent (D) és az eszkatologikus jövőt (D') köti össze, összekötő kapocs a hit (E).

Fontosak a szövegben említett idősíkok: Isten Jézus Krisztust *a múltban* már föltámasztotta (vö. I. C), *a jelenben* fenntartja az örökséget (vö. I. C'), amelyre megőrzi a címzetteket (vö. I. D) az üdvösség hite által, amely *az utolsó időben*, az eszkatologikus jövőben kész megnyilvánulni (vö. I. D').

A II. rész sokban hasonló szerkezetű, mint az I. rész. Bevezető fölszólításnak tekintjük az A szakaszt, noha ezzel kapcsolatban még meg kell vizsgálnunk az ἀγαλλιᾶσθε ige fordítási alternatíváit.

Ezután ellentétes khiazmust alkotnak a II. B-C-C'-B' szakaszok. Itt a khiazmust az idősíkok feszítik ki: a B-ben a mostról, a jelenről van szó (ἄρτι), a B'-ben az eszkatologikus jövőről, amikor Jézus Krisztus megjelenik. A B szerint a hívek most szomorkodnak a különféle megpróbáltatásokban, a B' szerint magasztalásban, megbecsülésben és dicsőségben lesz részük Jézus Krisztus megjelenésekor.

A C-C' szakaszok pleonazmust is vállalva az „igazoltság – δοκίμιον” fogalmával magyarázzák a különbséget a jelen és a jövő között: ami a jelenben a hit tűzpróbája, az a jövőben a hit igazolása lesz.

¹¹ BROX, N., *Der erste Petrusbrief* (Zürich-Einsiedeln-Köln 1979) 60.

¹² SCHELKE 13.

¹³ VANNI, U., *Lettere di Pietro Giacomo e Giuda* (Brescia 1995) 31. Vitatja azonban ezt az értelmezést BROX (i.m., 66, 224. lábjegyzet). Mi úgy látjuk, az I. és a II. szakasz strukturális hasonlósága arra utal, hogy a szöveg itt valóban az ideális szerző és a címzettek múltját veti össze.

¹⁴ BROX 59-60.

A D-E-F szakaszok az idősíkot váltogatják: a hívek múltban gyökerező szeretetére (D), és a hit eszkatologikus beteljesedésére (F) hivatkozva szólítanak föl a jelenbeli ujjongásra (E).

4. A SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉS ÉRTELMEZÉSE

Figyelmet érdemel a szöveg ünnepélyes ritmusa, amely liturgikus vagy parenetikus szövegekre emlékeztet. Az „ἀναγεννήσας – újjászülés” fogalma miatt a keresztelési liturgiára gondolhatunk.¹¹ Nem valószínű, hogy a szerző valóban az arám anyanyelvű Péter apostol volna,¹² de az igen, hogy a szöveg utal az ideális szerzőre, Péterre mint a föltámadás szemtanújára, szembeállítva a címzettekkel, akik „nem láttak - οὐκ ἰδόντες”, mégis szeretnek.¹³

Szakaszunk műfaját tekintve istendicsőítő beszéd (eulogia), amely tipikus folytatása a levélkezdetnek, a föladó és a címzettek megnevezésének, ill. a nyitó üdvözlésnek. Tartalmilag azonban jóval többről van szó, mint egyszerű irodalmi rutinfogásról: a szerző reagál a címzettek konkrét helyzetére, és megnevezi a levél legfőbb témáit: reményre (1Pt 1,3) és ujjongásra (1Pt 1,6.8) biztatja a címzetteket az elnyomás (1Pt 1,6) viszonyai között.¹⁴

Jól látható a szakasz buzdító jellege. Több idősíkváltást megfigyelhetünk, de csak egyetlen idősíkon említ problémát: a II. B szakasz tárgyalja a jelen megpróbáltatásait, amelyeket szembeállít Isten múltbeli tettével, Krisztus föltámasztásával, jelenbeli elkötelezettségével, amely a hívek újjánemzésében nyilvánult meg és a fönntartott örökség elnyerésével az eszkatologikus jövőben.

A levél más részeiből az is kiderül, hogy itt nem egyszerűen a keresztény élet hétköznapi nehézségeiről van szó, hanem kifejezetten arról az egyházüldözésről, amelyet a keresztények második generációja megtapasztalt (vö. 1Pt 3,12; 3,16k; 4,14).¹⁵ A levél egészének is fontos célja, hogy a címzetteket a konkrét egyházüldözés körülményei között kitartásra buzdítsa.

A buzdítás egyik eleme a jelenbeli megpróbáltatások relativizálása a „kicsit” szóval. Ahogy a magyar szó is lehet időbeli értelmű (pl. „várj egy kicsit!”), úgy a görög eredeti is utalhat a szenvedés időbeli korlátozottságára.¹⁶ Az sem kizárt

¹⁵ SCHELKE 34.

¹⁶ SCHELKE 35; BROX 63, 209. lábjegyzet. Brox filológiaiag mind az időbeli, mind a tartalmi relativizálást lehetőségeknek mondja, de tartalmi okokból az időbeli relativizálást valószínűsíti. Megjegyezzük, hogy bár az ὀλίγον szó legtöbb előfordulása inkább tartalmi relativizálás (pl. Mk 6,31: „ἀναπαύσαθε ὀλίγον - nyugodjatok meg egy kicsit”), egyértelműen időbeli relativizálást találunk pl. a Jel 17,10b-ben: καὶ ὅταν ἔλθῃ ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι – és amikor eljön, kevés ideig kell maradnia.

azonban, hogy maga a már jelenben megtapasztalható keresztény ujjongás az, ami relativizálja a megpróbáltatás súlyát.¹⁷

A buzdító jelleg mutatkozik meg formailag a személyesnévmás-váltásban is, az I. részben. Az Atya, aki „bennünket (ἡμᾶς) újjánemző” (vö. I. B), a címzettek (ὁμοῦς) számára tartja fenn az örökséget (vö. I. B¹). Teológiaiilag nyilvánvaló, hogy a szerző az örökséget a maga számára is fenntartottnak tekinti, de levelével az üldözött keresztényeket kívánja biztatni.

Úgy véljük, a második rész ezt a buzdítást teszi kifejezetté azzal, hogy kétszeresen is fölszólítja az üldözött keresztényeket: Ujjongjatok! A buzdítás alapja az üdvösség, amely kész megnyilvánulni az utolsó időben (vö. I. D¹).

A jelenbeli szenvedést pusztán a jövőbeli ujjongással összevetni tartalmilag is felszínes tanítás volna. Az öröm már most reális dimenziója a keresztény létnek, mert megalapozott.¹⁸ Ezért az „örülni fogtok” fordítás biztosan távol áll a szerző szándékától. Ugyanakkor nem volna világos a szerző mondanivalója akkor sem, ha pusztán kijelentené, hogy most „ujjongtok”. Ha ugyanis egyszerű kijelentő módban hivatkozni szeretne a jelenbeli ujjongásra mint az istendicséret alapjára, akkor nem világos, hogy egyáltalán miért említi a megpróbáltatásokat.

Brox is fölveti, hogy mindkét általa föltételezett indikatívusznak apellatív karaktere van,¹⁹ de minthogy az igék morfológiája megengedi, hogy imperatívussal fordítsuk őket, véleményünk szerint ez a legkézenfekvőbb megoldás. A Szentíró a jelenbeli megpróbáltatás reális tapasztalata mögött Krisztus föltámadásának és ebből következően a lelkek üdvösségének a bizonyosságára mutat rá, és ezáltal ujjongásra szólítja föl azt a keresztény generációt – tegyük hozzá: minden későbbi keresztény generációt –, amely nem látott, és mégis szeret (vö. II. D).

5. EGY LEHETSÉGES FORDÍTÁSI ALTERNATÍVA

A Westcott & Hort ἀγαλλιᾶτε igéje az 1Pt 1,8b-ben, amelyet – mint láttuk – számos tekintélyes kézirat támogat, morfológiailag activ imperativus vagy praesens, fölszólításként tehát még erősebb, mint a GNT27 ἀγαλλιᾷσθε alakja, amely aktív jelentésű medium imperativus vagy praesens. Ha tehát súlyt helyezünk az 1Pt 1,6a igealakja és az 1Pt 1,8b igealakja közötti lehetséges különbségre, az nem változtat azon, hogy az 1Pt 1,8b-t felszólító módban, vagyis „ujjongjatok” értelemben lehet és az eddigiek szerint érdemes fordítanunk. Fölvetődik viszont, hogy

¹⁷ VANNI 28.

¹⁸ BROX 67.

¹⁹ BROX 64 és 66.

a különbségnek éppen az az oka, hogy az 1Pt 1,6a-ban levő biztos ἀγαλλιᾶσθε olvasat praesens, azaz „ujjongtok” értelemben fordítandó. Az a szétválasztás tehát, amelyet az ÚKB fordítása tartalmaz, lehetőségként igazolható, de semmiképpen nem indokolt az 1Pt 1,6a-t futurummal fordítani, ahogy az ÚKB teszi.

Mit jelent a fordítási fölvetésünk? Az 1Pt 1,6a-t nem kellene bevezető fölszólításként szétválasztani a folytatástól. Jelenbeli tapasztalat az ujjongás is, a megpróbáltatás is: „*amelyben ujjongtok, ha kissé most kényszerűen szomorkodván (is)...*”

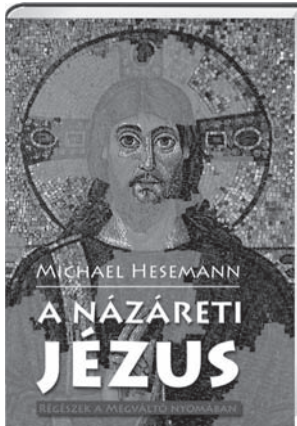
Ha így értjük, akkor arra lehet gondolni, hogy a jelenbeli ujjongás, az őskeresztény közösségi istentisztelet egzisztenciális tapasztalata vagy akár liturgikus szakszó: a megpróbáltatásoktól sújtott, üldözött keresztények istentiszteleteiken összegyűlnek „ujjongani”. Az I. rész eleje az „újjánemzés – ἀναγεννήσας” szóval a keresztelésre utalt, a II. rész eleje az ἀγαλλιᾶσθε-vel a folytatódó istentiszteletre mint az ujjongás helyére a „most”-ban. A szerző arra mutat rá, hogy a különféle jelenbeli tapasztalatok közül az ujjongás Isten végső akarata, a megpróbáltatás pedig ideigvaló. Ezek után az 1Pt 1,8b az ujjongás dimenzióit mutatná meg.

E fordítási alternatíva szerint, amely végső soron a további szövegkritikai vizsgálatoktól függ, így értendő a szövegösszefüggés: „*amelyben ujjongtok, ha kissé most kényszerűen szomorkodván is... hívókként pedig ujjongjatok kimondhatatlan és dicsőségtől áthatott örömmel.*”

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1Pt levél üldözött keresztényeknek szól, akik a Krisztus utáni második generáció tagjaiként saját szemükkel már nem látták Krisztust.

Az általunk vizsgált szakasz formailag istendicséret, tartalmilag azonban sokkal inkább a hívek buzdítása: okuk van kimondhatatlan örömmel ujjongani, noha megpróbáltatásokat tapasztalnak, mert Isten, aki föltámasztotta Krisztust, a keresztségben újjánemzette őket is, és fönntartja számukra az örökséget, a lelkek üdvösségét.

Michael Hesemann
A Názáreti Jézus

Régészek a Megváltó nyomában

Michael Hesemann történész, bestseller-író a legújabb archeológiai kutatások fényében ered az emberiség történetének központi alakja, a Názáreti Jézus nyomába. A Biblia és a régészet karöltve vezeti az olvasót Jézus életének és cselekedeteinek a helyszíneire, ahol szenzációs felfedezések és adatok kerülnek napvilágra.

272 oldal + 32 oldal színes melléklettel, keménytáblás

Ára: 3200 Ft

Arend Theodoor Van Leeuwen

Kereszténység a világtörténelemben

Üdvösség és szekularizáció

A szerző nagyszabású, politikatörténeti környezetbe ágyazott összehasonlító vallástörténeti művében – bár elismeri a nyugati hegemonia háttérbe szorulását –, azt vallja, hogy ez a korszak egyben a kereszténység egész világon való elterjedésének időszaka is. Könyvében azt vizsgálja, milyen szerepet játszott a zsidó vallástól egyre karakteresebben elkülönülő kereszténység a görög-római világban, majd azt követően az európai kultúra és történelem alakulásában.

Mindemellett kitekint a nem-nyugati társadalmakra is, mint amilyen Kína, India vagy az iszlám országok civilizációja.

376 oldal, keménytáblás

Ára: 2800 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ HÁMORI ANTAL

Az eutanázia fogalma és kánonjogi minősítése

Az *eutanázia* témája napjainkban is nagy érdeklődésre tart számot, az orvosi, bioetikai, jogi, erkölcszociológiai, kánonjogi irodalomban és gyakorlatban egyaránt. Jelentősége kiemelkedő, nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy óriási, mert a haldokló, szenvedő, beteg emberekről, életükről és méltóságukról, a szenvedés és a halál drámájáról van szó.

Az emberi élet és az azzal oszthatatlan egységben lévő *emberi méltóság alapvető érték*, nélküle nincs sem egészség, testi-lelki épség, sem „önrendelkezés”, sem boldogság. Különösen akkor igényel fokozottabb tiszteletet, gondoskodást, védelmet és szeretetet, ha az ember kiszolgáltatott helyzetben (pl. beteg állapotban) van.

Ahhoz, hogy az eutanáziáról állást lehessen foglalni, meg kell határozni, mit értünk azon. A terjedelmes szakirodalomban különböző fogalmakkal találkozunk, ezért azok bemutatása és tisztázása hasznos, elengedhetetlen feladat. Előfordul, hogy az emberek „elbeszélnek” egymás mellett: attól függően, hogy ki miként definiálja az eutanáziát, ugyanazon magatartás egyező minősítése esetén is, másként ítélik meg azt: vannak, akik mondják, hogy az eutanázia (mind az aktív, mind a passzív formája) erkölcsileg és jogilag rossz (az ún. túlbuzgó gyógyítás elutasítását nem passzív eutanáziának tekintve), míg mások szerint a passzív eutanázia (bizonyos határok között) elfogadható (a túlbuzgó gyógyítás elutasítását passzív eutanáziának nevezve), miközben mindkét nézet képviselői erkölcsileg és jogilag nem tartják rossznak a túlbuzgó gyógyítás elutasítását, sőt kifejezetten jónak minősítik azt. Akadnak olyan vélemények is, amelyek szerint a túlbuzgó gyógyítás elutasításán túli passzív eutanázia, esetenként az aktív eutanázia is megengedhető.

Az alábbiakban foglaltakkal a kellő fogalmi tisztázáshoz, pontosításhoz szeretnék hozzájárulni.

1. A TÚLBUZGÓ GYÓGYÍTÁS ELUTASÍTÁSA ÉS A PASSZÍV EUTANÁZIA

A szakirodalomban és a forrásokban passzív eutanázia alatt mást és mást értenek. Egyes vélemények szerint a túlbuzgó gyógyítás (terápiás túlbuzgóság), a „rendkívüli, aránytalan eszközök” elutasítása a passzív eutanázia fogalmi körébe tartozik, „a kérésre végzett passzív eutanázia ’az életfenntartó, életmentő ellátás visszautasítása’ nevet viseli”, „az életfenntartó kezelés visszautasításához való jog elismerése az önkéntes passzív eutanázia megengedését jelenti”, „a passzív eutanázia (a visszautasítási jog) ...”. Ezekben az esetekben a szerzők a passzív eutanáziát ennyiben nem, illetve ennyiben sem tekintik erkölcsileg s jogilag rossz magatartásnak.¹

Ehhez kapcsolódik, hogy vannak, akik az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény egyes rendelkezéseire vonatkoztatják a „passzív eutanázia” kifejezést² (ennyiben kivonva e megfogalmazást az „emberölés” törvényi tényállása köréből³), amit a 36/2000. (X. 27.) AB határozat indokolásának III. 4. pontja is táplál,⁴ amellet is, hogy a taláros testület ezt nem követi (el) a 22/2003. (IV. 28.) AB határozatban.⁵

¹ Ld. pl. BLASSZAUER Béla, *Orvosi etika* (Medicina K., ²Budapest 1999) 163 és 171-179; Uő, *Eutanázia* (Medicina K., Budapest 1997) 36-37; Uő, *Eutanázia*, in *Valóság* 35 (1992) 3/106 (105-110); Uő, *Eutanázia*, in *Lege Artis Medicinae* 1 (1991) 11-12/756 (754-759); Uő, *Eutanázia: érvek és ellenérvek*, in *Valóság* 23 (1980) 4/61, 63-64 (61-73); GYÖNGYÖSI Zoltán, *Az élet és test feletti rendelkezések joga* (HVG-ORAC K., Budapest 2002) 187 (vö. uo. 187-188); TÓTH Gábor Attila, *Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog*, in *Emberi jogok* (szerk. Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila; Osiris K., Budapest 2003) 351, 359 (255-361); Uő, *Eutanázia – az önrendelkezési jog táguló határai*, in *Társadalmi Szemle* 52 (1997) 1/58 (52-61); Uő, *Eutanázia – döntés előtt*, in *Világosság* 36 (1995) 7/61 (51-64); továbbá: HOLLÓ András alkotmánybírónak a 22/2003. (IV. 28.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása és különvéleménye, amelyhez KUKORELLI István alkotmánybíró csatlakozott (I. 2., II. 2-3.), illetőleg uo. BIHARI Mihály alkotmánybíró különvéleménye (II. 2.). Ld. még FILÓ Mihály, *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban* (ELTE Jogi Kari Tudomány 4) (sorozatszerk. Varga István; ELTE Eötvös K., Budapest 2009) 25 (vö. uo. 38), 49, 54, 182, 184, („Az életfenntartó beavatkozások visszautasítása, a ’passzív eutanázia’...”³) 186, 203, („Az életmentő vagy életfenntartó kezelések visszautasításának joga, a ’passzív eutanázia’...”³) 208, 319, („Az életmentő vagy életfenntartó kezelések visszautasításának joga, a ’passzív eutanázia’...”³).

² Ld. pl. BELOVICVS Ervín, *A személy elleni bűncselekmények*, in BELOVICVS Ervín – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál, *Büntetőjog, Különös Rész* (HVG-ORAC K., ⁴Budapest 2004) 85 (83-173.); FILÓ 25 (vö. uo. 38), 49, 182, 186, 203, 208, 319; GYÖNGYÖSI 34, 187-194, 197-203; SÁRI János, *Alapjogok, Alkotmánytan II* (Osiris K., ³Budapest 2004) 89, 93; Uő, *Az élethez és az emberi méltósághoz való jog*, in BALOGH Zsolt – HOLLÓ András – KUKORELLI István – SÁRI János, *Az Alkotmány magyarázata* (KJK–KERSZÖV Jogi és Üzleti K., Budapest 2003) 539 (527-544); TARR György, *Élet és egészség, orvos és beteg, jog és erkölcs, az emberi méltóság fogalom szférájában* (*Az orvosi jog vázlatja*) (Püski K., Budapest 2003) 207; TÓTH (2003) 359; továbbá: HOLLÓ András alkotmánybírónak a 22/2003. (IV. 28.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása és különvéleménye, amelyhez KUKORELLI István alkotmánybíró csatlakozott (II. 2. és 4.), illetőleg uo. BIHARI Mihály alkotmánybíró különvéleménye (II. 2.).

³ Ld. pl. BELOVICVS 85; FILÓ 25 (vö. uo. 38), 49, 182, 186, 203, 208, 319.

Eltérő álláspont értelmében: „A hatályos jogszabályi rendelkezések szerint a haldokló megölése – aktív vagy passzív euthanázia – ugyancsak emberölésnek minősül, függetlenül attól, hogy akár a sértett kérésére, szenvedései megrovidítése érdekében történt.”⁶

Jobbágyi Gábor ki is mondja, hogy a hatályos egészségügyi törvény nem legalizálja a passzív eutanáziát, „a passzív eutanáziától határozottan megkülönböztetendő az ellátás visszautasítása, mint betegjog (Eütv. 20–23. §) ...”. Jobbágyi professzor szerint a „rendkívüli és aránytalan eszközök és beavatkozások igénybevételéről” való lemondás nem tartozik a passzív eutanázia fogalmi körébe.⁷

A bioetikai irodalomban például Ferencz Antal és Makó János nem tekinti passzív eutanáziának a túlbuzgó gyógyítás elutasítását.⁸ Makó János azt is hangsúlyozza, hogy az egészségügyi törvény nem legalizálja az eutanáziát.⁹

A Magyar Bioetikai Társaság elnökségének állásfoglalása szerint: „A terápiás túlbuzgóság kerülése nem eutanázia.”¹⁰

Túlbuzgó gyógyítás alatt a beteg állapotának figyelembevételével rendkívülinek, aránytalanak, túlságosan terhesnek, haszontalannak minősülő orvosi kezelésekhez,

⁴ Ld. pl. SÁRI (2004) 89, 93; SÁRI (2003) 539. A 36/2000. (X. 27.) AB határozat indokolásának III. 4. pontja tartalmazza: „Az Eütv. 21. § (2) bekezdése az eutanáziának azt az esetét szabályozza, amikor a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes betegnél életfenntartó vagy életmentő beavatkozást utasít vissza a törvényes képviselő vagy az erre jogosult más személy.”

⁵ Mindössze HOLLÓ András, KUKORELLI István és BIHARI Mihály véleményében jelenik meg az, hogy az egészségügyi törvény tartalmazza a „passzív eutanáziát” (ld. 2. lj.).

⁶ Ld. LASSÓ Gábor, *Emberölés*, in *A Büntető Törvénykönyv magyarázata I* (szerk. Jakucs Tamás; KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti K., Budapest 2004) 486 (485-514).

⁷ Ld. JOBBÁGYI Gábor, *Orvosi jog, Hippokratésztől a klónozásig* (SZIT, Budapest 2007) 149-150, 165; Uő, *Az élet joga. Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés* (SZIT, Budapest 2004) 274, 297.

⁸ Ld. FERENCZ Antal, *A bioetika alapjai* (SZIT, Budapest 2001) 251 (az „emberi élet végének bioetikai kérdései”-hez ld. uo. 240-254); MAKÓ János, *Indokolt-e az aktív és a passzív eutanázia megkülönböztetése?*, in *Bioetika – Ökumené* (Rejtett Kulturális Forrásaink V) (szerk. Makó János – Ullrich Zoltán, sorozatszerk. Deme Tamás – Mezey Katalin; Széphalom Könyvműhely, Budapest 2003) 123-125 (120-126), *Magyar Bioetikai Szemle* 7 (2001) 4/31-32 (29-33); Uő, *Humánium és technika a gyógyításban*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 6 (2000) 3/34 (31-35). Ld. még pl. SZÉLL Kálmán, *Megengedhető-e minden, ami technikailag kivitelezhető?*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 15 (2009) 1-2/57 (51-60). Vö. MAGYAR ORVOSI KAMARA ETIKAI KOLLÉGIUMA, *VI. sz. úf. az eutanáziáról* (Budapest 1995. december 9.), in *Magyar Bioetikai Szemle* 1 (1995) 1-2/46, uo. 3 (1997) 4/17.

⁹ Ld. MAKÓ János, *A magyar egészségügyben jelentkező legújabb etikai problémák az orvos szemszögéből*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 5 (1999) 4/20 (18–22).

¹⁰ Ld. az MBT elnökségének állásfoglalása az eutanáziáról, a terápiás túlbuzgóságról és a haldokló beteg ellátásáról, in *Magyar Bioetikai Szemle* 9 (2003) 1/43 (42-43). Vö. ÉLETVÉDŐ FÓRUM, *Állásfoglalás a haldokló, beteg ember életének és méltóságának védelmében*, 2009. február 11., www.katsal.hu (életvédelem), *Magyar Kurír* 2009. február 11., *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 26 (2009) 1/6-12; *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének állásfoglalása az eutanáziával szemben*, in *Ökumené* 2 (1996) 3-4/62-63.

beavatkozásokhoz való makacs ragaszkodást értjük.¹¹ Ebből a szempontból az *arányosság* azt jelenti, hogy a beteg olyan mértékben kell beavatkozni, amennyire az egészségének hasznára válik, sem jobban, sem kevésbé; ezt a *személy teljességét* szem előtt tartva kell mérlegelni, figyelembe véve a betegség előre haladott állapotát, a beavatkozástól várható eredmények és a vele járó kockázat arányát.¹²

A túlbuzgó gyógyítás, a rendkívüli, aránytalan eszközök elutasítása a bioetikai vélemények,¹³ az erkölcssteológiai irodalom¹⁴ és a hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozások¹⁵ szerint sem minősül erkölcsileg és jogilag rossz magatartásnak. Azokban a helyzetekben, amikor közeli és elháríthatatlan halál várható, „el lehet utasítani olyan beavatkozásokat, amelyek csak egy pislákoló és kínos élet megnyújtását hoznák, anélkül azonban, hogy megszakítanák az ilyen állapotban normálisnak tekintett eljárásokat”.¹⁶

II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában is olvashatjuk, hogy a rendkívüli vagy aránytalan beavatkozásokról való lemondás nem azonos az öngyilkossággal vagy az eutanáziával.¹⁷

2. AZ EUTANÁZIA ÉS A *DUPLEX EFFECTUS* ELVE

*A katolikus egyház tanítása*¹⁸ értelmében az *eutanázia* olyan cselekvés vagy mulasztás, amely természete és a végrehajtó szándéka szerint halált okoz, azzal a céllal, hogy megszüntessen minden szenvedést (erkölcsileg és jogilag rossz magatartás, a szándékos *emberölés* fajtája).¹⁹

¹¹ Ld. pl. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Evangelium vitae* kezdetű enciklika az élet védelméről, 1995. március 25., in *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 87 (1995) 401-522, magyarul: *Pápai Megnyilatkozások* (PM) XXVI (ford. Diós István; SZIT, Budapest 1995; továbbiakban: EV) 65; EGÉSZSÉGÜGY PÁPAI TANÁCSA, *Az Egészségügyben Dolgozók Chartája*, Vatikánváros, 1994, in *Római Dokumentumok IX. Az Egészségügy Pápai Tanácsa dokumentuma* (ford. Leszkovszky Gy. Pál; SZIT, Budapest 1998; továbbiakban: EDC) 119; MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről*, Budapest, 2003 (SZIT, Budapest 2003; továbbiakban: MKPK 2003. évi bioetikai körlevele) 68.

¹² Ld. EDC 64-65; LUCAS LUCAS, Ramón, *A bioetikáról mindenkinek* (ford. Benkóczy Szabolcs; Új Ember K., Budapest 2007) 163-164 (az eredeti mű: *Bioetica per tutti*, Edizioni San Paolo, Milano 2002).

¹³ Ld. pl. FERENCZ (2001) 251.

¹⁴ Ld. pl. GLÖNER RÓZSA, *Halál helyett az élet kultúrája. Abortusz és eutanázia* (Erkölcssteológiai Füzetek 5) (sorozatszerk. és kiadó Somorjai Ádám; Róma 1997) 72; HARSÁNYI PÁL, *A halál körüli problémák*, in *Erkölcssteológiai Tanulmányok I* (szerk. Tarjányi Zoltán; JEL K., Budapest 2002) 28 (27-45); LUCAS LUCAS 159.

¹⁵ Ld. pl. *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, 1997. augusztus 15. (SZIT, Budapest 2002; továbbiakban: KEK) 2278; EV 65; EDC 119-121; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68, 79.

¹⁶ Ld. EV 65; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Iura et bona kezdetű nyilatkozat az eutanáziáról* (IB), 1980. május 5., in AAS 72 (1980) 542-552, IV; EDC 120. Az EDC 120. pontja azt is tartalmazza, hogy „az élelem és folyadék adagolása, még mesterségesen is, része a betegeket mindig megillető normális

Akábitás (morfin) alkalmazása a haldokló szenvedésének csökkentésére erkölcsileg és jogilag megfelelhet az *emberi méltóságnak*, még azzal a kockázattal is, hogy napjait megrövidítik, ha a halált sem célként, sem eszközként nem akarják, csak előre látják, és mint *elkerülhetetlen* eseményt elviselik. A *megfelelő fájdalomcsillapító kezelés*, amely segít kevésbé drámaivá tenni a betegség *természetes* lefolyását, hozzájárul a halál humanizálásához és elfogadásához, az önzetlen, érdemszerző szeretet kiváltságos formája, amit ilyen meggondolással támogatni kell.²⁰

Az ún. *kettős hatás* (*duplex effectus*) elve alkalmazásának szabályai szerint nincsen szó eutanáziáról, ha a tudatot korlátozó, *életet elfogadhatóan megrövidítő* narkotikummal (morfínnal) történő – a beteg ember állapotának megfelelő, szándékával egyező – *fájdalomcsillapítás* a fájdalom (szenvedés) megfelelő csökkentése (enyhítése) érdekében *elkerülhetetlen*, az adott helyzetben az *egyetlen – súlyos indok* (elviselhetetlen fájdalom) alapján fennálló – eszköz, (értelemszerűen értve) nem akadályozza meg más erkölcsi, családi és vallási *kötelességek* teljesítését, és a *beteg ember halálát* (életének megrövidítését, kioltását) *nem kívánják*, csak előre látják, és mint *elkerülhetetlen* eseményt elviselik.²¹

A kettős hatás elve alkalmazásának szabályai a következők: 1. a *magatartás tárgya* (*finis operis*) erkölcsileg (belsőleg) – önmagában – *nem rossz* (ld. fájdalomcsillapítás); 2. a *jó eredmény* (a beteg elviselhetetlen fájdalmának, szenvedésének megfelelő csökkenése) *közvetlenül* következik a magatartásból, a *rossz hatás* (a beteg ember életének elfogadható, a kellő fájdalomcsillapító hatás eléréséhez szükséges fájdalomcsillapítónál nem nagyobb „adaggal” történő megrövidítése) *ugyanannak* a ma-

kezelésnek, ha ez nem terhes számukra: joggal beszüntetésük egyenlő lehet a szó szoros értelmében vett eutanáziával”. Az MKPK 2003. évi bioetikai körlevelének 68. pontja szerint „vannak olyan helyzetek, amikor a mesterséges táplálás és folyadékpótlás egyébként normális terápiás eszközei haszontalannak bizonyulnak, terhesek a beteg számára, és ezért fel kell őket függeszteni”.

¹⁷ Ld. EV 65.

¹⁸ Vö. 1983. évi Codex Iuris Canonici (CIC) 749-750., 752-754. k.; *Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (szerk., ford. és a magyarázatot írta: Erdő Péter; SZIT, Budapest 2001; továbbiakban: ET) 555-558; ERDŐ Péter, *Egyházjog* (Szent István kézikönyvek 7) (SZIT, Budapest 2005) 397-399.

¹⁹ Ld. II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes kezdetű lelképásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról* (GS), Róma, 1965. december 7., in AAS 58 (1966) 1025-1115, 27; KEK 2277, 2324; II. János Pál pápa, *Veritatis splendor kezdetű enciklika a katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről*, 1993. augusztus 6., in AAS 85 (1993) 1133-1228, magyarul: PM XXIV (ford. Diós István; SZIT, Budapest 1993; továbbiakban: VS) 80; EV 57, 65-66, 73-74; IB II; EDC 120, 147, 150; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68, 71, 73-76, 78, 80, 95, 115-116 (vö. „öngyilkosság”: pl. KEK 2280-2283, 2325; EV 66-67). Az erkölcssteológiai irodalom körében ld. pl. HARSÁNYI Pál Ottó, *Eutanázia. Az ellenérvek alkalmazásának nehézségei – új szempontok*, in *Távlatok* 13 (2003) 1/30-36; HARSÁNYI (2002) 27-45; LUCAS LUCAS 158-160. Ld. még ÉLETVÉDŐ FÓRUM 6-12; *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének állásfoglalása...* 62.

²⁰ Ld. KEK 2279; EV 65; EDC 122-124.

²¹ Ld. pl. EDC 123-124; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 69.

gatatásnak a *nem kívánt* (esetlegesen, belenyugodott, eltűrt, azaz nem célzatos, nem egyenes – hanem indirekt – szándékú), *elkerülhetetlen mellékkövetkezménye* (a jó hatás – az elviselhetetlen fájdalom, szenvedés megfelelő enyhülése – nem a rosszon keresztül valósul meg, a rossz hatás nem a jó cél elérése érdekében felhasznált eszköz; ha az orvos az említettől nagyobb „adagú” fájdalomcsillapítót ad a betegnek, a szenvedés-megszüntetésről, -csökkentésről, az „együttérezéstől” motiválva, akkor a rossz hatás – akárcsak esetlegesen szándék esetén is – nem mellékkövetkezmény, a jó eredmény közvetett, a „nagyobb adagú” fájdalomcsillapítás rossz); 3. a magatartást tanúsító személy (orvos) *célja (finis operantis) jó* (ld. elviselhetetlen fájdalom, szenvedés

²² Ld. XI. PIUS PÁPA, *Casti connubii kezdetű enciklika a keresztény házasságról*, 1930. december 31., in AAS 22 (1930) 539-592, III. 2. d) pont; XII. PIUS PÁPA, *Discorso all'unione Medico-biologica San Luca*, 1944. november 12., in *Discorsi e Radiomessaggi VI* (Città del Vaticano 1961) 191-192; GS 27; VI. PÁL PÁPA, *Humanae vitae kezdetű enciklika a gyermekvállalásról, „a helyes születésszabályozásról”*, Róma, 1968. július 25., in AAS 60 (1968) 468-491, *Enchiridion Vaticanum 3* (Bologna 1968-1970) 1621-1661, magyarul: „*Amit Isten egybekötött*” (SZIT, Budapest 1986; továbbiakban: HV) 79-96, 8-9, 14.; VS 71-83, 90-92, 95-96, 119; KEK 1749-1761; MAGYAR PÜSPÖKI KAR, *1956. szeptember 12-i körlevél* („nem szabad bünt cselekedni azért, hogy könnyítsünk magunkon, sem rosszat tenni, hogy jó következzék belőle”); DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai* (ford. Fila Béla és Jug László, összeáll. Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor, szerk. Burger Ferenc; Örökmécs K.-SZIT, Bányaterenyé-Budapest 2004) 815, 3721 („...Nem szabad rosszat tenni, hogy jó származzék belőle.”); vö. Róm 3,8; CIC 1323. k. 4. sz. („a cselekedet belsőleg rossz”), 1324. k. 1. § 5. sz. („a büntetendő cselekmény belsőleg rossz”); ET 942: „[1398] A kánon a szerzők általános véleménye szerint nem vonatkozik olyan cselekményekre, melyek kettős hatással (duplex effectus) járnak, ha a szándék a másik, jó hatásra irányult (Código BAC 682).”; 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, LÁBADY Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye, 10. Ld. HÁMORI Antal, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában. Az „eutanázia” problémája erkölcssteológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel* (Erkölcssteológiai Könyvtár 8) (sorozatszerk. Tarjányi Zoltán; JEL K., Budapest 2009) 30, 50–51, 97-98, 101–102, 114, 171–174, 178, 204–206; Uő, *Az emberi élet védelme a katolikus egyház tanítása szerint, in Távlatok 19* (2009) 4/28-29 (20-31); Uő, *Az életvédelem kritikájának pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)*, in *Teológia 43* (2009) 1-2/27-28, 32, 44-45 (18–51); Uő, *A humánembrió védelme erkölcssteológiai nézőpontból* (Erkölcssteológiai Könyvtár 6) (sorozatszerk. Tarjányi Zoltán; JEL K., Budapest 2008) 35-36, 44-45; Uő, *Életvédelem és jog – aktuális kihívások II (Life Protection and Law – Actual Challenges II)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója 25* (2008) 3/100-101 (97-120); Uő, *Az „eutanázia” fogalmi meghatározása, erkölcsi és jogi minősítése, in Magyar Bioetikai Szemle 13* (2007) 1/24-32, különösen 28, 32; Uő, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással* (SZIT, Budapest 2006) 141–145, 213–215, 229–230, 235, 239; Uő, *A magzatkorú gyermek büntetőjogi védelme az Egyház jogrendjében (magyar állami jogi összehasonlítással)*, in *Távlatok 13* (2003) 1/22 (18-29); Uő, *Az abortusz büntetendő cselekményének kánonjogi tényállása (magyar állami jogi összehasonlítással)*, in *Magyar Bioetikai Szemle 8* (2002) 3/16 (11–22); Uő, *Az abortusz büntetendő cselekményének kánonjogi tényállása (magyar állami jogi összehasonlítással)*, in *Kánonjog 4* (2002) 1-2/91 (85-96). Vö. BODA László, *Erkölcssteológia IV. Emberré lenni birtokolni? A tulajdonnal, a személyi kibontakozással és a nemiséggel kapcsolatos keresztény felelősség* (SZIT, Budapest 2001) 161 (vö. uo. 164); Uő, *Erkölcssteológia I. A keresztény erkölcs alapkérdései* (Szent József K., Budapest 1997) 49-51, 53-54, 56 (54: „Igen fontos megkülönböztetés: a kifejezetten,

dés kellő csillapítása); 4. a rossz hatáshoz képest *arányos* mértékben *súlyos* ok, szűkség (ld. elviselhetetlen fájdalom, szenvedés) fennállása a magatartás tanúsításához.²²

A profán bioetikai és jogi irodalomban a kettős hatás elvével kapcsolatban megjelent kritikára²³ tekintettel fontosnak tartom hangsúlyozni: az emberi magatartások filozófiai és pszichológiai elemzésében hasznos a különböző összetevők és szintek elkülönítése (ld. pl. *finis operis* és *finis operantis*), de ugyanakkor meg kell őrizni a magatartás integritását, és nem szabad túlzottan „atomizálni” azt (a magatartás tárgya szükségszerűen magával hoz egy bizonyos tudást magáról a tárgyról);²⁴ az *indokolt orvosi kockázat* és a *hivatásbeli kötelesség teljesítése* (ld. megfelelő fájdalomcsillapítás)

direkte szándékolt és a nem kifejezetten, mintegy csatoltan, indirekte szándékolt cselekvés, amely különösen a kettős hatású emberi tevékenység helyzeteiben, a kényes dilemma-szituációkban segít megoldani a nehezen kibogozható eseteket.”, 56: „Az erkölcsi jó választását beárnyékolják a nem kívánt mellékhatások.” – részletesen ld. uo.), 56-57. („Aquinói Szent Tamás nyomán a hagyományos katolikus erkölcs ilyen nehéz döntési helyzetek megoldására dolgozta ki a kettős hatás elvét. Ez az elv az erkölcsi szándékkal kapcsolatos két lényeges fogalom segítségével keresi a kiutat. A kifejezetten szándékolt, direkt módon akart fogalma mellett ugyanis szerepet kap a nem-kifejezetten szándékolt, indirekt módon akart fogalma is. A kettős hatás (duplex effectus) elve ma is használható. Leegyszerűsítve így fogalmazhatjuk meg: az *erkölcsi állásfoglalás nehéz helyzetekben akkor vállalhatjuk a döntés kockázatát, ha cselekedetünk tényi mivoltában (objektíve) a jóra irányul, személyes szándékunk is jó, és arányos ok is van arra, hogy döntést hozzunk, vállalva annak nem kívánatos mellékhatásait.*”, „...senkit sem szabad direkte megölni, hogy ezzel mások életben maradhassanak, mert így a cél szentesíténé a bűnös eszközt. S ilyen esetben a »kisebb rosszat választani« elve nem alkalmazható.”); BÖCKLE, Franz, *A moráleteológia alapfogalmai. A keresztény lelkiismeret és nevelése* (Erkölcsteológiai Könyvtár 1) (sorozatszerk. Tarjányi Zoltán, ford. Dallos Antal; JEL K., Budapest 2004) 52; CAPPELLO, F. M., *Summa Iuris Canonici* III (Roma 1940) 540; CICCONE, L., „Non uccidere”, *Questioni di morale della vita fisica* (Milano 1984) 229-246; CREUSEN, J. – WERMEERSCH, A., *Epitome Iuris Canonici* III (Brüsszel 1946) 344-345; DE PAOLIS, Velasio, *De Sanctionibus in Ecclesiae* (Roma 1986) 119-120; ERDŐ Péter, *Magzatvédelem a mai egyházjogban*, in *Távlatok* 5 (1995) 3-4/345-346 (343-351); FERENCZ Antal, *Az erkölcsi cselekvés klasszikus metodológiai szabályainak kifejeződése a bioetikai elemzésekben*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 5 (1999) 1/23-24 (22-25); HÁRSFAI Katalin, *Etika* (SZIT, Budapest 2006) 114-116; LUCAS LUCAS 27-28, 158-159, 168-169; PALAZZINI, P., *Vita e virtù cristiane* (Roma 1987) 222-225; SARDI, P., *L'aborto ieri e oggi* (Brescia 1975) 323-331; SOLTÉSZ János, *Az erkölcsi cselekvés belső szempontjai*, in *Erkölcsteológiai Tanulmányok II* (szerk. Tarjányi Zoltán; JEL K., Budapest 2003) 87-103, különösen 101; SOMFAI Béla, *Életet védeni – életet kioltani*, in *Távlatok* 1 (1991) 4/33, 36, 40 (28-41); TARIÁNYI Zoltán, *Moráleteológia I. Az erkölcssteológia története és alapfogalmai* (SZIT, Budapest 2005) 92-93; VARGA Andor, *Az erkölcsi élet alapjai* (Teológiai Kiskönyvtár IV/6) (Róma 1978) 94-95 (91-96); VIDAL, P. – WERNZ, F. X., *Ius poenale Ecclesiasticum* (Roma 1937) 516; WEBER, Helmut, *Speciális erkölcssteológia* (Szent István kézikönyvek 4) (ford. Tuba Iván; SZIT, Budapest 2001) 128-131, 244-245 (az eredeti mű: *Spezielle Moraltheologie*, Verlag Styria, Graz-Wien-Köln 1999).

²³ Ld. pl. KOVÁCS József, *A modern orvosi etika alapjai. Bevezetés a bioetikába* (Medicina K., ²Budapest 1999) 52-55. A kritikára adott részletes választ ld. HÁMORI, *A haldokló, beteg ember...* 114, 362. lj., 201-202, 657. lj.

²⁴ Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 81. Vö. uo. 70; VS 78. Ahhoz, hogy meg tudjuk érteni a tárgyat, amely a magatartást erkölcsileg meghatározza, a magatartást tanúsító személlyel kell azt kapcsolatba hozni (ld. pl. ugyanaz a magatartás a szándéktól függően jönak, elfogadhatónak vagy rossznak minősül: jogellenesen támadó és jogos védelmi helyzetben lévő ugyanolyan irányú, erejű ütése).

elve megfelelő alkalmazásával a *duplex effectus elve* eshetőleges szándékával, közvetett okozati kapcsolatával kapcsolat érvek megválaszolhatók, miként az orvosi kockázat objektíve ésszerű indoka, az erkölcsileg és a jogilag rossz (jogellenesség) hiánya is a *duplex effectus* elve arányosságán, a megfelelő fájdalomcsillapításon megállhat (az eshetőleges szándék és a közvetett okozati kapcsolat az indokolt orvosi kockázat és a hivatásbeli kötelesség teljesítése elvében is lappanghat).²⁵

Természetesen a *gondatlan emberölés* (ld. pl. nagyobb adagú fájdalomcsillapító adása tévedésből) – noha a fogalmi meghatározás szerint (a szándékosság hiánya okán) nem tartozik az eutanázia körébe – erkölcsi és jogi szempontból releváns lehet (ld. vétkesen téves lelkiismeret).²⁶

Ugyancsak más kérdés, hogy a nehezen megítélhető és nehezen bizonyítható esetekben (ld. pl. szenvedéscsökkentésre kiterjedő cél, nagyobb adagú fájdalomcsillapító adására kiterjedő eshetőleges szándék) a külső fórum *in concreto* például az – egyházi büntető-eljárásjog által is ismert – *in dubio pro reo elve* alapján felmentő ítéletet hoz.²⁷ A „kétség” kapcsán utalok az öngyilkos, az adott esetben az eutanázia passzív alanyi körébe tartozó beteg ember egyházi temetésben részesíthetőségére is: alig képzelhető el ugyanis olyan eset, amikor az öngyilkos-

²⁵ Vö. pl. HÁMORI, *A haldokló, beteg ember...* 171-177, 187-205.

²⁶ Ld. pl. a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. tv. 339. § (1) bek.; a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. (Btk.) 166. § (4) bek. Vö. CIC 128. k., 221. k. 3. §, 1321. k. 1-3. §, 1399. k., 1752. k. (salus animarum); ET 226-227, 890-891, 943, 1141.

²⁷ Ld. HÁMORI, *A haldokló, beteg ember...* 205-206, 670. l.j. Vö. pl. a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. 4. § (2) bek.; CIC 14. k., 1608. k. 4. §, 1728. k. 1. §; ET 98-99; SANCHIS, J. M., *L'aborto procurato: aspetti canonistici*, in *Ius Ecclesiae* (1989) 2/663-677, 29. l.j.

²⁸ Vö. CIC 1184. k. 1. § 3. sz., 2. §, 1185. k., Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CEO) 877. k.; ET 811-812.

²⁹ Ld. pl. GS 27; KEK 2261, 2277; EV 57, 65; IB II; EDC 137, 147; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68-69, 71, 73-74, 76, 78-80, 95, 108, 116.

³⁰ Vö. pl. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68 („...Ha a halált közvetlenül mulasztás okozza, és a szándék a halál előidézésére irányul – még ha humanitárius szempontok vezérlik is a cselekvőt –, akkor a szó szoros értelmében vett eutanáziáról van szó. ...”). Az „eutanázia” definíciójához ld. még pl. HÁMORI, *Az életvédelem kritikus pontjai...* 43-45; UŐ, *Életvédelem és jog... II*, 98-102; UŐ, *Az „eutanázia” fogalmi meghatározása...* különösen 28. Az „eutanázia” elkövetőjének motívuma és célja (értelemszerűen érve) az „egyháttérzés”, a „szenvedés-megszüntetés”, „szenvedés-csökkentés” (a profán irodalomban megjelent más is): ld. pl. KEK 2277; EV 65; IB II; EDC 147; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 73-74, 76; BH1996, 349; WEBER 222, 231-232 (ismertette az „eutanázia”-érveket: az emberi méltósághoz, „önrendelkezés”-hez való jogra, a „szabadság”-ra, a „részvét”-re, a „személylét határá”-ra történő hivatkozásokat); GLÖNER 72; LUCAS LUCAS 158, BLASSZAUER (1999) 161; HORVÁTH Tibor, *Euthánázia és büntetőjog*, in *Állam- és Jogtudomány* 15 (1972) 1/38 (36-59); UŐ, *Az élethez való jog*, in *Acta Humana* (1995) 18-19/51 (40-61); SÁRI (2004) 88; TARR 206. Az „eutanázia” alanya – mind az aktív (tettes), mind a passzív – speciális: „orvos” és „beteg” (a felbujtói és a bűnsegédi alanyi kör: általános); de vannak más vélemények is, és a „betegeken” belül (egészségi állapotuk szerint) különböző álláspontok: ld. pl. KEK 2277 („...fogyatékos, beteg vagy halál közelében lévő személyek életének véget vetnek.”); EV 66 („Még romlottabb változata az eutanáziának, ha olyanok teszik – például szülők –, akiknek türelemmel

ság bűn jellege, teljes beszámíthatósága nyilvánvalóan bizonyítható, s egyszerűsmind a temetés elvégzése botrányt is okozna.²⁸

A fentiek alapján az *eutanáziát* közelebből a következők szerint határozhatjuk meg: a „halál közeli” állapotban lévő másik ember (beteg) „minden” fájdalma (szenvedése) megszüntetésének, illetve csökkentésének szándékával, saját kérésre, beleegyezéssel vagy annak hiányában történő (ld. pl. kómában lévő beteg), a betegség *természetes* lefolyását lehetővé *nem* tevő, vagy a kettős hatás elvét egyébként sértő (orvos általi) szándékos megölése.²⁹ A *passzív* (mulasztással megvalósuló) „eutanázia” esetében a beteg ember életének megmentésére kötelezett személy (orvos) nem fejt ki olyan tevékenységet (nem tanúsít olyan aktív magatartást), amelynek megtételére *reális* lehetősége van, és amely megakadályozza a halálos eredmény bekövetkezését.³⁰

Miként említettem, a *túlbugzó gyógyítás* elutasítása, a beteg állapotának figyelembevételével rendkívülinek vagy aránytalanak, *túlságosan* terhesnek, haszontalannak minősülő orvosi kezelésekről, beavatkozásokról való lemondás, a közeli és elháríthatatlan, a beavatkozások abbahagyásától függetlenül halállal járó betegség *természetes* lefolyását lehetővé tevő, megfelelő fájdalomcsillapító kezelést biztosító eljárás (a beteg ember ápolása és az élet *természetes* befejeződésének elfogadása) nem tartozik az eutanázia (a rossz) fogalmi körébe.³¹ Ugyanakkor vannak, akik az

és szeretettel kellene rokonuk mellett állniuk, vagy mint az orvosok, akiknek hivatásuknál fogva gyógyítaniuk kellene a beteget legsúlyosabb, végső állapotában is.”). Bihari Mihály alkotmánybírói megfogalmazásában: „A beteg önrendelkezésén alapuló passzív eutanázia. Ebben az esetben a döntést a beteg hozza meg, a kivitelezésben az orvos vagy más személy passzív cselekedettel működik közre, tehát azáltal, hogy nem szolgáltatja ki, nem végzi az életmentő, életfenntartó kezelést.” „A beteg önrendelkezésén alapuló aktív eutanázia. Ebben az esetben is a beteg hozza meg a döntést arról, hogy a továbbiakban nem kívánja folytatni a számára már méltatlannak ítélt életet, de a halál előidézéséhez valakinek – orvosnak, hozzátartozónak vagy másnak – olyan kifejezett, aktív cselekvésére van szükség, amely előidézi a halált.” [ld. 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, BIHARI Mihály alkotmánybíró különvéleménye, II. 2. a)-b) pont, ld. még uo. c)-d) pont, és I.]. Bihari Mihály alkotmánybíró „passzív-eutanázia”-felfogásán belül kifejti: „Alkotmányellenes annak a követelménynek az előírása is, hogy a beteg akkor utasíthatja vissza az életfenntartó, illetve életmentő kezelést, ha a betegsége ’gyógyíthatatlan’. A ’gyógyíthatatlan’ betegség azért alkotmányellenes előírás, mivel – álláspontom szerint – az egyébként gyógyíthatónak tűnő vagy a csak hosszú évek alatt gyógyítható vagy a nem gyógyítható, de meghatározott egészségi állapotban (esetleg halálközeli állapotban) rögzíthető, stabilizálható, szinten tartható állapotban lévő személy számára is biztosítani kell az életfenntartó és az életmentő, de ezeken túl bármilyen más kezelés visszautasításának jogát.” [ld. uo. III. 4. b) pont]. E szerint tehát a „passzív eutanázia” passzív alanya nemcsak a „gyógyíthatatlan” beteg. Az önkéntes passzív és aktív „eutanázia” mellett érvel például Kiss János, *Az állam semlegessége* (Atlantisz K., Budapest 1997) 267-314 (315-322).

³¹ Vö. pl. KEK 2278; EV 65; EDC 64-65, 119-124; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 68, 79, 89; „COR UNUM” PÁPAI TANÁCS, *Dans le cadre kezdetű dokumentum a súlyos betegekkel és a haldoklókkal kapcsolatos etikai kérdésekről*, 1981. július 27., in *Enchiridion Vaticanum* 7, 1234-1281. („A földi élet alapvető, de nem abszolút jó. Ezért a valamely személy életben tartására irányuló kötelezettség határait közelebből meg kell határozni. A már körvonalazott különbség az ’arányos’ módszerek – amelyeket sohasem hagyhatunk el, hogy ne sietessük vagy okozzuk a halált – és az ’aránytalan’ módszerek között – amelyeket el lehet, és hogy ne essünk bele a terápiás macacsságba

eutanáziát annak „jó”, „kegyes” jelentése miatt – mint passzív eutanáziát – vonatkoztatják a túlbuzgó gyógyítás elutasítására, szintén megengedettnek tartva azt.³²

Osztom azt az álláspontot, amely szerint *nem* minősül eutanáziának az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasításának lehetősége, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül – megfelelő egészségügyi ellátás mellett is – halálhoz vezet és gyógyíthatatlan, s a betegség *természetes* lefolyása lehetővé van téve.³³ Ennek

(túlbuzgó gyógykezelésbe), el kell hagynunk – döntő erkölcsi kritérium ezeknek a határoknak a közelebbi meghatározásában. Az egészségügy munkatársa itt jelentőségteljes és biztató útmutatást talál a felelősségére bízott bonyolult esetek megoldásához. Különösen az állandó, maradandó kómás esetekre, rossz kórjóslatú daganatos kórállapotokra gondolunk, a súlyos állapotú és az élet végső szakaszában lévő öregekre.” – uo.).

³² Ld. I. lj.

³³ Vö. Eütv. 20. § (3) bekezdés: „A betegség természetes lefolyását lehetővé téve az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasítására csak abban az esetben van lehetőség, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül – megfelelő egészségügyi ellátás mellett is – halálhoz vezet és gyógyíthatatlan. Az életfenntartó, illetve életmentő beavatkozás visszautasítása a (2) bekezdés szerinti alaki előírások betartásával történhet.” Az „élő végrendelet”-hez és a „helyettes döntéshozó”-hoz ld. uo. 22. § (1)-(4) bek., 23. § (2) bek. Ld. még egyes egészségügyi ellátások visszautasításának részletes szabályairól szóló 117/1998. (VI. 16.) Korm. r. Az „élő végrendelet”-tel kapcsolatos bioetikai és erkölcsi teológiai irodalomhoz ld. pl. BLASSZAUER (1997) 50-56; FERENCZ (2001) 249-250; KOVÁCS (1999) 434-438 (vö. uo. 438-440); UŐ, *Az eutanázia etikai dilemmái*, in *Magyar Tudomány* 103/41 (1996) 7/800-803 (791-809); illetőleg WEBER 243.

³⁴ Ld. HÁMORI, *Az életvédelem kritikus pontjai...* 43; UŐ, *Természetjog és alkotmányunk*, in *Studia Wesprimiensia* 11 (2009) I-II/86 (49-89); UŐ, *Életvédelem és jog... II*, 100-101; UŐ, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 53. A főszabály szerint 1998. július 1. napjától hatályos Eütv. (pl. 20-23. §-aiban foglalt) – [ld. 245. § (1) bek.] –, valamint az ugyanezen a napon hatályba lépett 117/1998. (VI. 16.) Korm. rendelet – [ld. 11. § (1) bek.] – rendelkezéseivel 2007. június 30. napjáig alkalmazandó volt az egészségügyi dolgozók rendtartásáról szóló 11/1972. (VI. 30.) EüM rendelet 20. §-ának (1) bekezdése is, amely kimondta: „Az orvosnak meg kell tagadnia az orvosi tevékenységet, ha a beteg, a hozzátartozója vagy bármely más személy olyan orvosi tevékenység kifejtését kéri, illetőleg olyan orvosi tevékenység elvégzésére kívánja rábírní, amelyet jogszabály tilt [pl. csak kórházban végezhető műtétnek magánorvosi rendelőben való elvégzése, életnek gyógyíthatatlan betegség miatti kioltása (euthánázia) stb.]” Az EüM rendeletet hatályon kívül helyezte: 30/2007. (VI. 22.) EüM r. 2. §; hatálytalan: 2007. július 1. napjától; ez azt a véleményt „támasztotta alá”, hogy a magyar állami szabályozás az Eütv. hatályba lépését követően sem foglalta magában az „eutanáziát” [bár igaz, hogy az EüM rendelet egészen a hatályon kívül helyezéséig, azaz körülbelül tizenhét évvel a rendszerváltást követően is, nemcsak a preambulumban „hemzsegett” a „szocialista” szótól: ld. 11. §, 13. § (1) bek., 19. § (2) bek., 20. § (2) bek.; ugyanakkor az is igaz, hogy az EüM rendelet 1998. július 1. napját követően is többször módosításra került, anélkül tehát, hogy a 20. § (1) bekezdésében a jogszabály teljes hatályon kívül helyezéséig (2007. július 1.) szereplő „eutanázia”-tilalom hatályon kívül helyezésre került volna]. Mindemellett megemlítendő: a 117/1998. (VI. 16.) Korm. rendelet melléklete – az Eütv. 22. §-ának (1) bekezdésében megjelölt közokirat kötelező tartalmi elemei körében – a következőket is magában foglalja: „...a visszautasított ellátások meghatározhatók = a magyar nyelvben általánosan használt megnevezéssel (pl. ... mesterséges táplálás vagy lélegeztetés általában vagy időtartam, illetve esetszám meghatározásával) ...”.

értelmében – megítélésem szerint – a hatályos magyar jog, ezen belül az egészségügyi törvény sem ismeri az eutanáziát (sem aktív, sem passzív formájában).³⁴ A fogalmi elhatárolás szempontjából a konjunktív feltételek közül a *természetes* szónak is meghatározó jelentősége van. Az eutanázia fogalmának meghatározása vonatkozásában meglévő véleménykülönbségek egy része – meglátásom szerint – a természetes szó, a „betegség természetes lefolyását lehetővé téve” szövegrész eltérő értelmezése, jelentőségének más súly tulajdonítása miatt áll fenn.³⁵

³⁵ Ld. HÁMORI, *Természetjog és alkotmányunk...* 86. Makó János a „természetes” szónak az „eutanázia” definíciója szempontjából – véleményem szerint helyesen – jelentőséget tulajdonít; az Eütv. 20. §-ának (3) bekezdése kapcsán: „Hangsúlyozni kívánom, hogy ez a törvény nem legalizálja az eutanáziát. ...Az Eü. Törv. szerint a kezelés visszautasításának is a betegség természetes lefolyását lehetővé kell tenni.” – ld. MAKÓ (1999) 20. Vö. Eütv. 99. § (1)-(4) bek.; és az otthoni szakápolási tevékenységről szóló 20/1996. (VII. 26.) NM r. A „hozzátartozói”, a „szoros érzelmi kapcsolatban álló más személyek”, az „otthon”, a „család” köre vonatkozásában: „a jó halál”, „amely a testi gyötrelmek türelmes elviselését, a családtagok segítő jelenlétét, a hű barátok vigasztalását és a lelki megnyugvást jelentette, azaz a középkori halálhoz az egyénnek a megváltozhatatlannal való szembenézésén túl hozzátartozott a környezet tevékeny jelenléte. A középkori halál épp akkor és ott jut válságba, ahol a környezet nem képes erre a segítő szerepre.” – PACZOLAY Péter, „Halál, hol a te győzelmed?” *Halálszemlélet a középkorban, in Világosság* 33 (1982) 1/29 (24-31). A „hospice”-hoz ld. pl. BLASSZAUER (1997) 203-222; FERENCZ (2001) 251-252; HEGEDŰS Katalin, *Hospice Magyarországon, in Magyar Bioetikai Szemle* 8 (2002) 4/22-28; Uő, *A hospice-mozgalom tapasztalatai Magyarországon (1991-1995), in Lege Artis Medicinae* 6 (1996) 5-6/368-373 („A hospice eszméje a természetes halál újrafelfedezésén nyugszik, elutasítva nemcsak a ’dühödtt gyógyítási akarást’, hanem az eutanáziát is... egy olyan korban, amikor elvesztettük a halál kultúráját, mert életünk kultúráját veszítettük-veszítjük el.” – 369, „Az orvosok számára a legnagyobb problémát az jelentette, hogyan lehet elkülöníteni a haldokló palliatív gondozásának különböző formáit a passzív eutanáziától...” – 370); Uő, *A hospice – az eutanázia alternatívája, in Magyar Bioetikai Szemle* (1996) 2-3/41-46; Uő, *A haldoklók gondozása, in Valóság* 36 (1993) 8/101-107; MUSZBEK Katalin, *Magyar Hospice Alapítvány. A terminális állapotú rákbetegek emberi méltóságáért, in A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 23 (2006) 1/27-34; KÖVESI Ervin, *Emberhez méltó élet, méltóságteljes halál, in Valóság* 38 (1995) 7/75-79; RUZSA Ágnes, *Hospice – az élet és a halál méltóságáért, in Vigilia* 60 (1995) 7/512-514 („az ’ember élete utolsó percéig fontos nekünk. Mi nemcsak azért fogunk elkövetni mindent, hogy békében halhasson meg, hanem hogy mindvégig emberhez méltóan tudjon élni.” – 514.). Vö. FAZAKAS László, *A krónikus és a halálos betegek gondozása – ahogy egy orvos látja, in Protestáns Szemle* 54/1 (1992) 1/50-59 (a „passzív eutanázia” fogalmi problémához ld. uo. 55-56); FEJÉREGYHÁZI István, *Az élet alkonya és a háziorvos, in Vigilia* 60 (1995) 7/500-504; MAGYAR Imre, *Az orvos és a halál, in Orvosi Hetilap* 111 (1970) 51/3011-3014; PAPP Enikő, *A főnixmadár fészke. Gondolatok a rákról egy „önkísérlet” kapcsán, in Világosság* 29 (1988) 10/713-718 (pl.: „...a haldoklóhoz való viszony is egy közösség, egy társadalom érettségének, felnőttiségének mércéje” – 718); és EGÉSZSÉGÜGYI TUDOMÁNYOS TANÁCS TUDOMÁNYOS ÉS KUTATÁSETIKAI BIZOTTSÁG, *Az eutanáziával kapcsolatban felmerülő jogi és etikai kérdésekről, 1995. november 29., in Egészségügyi Tudományos Tanács Tudományos és Kutatásügyi Bizottság (ETT TUKEB) állásfoglalásai (1990-1999)* (szerk. Vizi E. Szilveszter, összeáll. Temesi Alfréda, Mandl József; h.n., 2002?) 75-78 („Fejlesztetni kell a hospice mozgalmat, ezen kívül el kell kerülni a gyógyíthatatlan beteg izolálódását.” – 78); *Az MBT elnökségének állásfoglalása az eutanáziáról, a terápiás túlbuzgóságról és a haldokló beteg ellátásáról, in Magyar Bioetikai Szemle* 9 (2003) 1/43 (42-43). Az Életvédő Fórumnak a haldokló, beteg ember életének és méltóságának védelmében

Az eutanáziával összefüggésben megemlítendő a *kívánatra ölés* és az *öngyilkosságban közreműködés*:

A *kívánatra ölés* az 1878. évi V. törvénycikk³⁶ 282. §-ában szerepelt. E szerint, aki valakinek határozott és komoly kívánsága által bíratott arra, hogy őt megölje, három évig terjedhető börtönnel volt büntetendő. Mind az aktív, mind a passzív alany általános (nem csak orvos-beteg viszonyról van szó), s a betegség sem tényállási elem. E privilegizált tényállást a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvény már nem tartalmazta; de maga a kívánatra ölés – a kifejtettek értelmében – az eutanázia körében is megjelenik.

Az *öngyilkosságban közreműködés* a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 168. §-ában akként van meghatározva, hogy: „aki más öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.³⁷

A bioetikai irodalomban megjelenő vélemény szerint: „Az eutanázia különleges formája az ’asszisztált öngyilkosság’, amikor a beteg orvosi közreműködéssel, de saját maga vet véget életének. A betegnek módot adnak arra, hogy pl. beadjon magának mérget, vagy kikapcsolja lélegeztető készülékét.”³⁸

született állásfoglalása szerint: „Az olyan intézmények létrehozása, működése támogatandó, melyek tartózkodnak a terápiás túlbuzgóságtól, szakszerű fájdalomcsillapító kezeléseket és teljes egészségügyi ellátást (pl. táplálást, folyadékellátást), együttérző, tisztelet- és szeretetteljes gondoskodást nyújtanak, megadva a betegeknek a szükséges emberi segítséget és lelki vezetést. Az embernek éreznie kell, *személyre szóló meghívást* kapott arra, hogy a szenvedésben – erőforrássá válva – tanúságot tegyen a *szeretetről*. E *szolgálat* nélkül a halál valóban emberhez méltatlan körülmények között következik be. A *szeretet* azt az adó és elfogadó jelenlétet is jelenti, amely a haldokló emberrel figyelemből, megértésből, törődésből, türelemből, részvétből és önzetlenségből született *közösséget* hoz létre.” – ld. ÉLETVÉDŐ FÓRUM 6-12.

³⁶ A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (szentesítést nyert 1878. május 27-én, kihirdetett az országgyűlés mindkét házában 1878. május 29-én).

³⁷ Részletesen ld. pl. BELOVICS 100-101; FÖLDVÁRI József, *A személy elleni bűncselekmények*, in ERDŐSY Emil – FÖLDVÁRI József – TÓTH Mihály, *Magyar büntetőjog. Különös rész* (szerk. Földvári József; Rejtjel K., Budapest 1998) 94-96 (78-142); HORVÁTH Tibor, *A személy elleni bűncselekmények*, in *A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Különös Rész* (szerk. Györgyi Kálmán és Wiener A. Imre; KJK, Budapest 1996) 328-329 (305-387); LASSÓ Gábor, *Öngyilkosságban közreműködés*, in *A Büntető Törvénykönyv magyarázata I* (szerk. Jakucs Tamás; KJK–KERSZÖV Jogi és Üzleti K., Bpudapest 2004) 520-523.

³⁸ Ld. FERENCZ (2001) 248. Vö. KOVÁCS (1999) 375: „...az eutanázia legtöbbször asszisztált öngyilkosságnak tekinthető”; vö. uo. 403: „Az eutanázia így egy másik ember életének szándékos kioltása az ő érdekében, legtöbbször azért, mert az illető elviselhetetlenül szenved egy gyógyíthatatlan betegségben...” (részletesen ld. 403-404); KOVÁCS József, *Eutanázia és bioetika*, in *Világosság* 36 (1995) 7/32 (28-40); KOVÁCS (1996) 792. Kovács József rögzíti: „Nem eutanázia ..., ha egy életmentő

3. AZ EUTANÁZIA MINŐSÍTÉSE A KÁNONI JOGBAN

Az előzőekben meghatározott *eutanázia* a hatályos *Codex Iuris Canonici* 1397. kánonja, illetve a *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* 1450. kánonjának 1. §-a alapján büntetendő magatartás.³⁹ Ennek megfelelően, az elkövető (ideértve az öngyilkosságban közreműködőt és az öngyilkost, az eutanáziát kérőt is⁴⁰) a latin kódex szerint az 1336. kánonban említett megfosztásokkal és tilalmakkal büntetendő, az 1370. kánonban említett személyek (római pápa, felszentelt püspök, klerikus, szerzetes) ellen elkövetett emberölésért pedig az ott megállapított büntetések járnak; a keleti kódex alapján a büntetés a nagyobb kiközösítés,⁴¹ klerikus ezenkívül más büntetésekkel is büntetendő, nem zárva ki a letételt sem.⁴²

Ha a passzív alany *magzat, embrió* (akár az elfogadhatatlan *in vitro* esetben), és a halálos eredmény bekövetkezett, s az egyéb együttes feltételek is fennállnak, a latin kódex 1398. kánonja szerint – az emberölés minősített eseteként – az elkövető önmagától beállókiközösítésbe esik;⁴³ a keleti kódex 1450. kánonjának 2. §-a alapján a büntetés egyező a kánon 1. §-ával, ami a nagyobb kiközösítés, a 728. kánon 2. §-a fenntartása mellett, azaz a feloldozás a megyéspüspöknek van fenntartva.⁴⁴ A kísérleti stádium mint emberölés kísérlete releváns.⁴⁵

eszköz egy kórházban nem áll elegendő mennyiségben rendelkezésre, és ezért egy orvosnak döntenie kell, hogy több rázoruló beteg közül kinek az életét mentse meg, ha nem lehet egyszerre mindenkít megmenteni. Itt azért nem beszélhetünk eutanáziáról, mert ilyenkor a beteget nem azért nem kezelik, mert úgy gondolják, hogy számára jobb lenne a halál, hanem azért, mert az életmentő készülék (például respirátor) nem áll elegendő mennyiségben rendelkezésre. Ez tehát igen fájdalmas sorolási probléma, de nem eutanázia.” – KOVÁCS (1999) 404; KOVÁCS (1995) 32-33. A beteg öngyilkosságában való orvosi közreműködésről Blasszauer Béla is ír: pl. BLASSZAUER (1999) 162-163; BLASSZAUER (1997) 42; s egyetért azzal, hogy „a kapacitáshiány miatti sorolás kapcsán fellépő halálozás nem eutanázia” ld. BLASSZAUER (1999) 169.

³⁹ Vö. CIC 1328. k. 1-2. §; CCEO 1418. k. 1-3. §. Ld. még pl. CIC 695. k. 1. § (vö. uo. 729. k. és 746. k.), 1041. k. 4-5. sz., 1044. k. 1. § 3. sz. (vö. uo. 1046. k., 1047. k. 2. § 2. sz., 3. §, 1048-1049. k.).

⁴⁰ Ld. CIC 1329. k. 1-2. §; CCEO 1417. k. (vö. pl. Btk. 168. §); és emberölés kísérletének esete: CIC 1328. k. 1-2. §; CCEO 1418. k. 1-3. §.

⁴¹ Ld. CCEO 1434. k. 1-3. §.

⁴² Részletesen ld. HÁMORI, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 21-24, 59-122, 231-244, 278-297.

⁴³ Vö. pl. CIC 1321-1324. k.; PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsum*, 1988. január 19. (pápai jóváhagyás: 1988. május 23., kihirdetés: 1988. december 12.), in AAS 80 (1988/13) 1818(-1819).

⁴⁴ Vö. pl. CCEO 1413-1415. k.; a CCEO nem ismeri a latae sententiae büntetést.

⁴⁵ Ld. CIC 1397. k.; CCEO 1450. k. 1. §; vö. CIC 1328. k. 1-2. §; CCEO 1418. k. 1-3. §. Részletesen ld. HÁMORI, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...* 123-202, 231-244, 297-299.

A magzat, embrió sérelmére elkövetett eutanázia több ok miatt is kiemelt figyelmet kíván: egyrészt – miként II. János Pál pápa fogalmazott – olyan emberről van szó, aki jelentkezik az életre, azaz olyan *ártatlan*, hogy ennél ártatlanabbat el sem lehet képzelni, *gyenge*, annyira tehetetlen, hogy még egy újszülött sírásának és nyöszörgésének védekező jeleitől is meg van fosztva, teljesen rá van hagyva annak oltalmára, aki méhében hordozza;⁴⁶ másrészt az állami szabályozás (vö. pl. genetikai indikáció) jelentősen alacsonyabb szintű védelmet nyújt az élve még meg nem született emberi lénynek, mint az élve megszületettnek;⁴⁷ harmadrészt pedig a magyar bírói gyakorlatban is megjelenő, a vele-keletkezetten fogyatékos gyermeknek és szüleinek a (természetnél fogva fennálló) fogyatékossgal összefüggésben „felmerült vagyoni és nem vagyoni terhek” megtérítése iránti (kórház elleni kártérítési) keresete kapcsán kialakult „élő jog”⁴⁸ után sem megnyugtató a helyzet – továbbra is a fogyatékos magzatok, embriók élete ellen hat,⁴⁹ nem beszélve a magzati élet védelmével kapcsolatos egyéb bírói gyakorlatról.⁵⁰

*Az Egyház az emberi életet a fogantatás pillanatától a természetes halálig védi: az ártatlan emberi élet közvetlen és szándékos kioltása mindig súlyosan ellenkezik az emberi méltósággal, az aranyzabállyal és a Teremtő szentségével; a beteg, fogyatékos embereket támogatni kell.*⁵¹

⁴⁶ Ld. EV 58.

⁴⁷ Ld. pl. „a magzati élet védelméről szóló” 1992. évi LXXIX. tv.; Eütv. IX. Fejezet. Vö. Btk. 169. § (1)-(4) bek.

⁴⁸ Ld. Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE határozat.

⁴⁹ Ld. HÁMORI Antal, *Az ember élve születése nem káresemény*, in *Jogtudományi Közöny* 64 (2009) 11/ 471-482; Uő, *Életvédelem és jog – aktuális kihívások I (Life Protection and Law – Actual Challenges I)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 25 (2008) 2/72-73 (49-73); Uő, *Kártérítési felelősség a fogyatékossgal való születés miatt?*, in *Magyar Jog* 54 (2007) 2/92-100.

⁵⁰ Ld. pl. BH1998. 372., BH2001. 61.; vö. pl. HÁMORI, *Életvédelem és jog... I*, 63-71; Uő, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében... 203-208, 300-306*; Uő, *A magzatkorú gyermek élethez való joga a magyar bírói gyakorlatban*, in *Magyar Jog* 49 (2002) 4/227-231; Uő, *A magzatkorú gyermek élethez való joga, „Taigetosztól Dávodig”*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 7 (2001) 2-3/37-42; Uő, *A magzat élethez való joga* (Logod Bt., Budapest 2000) 56-101 (vö. uo. 139-151).

⁵¹ Ld. pl. KEK 2261, 2276-2277, 2299, 2324; VS 95; EV 57; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Donum vitae kezdetű instrukció a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról*, 1987. február 22., in AAS 80 (1988) 70-102 (fordította: Gresz Miklós, www.katolikus.hu/roma/bioetika, 2002. május 13.); EDC 82. Vonatkozó irodalomként ld. pl. HÁMORI, *A haldokló, beteg ember... ; Uő, A humánembrió védelme... ; Uő, Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében...*

♦♦♦ RUZSA GYÖRGY

Gondolatok Andrej Rubljev Ószövetségi Szentháromság ikonjának ikonográfiájáról

A keresztény hit központi tanításához tartozik a Szentháromság (görögül: *Τριάς*, oroszul: *Троица*, latinul: *Trinitas*) kérdése. A Szentháromság-tanok általában a következő állításokra épülnek: Egy Istenben három személy van: az Atya, a Fiú és a Szentlélek. Az egy Isten Jézus Krisztusban kinyilatkoztatta magát az embereknek. Jézus Krisztus önközlése és a Lélek elküldése révén jelen van a történelemben.

A Szentháromság kiemelkedő értelmezői között találjuk Nyugaton Szent Ágostont, Keleten pedig Nagy Szent Bazileoszt és öccsét, Nüsszai Szent Gergelyt (Grégoriosz Nüsszenosz), akinek koponyaereklyéjét egyébként igen nagy tisztelettel őrzik az athoszi Ivron monostorban. Már a korai időkben a Szentháromságban a teljes egység és szeretet megnyilvánulását is látták.

A keleti keresztény teológusoknak nagy fejtörést okozott, hogy hogyan is ábrázolják a Szentháromságot, hiszen a három személy közül csak egy – a Fiú – jelent meg emberi alakban. Ezért azt az ószövetségi jelenetet választották, amelyben Ábrahám három férfiút lát vendégül. Ezt a jelenetet Ábrahám vendégszeretetének is nevezik (görögül: *φιλοξενία*, oroszul: *зоченпримство*). „Az Úr megjelent neki Mamre terebintjénél, amikor a meleg napszakban sátra bejáratánál ült. Fölemelte szemét, és íme három férfi állt előtte” (Ter 18,1-2). E három férfiú, egyesek szerint angyal¹ utal a Szentháromság három személyére.

¹ Az angeológiai értelmezés egyik alapja a Zsidókhöz írt levél következő részletében rejlik: „Ne feledkeztek meg a vendégszeretetről, hisz ilyen módon némelyek tudtuk nélkül angyalokat láttak vendégül” (Zsid 13,2). Ennek a gondolatnak erkölcsi értékére épül egyébként a bizánci egyház egyik ősi éneke, a nagyböjt hatodik csütörtök reggelén énekelt idiómelónja: „Jöjjetek mindnyájan testvérek, még a vég előtt járuljunk tiszta szívvel az irgalmas Istenhez! Űgyet se vessünk most megélhetésünk körülményeire, hogy csak lelkünkre lehessen gondolnunk! Vessük meg önmegtadással a falánkság gyönyörét, s inkább az irgalmat gyakoroljuk, mert azzal az Írás szerint egyesek titkon angyalokat láttak vendégül! Tápláljuk a szegények személyében azt, ki minket saját testével táplált!” Vö. OROSZ Atanáz, *Rubljev Troica-jának (patrisztikus) exegetikai és liturgikus háttere*, in *Ikonográfia ökumenikus megközelítésben* (szerk. Xeravits Géza; Pápai Református Teológiai Akadémia, L'Harmattan, Pápa-Budapest 2005) 105 (101–113). Jusztinosz († 165) Párbeszéd a zsidó Trifonnal című munkájában is arról olvashatunk, hogy Ábrahám látogatói angyalok voltak. Vö. *Patrologia Graeca* 6, 596.

A Szentháromság-ábrázolások közül kiemelkedik Andrej Rubljov Ószövetségi Szentháromság ikonja,² mely kétségkívül az ikonfestészet történetének egyik legcsodálatosabb alkotása. Már csak ezért is illő, hogy foglalkozunk e különleges műremekkel. Az ikont valószínűleg 1411 körül³ festette a sokáig szentként tisztelt és később szentté avatott mester.

Andrej Rubljov ikonján csupán három angyalt látunk egy asztal mellett ülve, melyen egy talpas diszkosz van az áldozati borjú fejével. Az ószövetségi borjú az újszövetségi bárány előképe. Tehát a talpas diszkosz az eucharisztia szimbóluma.

A kép ikonológiai vizsgálatánál a forrásokra és arra figyelünk, hogy melyik angyal a Szentháromság melyik személyére utal, hogy feltárjuk, vagy legalábbis megközelítsük az ikon egyik lényeges gondolatát, melyet első ránézésre is megsejtünk, a legbensőségesebb szerető egység misztikus kifejeződését.

Rubljov Ószövetségi Szentháromság ikonjának ikonográfiai forrásai között az első helyen kell megemlíteni a Bibliát, de fontosak az egyházi himnikus költészet, az egyházatyák művei és más egyházi bölcselek írásai is.

Az Ábrahám vendégszeretetéről szóló bibliai idézet mellett Szent János evangélista írásai is figyelmet érdemelnek. „Legyenek mindnyájan egyek. Amint te, Atyám bennem vagy, s én benned, úgy legyenek ők is eggyé bennünk, hogy így elhiggye a világ, hogy te küldtél engem” (Jn 17,21). „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30).

Gabriel Bunge⁴ a Szentháromság-himnuszok jelentőségére hívta föl a figyelmet, hiszen ezek nagy részét vagy legalábbis szellemiségét ismerhették a 14. és a 15. század fordulóján az orosz kolostorokban. Csak néhány példa:

Itt kell megemlíteni, hogy a Szentháromság angeológiai értelmezése és ábrázolása mellett a keleti kereszténység körében megjelent még egy igen speciális ikonográfiai típus, a Paternitás, bár ez utóbbi viszonylag ritka. Ez az ikonográfiai típus Bizáncból származik. Itt is – ahogy a Szentháromság-ikonoknál általában – problémát jelentett az első személy, az Atya antropomorf ábrázolása. Míg az angeológiai értelmezésnél egy ószövetségi jelenet felidézésével, az Ábrahám által megvendégelt három ifjú (angyal) ábrázolásával oldották ezt meg Ószövetségi Szentháromság elnevezéssel, a Paternitás ikonográfiai típus ennél még bonyolultabb volt.

Ez az ikonográfiai típus három fázisban alakult ki. A. Az Atyát sajátos, manapság talán körülményesnek tűnő módon jelenítették meg. Az Atya alakját úgy ábrázolták, hogy a Fiúval helyettesítették hivatkozva Krisztus szavaira: „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30). Úgy is mondhatjuk, hogy Krisztust öregemberként ábrázolták utalva az Atyára. A felismerhetőség érdekében Krisztus attribútumai megmaradtak. Nimbuszában keresztet látunk, kezében pergamentekercset, khitónján clavust. Így alakult ki egy új ikonográfiai típus, mely az Öregkorú elnevezést kapta. B. E típus a 11. század táján tovább bonyolódott, s kiegészült a fiatal Krisztussal, vagyis Krisztus-Emmánuellel, akit az Öregkorú ölében helyeztek el. Így keletkezett a Paternitás binitárius változata. C. Ez a típus később trinitáriussá vált, kiegészülve a galamb alakjában ábrázolt Szentlélekkel.

A Paternitás ikonográfiai típusra jó példa egy 14. század végi novgorodi ikon, mely a moszkvai Tretyakov Képtárban található. Az ikonon egyébként a hészükhazmus hatására még az ókeresztény kor

„Midőn kezdetben Ádámot alkottad, Uram, így szóltál a Benned lakó Igéhez, Irgalmas:
Teremtsük őt a saját képünkre! A Szentlélek is alkotóként volt jelen.
Ezért így kiáltunk Hozzád: Teremtő Istenünk, dicsőség Néked!
Végtelenül hatalmas Háromság! Szerfözlött nagy jóságod megmutatására teremtetted az embert
Mint uralkodói hatalmadnak porból készült egyedüli képmását,
Alkotó!”

„Jóságod folytán teremtetted az embert, és saját képedre alkottad.
Háromszorosan sugárzó Istenem, lakj bennem mint jóságos és irgalmas Isten.”

„Hogy hármassfényű egy istenségedet embereknek is kinyilatkoztathasd,
Saját képedre formálván előbb megalkottad az embert,
És mint emberszerető neki értelmet, beszédet és lelket adtál.”

„Amint képedre és hasonlatosságodra létrehoztál,
Isteni, mindenható Háromság, vegyítetlen egység,
Adj nekem bölcsességet és világosságot,
Hogy jóságos, erős és tökéletes szent akarodat teljesítsem!”⁵

oszlopos szentjeit is megfestették kétoldalt. A novgorodi festészet valószínű, hogy a trinitárius Paternitás típust már készen vette át a bizánci vagy a délszláv művészetből. Vö. LAZAREV, V., *Egy novgorodi ikon és az antitrinitárius eretnokség*, in LAZAREV, V., *Középkori orosz festészet* (Magyar Helikon, Budapest 1975) 117–125, 183–185; ЛАЗАРЕВ, В. Н., *Об одной новгородской иконе и ереси антитринитариев*, in ЛАЗАРЕВ, В. Н., *Русская средневековая живопись* (Наука, Москва 1970) 279–291.

² Az Andrej Rubljovról és az Őszövetségi Szentháromság ikonjáról szóló könyvtárnyi irodalomból ezúttal csak egy antológiát és egy újabb, a korábbi szakirodalmat is részletesen bemutató kitűnő könyvet említek meg. ВЗДОРНОВ, Г. И. (составитель), *Троица Андрея Рублева. Антология* (Искусство, Москва 1989); ОСТАШЕНКО Е. Я., *Андрей Рублев. Палеологовские традиции в московской живописи конца XIV – первой трети XV века*, (Индрик, Москва 2005).

³ A datálással kapcsolatos vitákról ld.: RUZSA Gy., *A régi orosz festészet kapcsolatai a kezdetektől a XVI. század végéig* (Balassi Kiadó, Budapest 1998) 123.

⁴ BUNGE, G., *A Szentháromság-ikon* (Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza 1994), az eredeti mű: *Der andere Paraklet: die Ikone der Heiligen Dreifaltigkeit des Malermönchs Andrej Rubljov* (Verlag „Der Christliche Osten”, Würzburg 1994).

⁵ Ezeket a Szentháromság-himnuszokat Gabriel Bunge könyvéből vettük át. BUNGE 12. Ld. még: KIRCHHOFF, K. – SCHOLLMAYER, Ch., *Hymnen der Ostkirche. Dreifaltigkeits- Marien- und Totenhymnen* (Münster Westf. 1960).

A 14. század végén és a 15. század elején a jelentősebb orosz kolostorokban ismeretek lehettek a korai keresztény gondolkodók művei, s segítségükkel a platonikus és a neoplatonikus eszmék. Olvashatták Nagy Szent Baszileiosz, Szír Izsák, Ioannész Klimakhosz, Areopagita Dionüsziosz alkotásait. Több orosz kolostorban ugyancsak ismertek lehettek Damaszkuszi Szent János írásai is. Damaszkuszi Szent János műveit már a 11. században lefordították, igaz ekkor még csak töredékesen.⁶ E művek is inspirálhatták Andrej Rubljevot, még akkor is, ha lehetséges, hogy egyiket sem olvasta, miként talán a Szentháromság-himnuszokat sem, de ezek szellemsége ott volt az orosz kolostorokban.

Ismert lehetett Ioannész Klimakhosz egy-egy eszme-futtatása, mint például a következő, melynek szemlélete jellemző volt a régi orosz kolostorokra: „most pedig az elmondottak után megmarad eme három mindent egybekötő és magába foglaló: a hit, a remény és a szeretet. Ezek között pedig legnagyobb a szeretet, mivel így neveztetik Isten.”⁷

Radonyezsi Szent Szergij különösen nagy műveltségű és nagy hatású szerzetes volt. Valószínű, hogy ő vagy legalábbis köre nagymértékben alakította Andrej Rubljev nézeteit. Radonyezsi Szent Szergij a Moszkva melletti Szentháromság monostorban élt. Andrej Rubljev az ő tiszteletére festette a Szentháromság-ikont. Erről írott források is tanúskodnak. A szent az egységről, a megértésről, az összefogásról és a szeretetről prédikált. Bölcs Jepifányij még a 15. század elején megírta Radonyezsi Szent Szergij életrajzát. Ebből megismerhetjük a szent jámbor életét és ezzel összefüggésben jellemző kedves kis történeteket is. Ilyen például az, hogy amikor kevés enivalója volt inkább ő éhezett, és az arra járó medvének adott enni. Azt is megtudhatjuk, hogy ács munkával kereste kenyerét, de pénzt csak akkor fogadott el, ha a munkát már teljesen befejezte. Szent Szergij küzdött az orosz földek egyesítéséért, a kolostori harmóniáért, de valószínű, hogy elméleti, teológiai kérdésekkel is behatóan foglalkozott. Életrajzírója, Bölcs Jepifányij bonyolult számiszertikai fejtegetésekbe kezd a hármas számmal kapcsolatban, és hangsúlyozza, hogy „...a hármas istenség hármas szentség, három alakban három személy az egységes istenség, a szentséges Háromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek...”⁸

Tanulságos megvizsgálni, hogy melyik angyal a Szentháromság mely személyére utal, még akkor is, ha nagyon határozott álláspontot nem tudunk kialakítani.

Először a dícsfényeket vizsgáljuk meg, majd az öltözékeket, a testhelyzeteket, az arcokat, a hátteret és végül az igen különös térábrázolást.

Kiszтус nimbuszában keresztet szoktak elhelyezni, így a keresztes nimbusz egyértelmű utalás lenne Krisztusra. Ám Andrej Rubljev ikonján egyik angyal glóriájában

⁶ Вö. АФАНАСЬЕВСКИЙ, В. Л., *Учение Иоанна Дамаскина в философском контексте Московской Руси*, in *Наука и культура России. Часть I* (под ред. А. В. Ковтунов и др.; Самарская государственная академия путей сообщения, Самара 2007) 83-87.

sincs kereszt. Ennek legkisebb nyomát sem találjuk. Ezért érdemes megvizsgálni a kortárs Szentháromság-ikonokat ebből a szempontból. De ott, ahol a kortársaknál keresztet nimbust keresünk, vagy azt vesszük észre, hogy egyik angyal nimbuszában sincs kereszt, vagy azt, hogy mind a három angyal glóriájában találunk keresztet. Ezek az analóg emlékek tehát nem visznek közelebb a megoldáshoz. De – igaz, igen ritkán – találkozunk olyan ábrázolásokkal is, ahol csak a középső angyal dicsfényében van kereszt. Ilyet látunk Feofan Grek 1378-as híres novgorodi freskóján, vagy a moszkvai Történelmi Múzeum két 15. századi panagiáján. Ezek a kereszt nimbuszok tehát végül is Krisztusra utalnak. Ez alapján állíthatnánk, hogy Rubljov ikonján is a középső angyal szimbolizálja Krisztust. De lehet, hogy a megoldás mégsem ilyen egyszerű. Feofan Grek freskóján a kereszt nimbuszos középső angyal kiterjeszti szárnyait a másik két angyal fölé, ez a gesztus talán mégis az Atyát sejteti.

A problémát tovább bonyolítja, hogy a vologdai Helytörténelmi Múzeum ún. zürjén Szentháromság-ikonján az Atyát középen ábrázolják Atya felirattal zürjén nyelven. Ám igen valószínű, hogy ez a 14. század végéről származó porovincsi ikon nem lehetett hatással Rubljovra.

Már első látásra is fölfigyelünk a különböző színű ruhákra. A bal oldali angyal himationja összetett színvilágú, alig látszó khitónja kék, a középső angyal sárga clavussal díszített bíbor khitont és kék himationt visel. A jobb oldali angyal khitónja kék, himationja zöld.

Az öltözékek színei közül mindenek előtt a kék ragad meg. A kék festéket egyébként a lapisz-lazuli, vagyis a lazurkő nevű ásványból készítették, amelyet Rubljov korában Afganisztánból hoztak Oroszországba. A kék elsősorban az ég és a levegő színe. A tisztaságra, az életre, a végtelenre utal. Areopagita Dionüsziosz a kéket a „létezők misztériumának” nevezte. Mindegyik angyal ruháján megtalálhatjuk. A bal oldali angyalén speciális, mindkét ruháján megvan. Összetett színvilágú himationján a finom ruhahajlatok között sejlik fel. Alig látszó khitónja pedig egyértelműen kék színű. A másik két angyalnál is figyelemre méltó a kék. A középsőnek a himationja kék, míg a jobb oldalinak a khitónja. Így a bal oldali angyal ruhájának színvilága összegző, talán ő az Atya. A jobb oldali angyal zöld himationja a Szentlélekre utalhat, ha arra gondolunk, hogy a zöld a megújulásnak, az örök élet reményének a színe. Ehhez kapcsolódik az is, hogy Areopagita Dionüsziosz szerint a zöld a „fiatalság és az életerő” színe. A középső angyal khitónja bíbor színű. A bíbor, mint ismeretes, a római és a bizánci császárok színe. Csak a bazileiosz írhatta alá nevét bíbor tintával. A keresztény egyházi kultusz átvette e reprezentatív jegyeket, de megtöltötte filozófiai-vallási és speciális asszociatív tartalommal. Itt a bíbor a Fiúra, vagyis Krisztusra, Krisztus Királyra utalhat.

⁷ [Слова]ИоаннаИгуменаСинайскойГорыЛествица, *Троице-Сергиевалавра*(1898)Слово30,246.

⁸ ЕпифанияПремудрого, *ЖитиеСергия*, in *Памятники древней письменности и искусства*. Вып. 58. (Санкт-Петербург 1885) 18.

Az öltözékek színein túl a ruhák formáját is meg kell vizsgáljunk. A bal oldali angyalt ruhájának formája is kiemeli. Himationját nem félvállon hordja, ahogy a himationt szokás, hanem kétvállon. Ez a ruhaviselet titokzatosságot, mintegy megközelíthetetleniséget érzékeltet. Szinte beburkolódnak himationjába. Ez megint talán arra utal, hogy az Atya alakját kereshetjük e misztikus lényben. A középső angyal khitónján sárga *clavus*t látunk. Ez a khitónra varrt függőleges textilsáv eredetileg a római polgárok megkülönböztető jele volt. Úgy is értelmezik, hogy viselője különleges messianisztikus feladatra hivatott. Gyakran ilyen ruhasávot látunk az ikonokon a Megváltó khitónján. Így ezt Krisztusra vonatkozó, elég határozott jelzésnek foghatjuk fel.

Az öltözékek színei és formái alapján végül is nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a bal oldali angyal a Szentháromság három személye közül az Atyát jelképezi, a középső a Fiút, míg a jobb oldali a Szentléleket.

A testhelyzetek, a gesztusok értelmezése is közelebb vihet e bonyolult kérdés megválaszolásához. A középső és a jobb oldali angyal egyaránt a bal oldali angyal felé fordul. Így arra gondolhatunk, hogy ez is azt erősíti, hogy a bal oldali angyal utal az Atyára. Rubljov ikonjában ily módon fölmerül a *Filioque*-kérdés is. Ismeretes, hogy ez a latin kifejezés szó szerint azt jelenti: „és a Fiútól”. Ez annak az állításnak része, amely így hangzik: A Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik. A nyugati teológusok az újszövetségi szövegeket és az egyházatyák írásait elemezve jutottak erre a következtetésre. Photiosz († 951) konstantinápolyi metropolita más megállapításra jutott. Szerinte Istenben a Szentléleknek csak egyetlen forrása van, az Atya. Természetesen Rubljov is ezt a nézetet követi, ezt fogalmazza meg képi világában azzal – miként említettük –, hogy a középső angyal és a jobb oldali angyal egyforma hangsúlyt kap, egyaránt a bal oldali angyal felé fordul. Úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a bal oldali angyal kiemelt helyzetben van, hiszen a másik két angyal egyaránt feléje fordul. Ez megerősíti azt, hogy a bal oldali angyal az Atya. A középső angyal bal karja van szabadon, tehát ezt nem takarja el himationja. Vele ellentétben a bal oldali angyal jobb karja szabad. Ez az első egyházatyák – például Ireneus – tanításával hozható összefüggésbe, amely szerint a Fiú és a Szentlélek az Atya két keze, melyek által mindent végbevisz.

V. N. Lazarev a középső angyal jobbjának áldó mozdulatára és fejének finom meghajtására hívja fel a figyelmet. A középső angyal jobbával megáldja a talpas diszkoszt, fejét finoman balra hajtja mintegy jelezve az önkéntes megadó pózzal áldozatát, szenvedését az emberiség bűneiért. V. N. Lazarev szerint tehát a középső angyal szimbolizálja Krisztust.⁹

⁹ ЛАЗАРЕВ, В. Н., *Андрей Рублев и его школа* (Искусство, Москва 1966) 36, 61.

¹⁰ BUNGE i.m.

¹¹ АЛПАТОВ, М. В., *Андрей Рублев* (Изобразительное Искусство, Москва 1972) 100.

Itt említjük meg az arcokról szóló vélekedéseket is.

Az oly érzékeny elemzéseket megfogalmazó G. Bunge ebben a vonatkozásban téved. Sokat ír az arckifejezésekről és tekintetekről.¹⁰ Alpatov is foglalkozik az arcok jelentőségével.¹¹

Mindazok – igen sokan –, akik elemezték, értelmezték a tekinteteket, és hangsúlyozták az arcvonások jelentőségét, téves úton jártak. N. Nyikiforaki restaurátor megállapította, hogy az infravörös sugár felhasználásával végzett vizsgálatok szerint a jelenleg látható arcvonások alatt más és hiányos arcvonások rejlenek. A szájak szegletei az alsóbb rétegben enyhén lefelé hajlanak.¹² A most látható inkább felfelé hajló szájszegletek a 18. századi arctípusokra jellemzőek. Valóban, 1771-ben Platon metropolita idejében jelentősen átfestették az ikont. Ez már a második felújítás volt. Az elsőt 1600 körül végezték, amikor az ikonhoz Borisz Godunov ékes nemesfém borítót rendelt. Egyébként ma éppen a középső angyal arca látható az eredetihez legközelebb álló formában.

Ha a háttér elemeit megfigyeljük, akkor megállapíthatjuk, hogy az ikonon lényeges szimbolikus elem a bal oldali épület, a középen látható fa és a jobb oldalt elhelyezkedő sziklás táj.

Sokak szerint a középső fa a keresztfával hozható kapcsolatba, és ekkor ez azt jelenti, hogy a középső angyal szimbolizálja a Szentháromság második személyét, tehát a Fiút, vagyis Krisztust. Mások szerint a középső angyal mögötti fa nemcsak a mamrei tölgyre utal, hanem az élet fájára is. Így tehát az Atyát jelzi.

Gyomina, aki külön könyvet szentelt Rubljov Szentháromság-ikonjának, úgy vélekedik, hogy a bal oldalt magasodó épület a hajléképítő Krisztust jelzi.¹³ De Gyominával ellentétben sokan úgy értelmezik, hogy ez az épület az Atyával hozható összefüggésbe, hiszen János evangéliumában azt olvashatjuk, hogy „Atyám házában sok hely van” (Jn 14,2).

A jobb oldalt lévő hegy a lélek elragadtatásának helye. A 14. századi athoszi írók a Szentháromság harmadik személyét olyan erőnek nevezik, amely a lelket minden látható teremtmény fölé emeli. Mindezt megerősíthetjük úgy is, hogy azt állítjuk, a jobb oldali angyal mögötti hegy a földet jelképezi felidézve a zsoltaáros szavait. „Ha kiárasztod lelkedet, fölébrednek, és megújítod a föld színét” – olvashatjuk a 104. (103.) zsoltaárban, A teremtés himnuszában (Zsolt 104,30).

A háttér tárgyainak elemzése alapján kialakított vélekedések megegyeznek abban, hogy a jobb oldali angyal a Szentlelket szimbolizálja.

Az eddig megismert vélemények inkább amellett vannak, hogy a bal oldali angyal az Atyát, a középső a Fiút, míg a jobb oldali a Szentlelket jelzi. Ez ellen

¹² НИКИФОРКИ, Н., „Троица Андрея Рублева” в свете новейших исследований, in *Искусство* (1976) 3/57–61.

¹³ ДЕМИНА, Н. А., *Троица Андрея Рублева*, (Искусство, Москва 1963) 62–63.

fel lehetne hozni azt, hogy a bizánci hierarchia – és az ezzel összefüggésben lévő ábrázolások – a legjelentősebb személyt mindig középre helyezi, így emeli ki őt egyértelműen és határozottan. Rubljov ikonja ebben a vonatkozásban ellentétben állna ezzel, ami igen szokatlan, sőt lehetetlen a bizánci kultúrkör szigorú rendszerében. E probléma feloldását éppen a bonyolult és sajátos térábrázolás elemzésével érhetjük el. A fordított perpektíva speciális térábrázolását sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Miként láttuk, a középső angyal alakjában sokan Krisztust értelmezik. De valóban ez-e a közép?

Bunge gondolatmenetére¹⁴ támaszkodva – azt kiegészítve – a következőket állapíthatjuk meg. Az oltárasztalon középen látható egy derékszögű nyílás, bemélyedés. Itt tartották az ereklyét. Ez azt jelzi, hogy ez a keleti oldal. Vagyis a szemlélő a keleti oldalon van és nyugat felé tekint. A szemlélő az oltártér legkeletibb oldalán van, az oltárasztal mögött. Így az Atya és a Szentlélek ül az oltár mögött. Krisztus, a bíborruhás főpap azonban az oltár előtt látható. Krisztus így kelet felé fordul, mint ahogyan a földi papok is az áldozat fölajánlásakor.

Az Atya és a Szentlélek tehát az oltár mögött ül vagyis a keleti oldalon, azaz azon a részen, amely a túlvilágot jelzi. Krisztus a nyugati oldalon van, a templomhajó felőli oldalon, közelebb a hívőkhöz, az evilági régióhoz, hiszen ő földi életet is élt. Ha a hívők felőli oldalról szemléljük a jelenetet, és a Fiú és a Szentlélek között nézünk át az oltárasztal felett, akkor az Atyát középen látjuk. Így tehát az Atya végül is középen ül. Krisztus is és a Szentlélek is felé fordul.

Más szempontú vizsgálat alapján további igen különböző vélekedéseket figyelhetünk meg. L. A. Uszpenszkij szerint például az angyalok a hit szimbólumainak a sorrendje szerint helyezkednek el az ikonon balról jobbra: hiszek az Atyaistenben, a Fiúban és a Szentlélekben.¹⁵

¹⁴ BUNGE i.m.

¹⁵ ВЗДОРНОВ 91. Vö. УСПЕНСКИЙ, Л. А., *Праздник и иконы Пятидесятницы*, in *Журнал Московской патриархии* (1957) 6/54-55.

¹⁶ ALPATOV, M., *La „Trinité” dans l’art byzantin et l’icone de Roublev*, in *Echos d’Orient* 26 (1927) 50–186, 184.

¹⁷ АЛПАТОВ, М. В., *Андрей Рублев* (Изобразительное Искусство, Москва 1972) 100.

¹⁸ АИНАЛОВ, D., *Geschichte der russischen Monumentalkunst zur Zeit des Grossfürstentums Moskau* (Berlin-Leipzig 1933) 95.

¹⁹ KÜPPERS, L., *Göttliche Ikone vom Kultbild der Ostkirche* (Düsseldorf 1949) 46.

²⁰ Jurij Alekszandrovics Olszufjev (1878–1938) gróf hosszabb ideig dolgozott Szergijev Poszadban, a Troice-Szergijeva kolostorban, ahol többek között a kolostor ikonjait és régi ezüst liturgikus tárgyait dolgozta fel. Később a moszkvai Tretyakov Képtár restaurátorműhelye régi orosz festészeti szekciójának vezetője lett. Ellenforradalmi tevékenység vádjával 1938-ban letartóztatták, és még ebben az évben kivégezték. Ld. többek között: ОЛСУФЬЕВ, Ю. А., *Иконописные формы как формулы синтеза* (Сергиев 1926); УО, *О линейной деформации в иконе Троицы Андрея Рублева* (Иконологический опыт),

Alpatov korai tanulmányában¹⁶ arról ír, hogy a középső angyal a Szentháromság első személye vagyis az Atya. (Későbbi munkájában¹⁷ már nem így vélekedik.)

Ainalov is a középső angyalban látja az Atyát.¹⁸ L. Küppers szerint azonban a középső angyal a Szentlelket szimbolizálja. Hivatkozik a Szentlélek jelentőségére a pravoszláv liturgiában.¹⁹

Láthattuk, hogy a Szentháromság személyeit nem tudtuk teljesen egyértelműen megkülönböztetni. E nagy misztérium csodás vonásait csak sejtjük, értelmünkkel igazán felfogni nem is tudjuk. Földi logikai rendszerünknek ellentmond az egy és a három azonossága, egysége.

Rubljev és Rubljev teológusi körének zsenialitása talán éppen abban rejlik, hogy képileg sok mindent sejtet, ám nem foglal határozottan állást abban a kérdésben, hogy melyik angyal a Szentháromság melyik személyére utal. Éppen ezzel is tudta érzékelteni ezt a legbensőségesebb, morálisan, érzelmileg és értelmileg csak megközelíthető, de teljesen fel nem fogható mély kapcsolatot. A rubljovi ábrázolás célja éppen ennek érzékeltetése volt. Andrej Rubljev ikonográfiai vonatkozásban is arra törekedett, hogy megjelenítse az egységet, a legbensőségesebb szeretetet, a kereszténység alapeszméjét. Ezért joggal nevezhetjük Andrej Rubljev Őszövetségi Szentháromság ikonját a szeretet ikonjának.

Míndezeket megerősítik Andrej Rubljev rendkívüli tehetségről és áhítatról tanúskodó művészi eszközei. Igaz, ezek nem tartoznak az ikonográfiai elemzés körébe, ám hangsúlyoznunk kell a finom, lírai hangvételű koloritot és a teljességet, tökéletességet érzékeltető körkompozíciót. Itt kell megemlékeznünk Jurij Olszufjevéről, aki az ikonográfiai kérdések mellett a nagy fontosságú művészi eszközöknek, a színeknek, a kompozíciónak, a lineáris deformációnak érzékeny, mindmáig az egyik legkiemelkedőbb, bár kevésbé ismert kutatója volt. Ebből a szempontból foglalkozott Andrej Rubljev Őszövetségi Szentháromság ikonjával is.²⁰

in Уф, *Три доклада по изучению памятников искусства Троице-Сергиевой лавры* (Издательство Государственного Сергиевского Историко-художественного музея, Сергиев 1927) 5–32.

²¹ FLORENSZKIJ, P., *Az ikonosztáz* (Typotex, Budapest 2005) 54. Fontosnak tartjuk, hogy néhány szóban megemlékezzünk Pável Alekszandrovics Florenszkij atyáról (1882–1937). Az ikonosztáz című munkája 1922-ben készült, és igen valószínű, hogy befejezetlen alkotás. Szerkezetét és végét figyelembe véve gondolhatunk erre. Sejthető, hogy Pavel Florenszkij számos nagyszerű gondolatát nem tudta papírra vetni. Alkotóerejének teljében, 1933. február 25-én letartóztatták mint a tudós papok képviselőjét, akiktől különösen tartott a szovjet kommunista rendszer, koncentrációs bűntetőtáborokba küldték, először Kelet-Szibériába, majd az északi Szolovki-szigetre. Régebben halálának évét az 1943-ra tették, ma az újabb kutatások alapján tudjuk, hogy 1937 novemberében Pavel Florenszkij a Szolovki-szigetről valószínűleg Leningrádba szállították, majd formális tárgyalás után kivégezték. Ma már ismerjük az ítéletvégrehajtási jegyzőkönyv szövegét is: „Az UNKVD [a hírhedt KGB elődje] Leningrád megyei három tagú bizottsága által ... meghozott halálos ítélet 1937. december 8-án végrehajtásra került...”.

Pavel Florenszkij tudományos tevékenysége a szó legjobb értelmében kettős jellegű volt. Példamutató lehet a művészettörténelemek számára is. Egyrészt a műtárgyak alapos, közvetlen vizsgálatával

Az 1937-ben mártírhalált halt Pável Florenszkij atya, amikor az ikonok művészi formájáról és tanúságtevő voltáról beszélt, ihletettségekben Rubljov Szentháromság-ikonjának csodálatos és csak részben megközelíthető értékei a következő felkiáltásra készítették: „Rubljov Szentháromsága létezik, tehát létezik Isten.”²¹

foglalkozott, például az olifa, vagyis a firnisz finom változatait is gondosan megfigyelte, másrészt a művekre közvetlenül építve fogalmazta meg teológiai, filozófiai, esztétikai állításait. Ez az a szemlélet, amely muzeológiai alapokra támaszkodva valóban hiteles elméletet bontakoztat ki. Ám Florenszkijt nemcsak művészettörténeti munkásságáért csodáljuk, hanem elsősorban mint filozófust, mint az orosz vallásbölcselet nagy alakját. Vannak akik sokoldalú műveltsége alapján az orosz Leonardónak is nevezik, mások pedig Teilhard de Chardinnel hasonlítják össze. Míg az utóbbi nagy katolikus filozófus sajátos, kozmikus, vallásos világgépét a kor legmodernebb természettudományos nézeteivel igyekezett összhangba hozni, addig Florenszkij, bár kitűnő természettudományos felkészültséggel rendelkezett, villamos mérnökként dolgozott, csillagászati és fizikai ismeretei is igen magas tudományos szinten voltak, vallásbölcseleti nézeteiben nem kívánta a hitet az egzakt tudományokkal összekapcsolni. Talán félt a racionalizmus csapdájától. Sajátos morális és intuitív alapokra építette filozófiáját, s mindezt gyakran összekötötte ezek képi megjelenítésével, vagyis az ikonfestéssel. „Az igazság oszlopa és erőssége” című munkájában (ФЛОРЕНСКИЙ, П., *Стол и утверждение истины. Опыт православной теодицеи в двенадцати письмах*, Издательство Путь, Москва 1914) az ortodox kerszténységre alapozva fejtette ki misztikus gondolatait, míg „Az ikonosztáz” című értekezésében – nem is annyira az ikonosztázról hanem inkább – az ikon teológiájáról írt. Pável Alekszandrovics Florenszkij atya munkásságáról immáron könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésünkre, ebből ezúttal csak egyet emelünk ki: SLESINSKI, R., *Pavel Florensky: A Metaphysics of Love* (Dissertatio ad Doctoratum in Facultate Philosophiae Pontificiae Universitatis Gregorianae; St. Vladimir’s Seminary Press, Crestwood, New York 1984).

♦♦♦ NÁNDORI BARBARA

A katolikus autonómia történetéhez

A II. autonómia-kongresszus 9-es albizottságának működése és az erre tett püspöki észrevételek (1898)

A KATOLIKUS AUTONÓMIÁRÓL ÁLTALÁBAN

A katolikus autonómia kérdésköre kevésbé ismert a magyar történelem vonatkozásában, ezért nem hiábavaló, ha egy kicsit megvilágítjuk, mi is ez valójában.

Az autonómia iránti igény – legyen szó az egyház külső vagy belső életéről – elsősorban akkor erősödött fel, amikor alapvető változások kerültek napirendre az állam és a katolikus egyház kapcsolatrendszerében. Így történt ez 1848-ban, majd a kiegyezéskor, 1867-ben, illetve az 1890-es évek egyházpolitikai vitáinak idején is.¹ Tehát a katolikus autonómia a XIX. század közepétől kezdve kisebb-nagyobb megszakításokkal meghatározó törekvése volt mind az egyházi, mind pedig a világi hatalomnak.

Az autonómia gondolatának felmerülése erősen kötődik azokhoz a bizonyos törvényi változásokhoz, amelyek 1848 tavaszához kapcsolódnak.² Az áprilisi törvények XX. tc. 2. §-a ugyanis kimondta a vallási felekezetek teljes egyenlőségét és viszonyosságát.³ Ennek következtében a katolikus egyház méltán követelte az állami befolyástól mentes egyházi vagyon kezelésének, a zsinattartásnak és az előjáró-választásnak a jogát, hiszen a protestánsok mindezekkel már rendelkeztek.⁴ Tehát a megváltozott politikai körülmények között egyre inkább terjedőben volt az a nézet, hogy a katolikus egyháznak is vissza kell nyernie az állammal szembeni önállóságát és önkormányzati jogát.⁵

¹ SARNYAI Csaba Máté, *Polgári állam és katolikus egyház (1848. március-december). A katolikus autonómia-törekvések megjelenése* (Budapest 2002) 9.

² Uo. 27.

³ Uo. 46.

⁴ Uo. 61.

⁵ Uo. 150.

A katolikus autonómia szervezetével, működésével, hatáskörével kapcsolatban azonban sok esetben nem volt egységes a püspökök álláspontja sem. A kardinális kérdések közé tartozott egész idő alatt – a teljesség igénye nélkül – a katolikus egyházi vagyoni kezelésének kérdése, az oktatással, a főkegyúri jog gyakorlásával, a püspöki kinevezésekkel és az egyházi hierarchia védelmével és befolyásának megőrzésével kapcsolatos kérdések. Továbbá az is, hogy mennyi és milyen befolyása legyen a világiaknak az egyházi kérdésekben, ügyekben. Természetesen voltak olyan kérdéskörök, melyek tekintetében az autonómiával több jogot szerezhettek volna a katolikus egyház, mint amennyit korábban birtokolt, de persze voltak olyanok is, ahol kompromisszumra kényszerült volna, és bizonyos jogok feladására.

Ezek után nézzük meg, hogyan is alakult a katolikus autonómia kérdése az 1890-es években egészen a II. katolikus autonómiai kongresszus első szervezeti javaslatáig.

HISTORIOGRÁFIAI ÖSSZEFOGLALÓ

A katolikus autonómiai mozgalomról és mindkét autonómiai kongresszusról több mű született. Voltak olyan írók, mint Török Jenő⁶ vagy Szemnecz Emil,⁷ akik kimondottan az autonómiai mozgalom kialakulásával és az első kongresszussal foglalkoztak. A legtöbb szerző azonban globálisan vizsgálta a témát, mindkét kongresszus eredményeit, ill. az autonómia kapcsán felmerülő problémás kérdéseket, mint például az autonómia célja, a vallás- és tanulmányi alapok, a főkegyúri jog stb. tekintetében. Ilyenek voltak Salacz Gábor,⁸ Melichár Kálmán,⁹ Radovics László,¹⁰ Forster Gyula,¹¹ Wenninger Mátyás,¹² Hanuy Ferenc¹³ vagy Dudek János,¹⁴ de ide sorolható Csorba László¹⁵ is, aki például a vallásalap, és Kérészy Zoltán,¹⁶ aki a főkegyúri jog nézőpontjából közelített a témához.

A sajtót is foglalkoztatta az autonómia kérdése. Több lapban jelentek meg cikkek ebben a tárgyban, mint például korábban az *Idők Tanújában*, de emellett a *Magyar Sionban* vagy a *Religióban* is, mely utóbbi külön rovatot szentelt annak, hogy nyomon követhesse a katolikus autonómia eseményeit. Ugyanakkor létezett egy időszaki kiadvány is az autonómiáról ugyanilyen címmel.

⁶ TÖRÖK Jenő, *A katolikus autonómia-mozgalom 1848–1871: adalékok a magyar liberális katolicizmus történetéhez* (Budapest 1941).

⁷ SZEMNECZ Emil, *Katolikus autonómia: a katolikus autonómia multja, jelene s jövője és a felekezetek autonóm szabályai* (Budapest 1897).

⁸ SALACZ Gábor, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918* (München 1974).

⁹ MELICHÁR Kálmán, *A katolikus autonómia Magyarországon* (Budapest 1907).

¹⁰ RADOVICS László, *A katolikus autonómia szervezése* (Budapest 1917).

¹¹ FORSTER Gyula, *A katolikus autonómia törvényhozási rendezésének kérdéséről* (Budapest 1914).

Az írók körében azonban nem volt túl népszerű a II. katolikus autonómiai kongresszus által választott 27-es bizottságnak 9-es albizottsága által készített szervezeti javaslat. Általában csupán említést tettek róla, hogy létezett, de behatóbban nem vizsgáldták ebben a kérdésben. A püspöki levelezésről nem is beszélve, melyet nagyrészt szintén mellőzött az eddigi kutatás. A *Religio* megpróbált tudósítani az albizottság munkájáról, ami többé-kevésbé sikerült is, de megjegyezték, hogy tiszteletben tartották a tárgyalások bizalmas jellegét,¹⁷ és miután az albizottság hitelesítette a javaslatát, és befejezte munkáját, közölték, hogy ezt követően már gyakrabban fognak írni a katolikus autonómia ügyéről.¹⁸ Az érdeklődés hiányának valószínűleg az lehetett az oka, amiért Vaszary Kolos primás sem hívott össze püspöki konferenciát a 9-es albizottság kedvéért, vagyis tudta nagyon jól, hogy ezt a javaslatot a 27-es bizottság még bírálat alá fogja venni. És mivel a 27-es bizottság az, amelyet a kongresszus megbízott, érthető, hogy ez a javaslat került a kongresszus elé, nem pedig az albizottság munkálata, és talán ezért ítélték ezt kevésbé fontosnak.

A püspöki észrevételekkel kapcsolatban pedig nagyon valószínű, hogy ezek sosem kerültek Szapáry Gulya miniszterelnök kezébe, hiszen a püspöki kar nem foglalt el egységes álláspontot a munkálattal kapcsolatban, amire a 9-es albizottság kérte, csupán a 27-es bizottság javaslatával szemben. Feltehetően csak Vaszary Kolos primás szeretett volna tájékozódni az egyházi főméltóságok véleményéről, amikor kérte őket, hogy esetleges észrevételeiket tegyék meg a munkálatról.

A 9-es albizottság munkájával tehát mostohán bántak a történészek, nem szenteltek neki kellő figyelmet, jöllehet a II. kongresszus tekintetében ez volt az első kidolgozott szervezeti javaslat, amely a 27-es bizottság munkálatának is alapjául szolgált, ezért fontos lépés volt a katolikus autonómia kialakulása felé.

BEVEZETÉS: AZ AUTONÓMIAI MOZGALOM ISMÉTELT FELLENDÜLÉSE

A katolikus autonómia megszervezése 1867 után csigalassúsággal haladt előre. Az I. autonómiai kongresszust követően, 1870-71 után ugyanis közel 20 évnyi csend borult az ügyre. Mégsem mondhatjuk azt, hogy az 1871-ig tartó kezdeményezé-

¹² WENNINGER Mátyás, *A katolikus autonómia* (Tóváros 1912).

¹³ HANUY Ferenc, *A katolikus autonómia főbb problémái* (Budapest 1918).

¹⁴ DUDEK János, *A katolikus autonómia függő kérdései* (Budapest 1912).

¹⁵ CSORBA László, *A vallásalap „jogi természete”* (Budapest 1999).

¹⁶ KÉRÉSZY Zoltán, *A katolikus autonómia közreműködése a főkegyúri jog gyakorlatában* (Budapest 1912).

¹⁷ *Katolikus Autonómia*, in *Religio* (1898) I/51. jún. 25.

¹⁸ *Katolikus Autonómia*, in *Religio* (1898) II/28. okt. 5.

sek teljesen hiábavalóak voltak. Eredményesnek tekinthetők abból a szempontból, hogy a kongresszust követően több helyen is autonóm egyházközségek jöttek létre, illetve a legfontosabb, az Erdélyi Egyházmegye autonómiájának kialakulása volt, mely később példaként szolgált a 9-es albizottság munkálataihoz is.¹⁹

Az 1894/95-ös egyházpolitikai törvények azonban ismét aktuálisá tették a katolikus autonómia kérdését, hiszen a kormány ettől remélte a katolikusok elégedetlenségének enyhítését. Pauler Tivadar, Trefort Ágoston, Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterek, Simor János hercegprímás, Schlauch Lőrinc váradi püspök azt javasolták, hogy először az egyházközségi szervezeteket léptessék életbe, vagyis a helyi autonómiáknál kezdjék meg a szervezet kiépítését. Ezzel szemben Ugron Gábor országgyűlési képviselő azon a véleményen volt, hogy mivel a főpapok nem veszik igénybe az egyház kormányzatában a világiak segítségét, hanyagok.²⁰

1890 decemberében az autonómia ügyében Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter értekezletet tartott, ahol előadta álláspontját, mely szerint egyelőre csak az egyházközségi szervezetek megalkotása lehet célravezető. Ezt azonban a résztvevők nem fogadták el. Ők ugyanis szervező kongresszus összehívását és a '71-es munkálatok újrafelvételét akarták.²¹

1893 végén a katolikus országgyűlési képviselőknek végül sikerült a kormányt utasítaniuk, hogy eszközölje ki a királynál egy szervező gyűlés összehívását. Csáky Albin kultuszminiszter ezután kikérte a püspöki kar véleményét is, amely egy 50-60 tagú, felében egyházi, felében világi vegyes bizottság kinevezését ajánlotta a prímás elnökletével. Úgy gondolták, feladata legyen javaslatot tenni a kongresszus összehívásának módjára, ill. mondjon véleményt arról is, hogy mennyire használható fel a '71-es kongresszus munkálata. A püspökök maguk akarták a bizottság tagjait javasolni. Csáky Albin viszont a tagok ajánlásának és a bizottság összehívásának a jogát is fenntartotta magának, sőt módosította összetételét is.²²

Ezután 1894. február 4-én Csáky Albin kultuszminiszter 20 világi és 10 egyházi tagból álló bizottságot neveztetett ki a királlyal, amely még ebben a hónapban összeült.²³ Úgy határozott, hogy az új kongresszus az 1869-es választási szabályzat alapján hívandó össze, majd pedig ez döntsön az 1871-es munkálat felhasználásáról. A kormánynak viszont az egyházpolitikai törvények tárgyalása idején, 1894-ben veszélyes lett volna egy katolikus kongresszus tartása, ezért megpróbálta elodázni a dolgot. A katolikus képviselők követelésére azonban kénytelen volt mégis előre vinni az ügyet. 1895. november 29-én Wlassics Gyula kultuszminiszter előterjesztésére

¹⁹ SALACZ 46.

²⁰ Uo. 115.

²¹ Uo. 115-116.

²² Uo. 116.

²³ Ez az előkészítő bizottság pontosan február 24-én ült össze, a prímás elnökletével. MELICHÁR 122.

a király megengedte a kongresszus megtartását, rendeletében pedig kijelentette, hogy a '71-es munkálatot az új kongresszusnak módosítania kell.²⁴

Az időpontot ekkor még nem határozta meg az uralkodó, hiszen kíváncsi volt a püspöki kar véleményére is, ezért utasította miniszterét, hogy előzetesen azt hallgassa meg, és ezután tegyen előterjesztést neki. A püspöki kar ekkor úgy gondolta, hogy 1897-ben hívják össze az országos katolikus autonómiát szervező gyűlést. A kormány is támogatta ezt az álláspontot, majd a kultuszminiszter előterjesztésének hatására kelt 1897. május 14-i királyi leirat hat hónapos határidőt jelölt meg a kongresszus összehívására, amellyel a hercegprímást bízta meg.²⁵

A II. KATOLIKUS AUTONÓMIAI KONGRESSZUS

1897-ben tehát Bánffy Dezső kormánya is elérkezettnek látta az időt, miután a millenniumi ünnepségek és az országgyűlési választások is lezajlottak, hogy összehívja az autonómiai kongresszust, amibe Vaszary Kolos primás és a püspöki kar, illetve a belőlük alakult autonómiai bizottság is beleegyezett, a király pedig engedélyezte azt 1897. május 14-én.²⁶

Vaszary Kolos primás és a püspöki kar viszont elhatározta, hogy előterjesztést tesznek még a kongresszus üléseinek megkezdése előtt, mi lehet egyházi szempontból az autonómiára ruházható jogkör. A primási meghatározás lényege a következő volt: az egyházban a kormányzó hatalom a püspököket és nem a világiakat illeti, az autonómia hatáskörébe pedig csak azok a jogok tartozhatnak a királyi engedményéből, amelyeket ő mint főkegyúr a minisztérium által gyakorol, ill. az állam által ráruházott jogok és azok az ügyek, amelyeknek intézésére az autonómia a püspöki kar által delegálható.²⁷

A kérdéssel a magyar egyházi eliten kívül a Szentszék is foglalkozott, és Rampolla bíboros személyében ki is fejtette véleményét. Vaszary Kolos primás ugyanis korábban felterjesztette a pápához a '71-es munkálatot, amit magyarázott, de el is ítélte, majd megtette általános észrevételeit az autonómiáról, és megkísérelte az egyházi jogkör szétválasztását lelki és világi ügyekre. Rampolla bíboros azonban féltette az egyház tekintélyét, a püspöki jogok sérthetetlenségét. Nem helyeselte az egyházi jogkör szétválasztását sem lelki és világi ügyekre, és hangsúlyozta azt is, hogy a világiaknak semmi jog nem adható lelki és fegyelmi ügyekben, a püspöki

²⁴ SALACZ 116–117.

²⁵ MELICHÁR 123.

²⁶ SALACZ 118.

²⁷ Uo.

székek betöltésénél pedig a javaslatétel joga sem. Továbbá nem tűrhette a Szent-szék, hogy a magyar katolikus egyház képviselője a nép által választott világiakat, papokat és püspököket közösen illesse meg, mert ez az autonómiában is kizárólag a püspököket érinti.²⁸

Miután ezeket az előkészületeket is megtették, 1897. november 11-én végre összeült a kongresszus.²⁹ Ekkor Vaszary Kolos nyitóbeszédében közölte, hogy az autonómia célja az, hogy az egyház külső ügyeit, vagyonát, intézeteit, a nevelést és oktatást, vagyis a vallásosság segédeszközeit az egyház alkotmányának sérelme nélkül gondozza, ill. a katolikus öntudat erősítésével most már a tömegek részéről élvezze az egyház azt a támogatást, amelyben korábban az állam részesítette.³⁰

A kongresszus ezt követően világi elnökéül Szapáry Gyulát választotta meg, majd megalakulása után egy kétharmadában világi többségű 27-es bizottságot jelölt ki, ami pedig egy 9 tagú albizottságot, hogy javaslatot tegyen az autonómia szervezetére vonatkozólag.³¹

ELŐZMÉNYEK

A kongresszus által megválasztott 27-es bizottság első ülését 1898. január 11-én délelőtt 10 órakor tartotta a főrendiház tanácstermében. Ekkorra hívta össze ugyanis a bizottsági tagokat Szapáry Gyula³² világi elnök, amiről levélben értesítette Vaszary Kolos³³ hercegprímást 1898. január 5-én. Ekkor azt is jelezte, hogy a bizottsági üléseken felesége súlyos betegsége miatt állandóan részt venni nem tud, ezért úgy döntött, fel fogja kérni a bizottságot arra, hogy egy helyettes elnököt válasszon addig, amíg elnöki feladatát ellátni nem tudja.³⁴

Levelében emellett körvonalazta a bizottság legfontosabb tennivalóit. Úgy látta, hogy elsőként azokat az irányelveket kell meghatározni, amelyeket a későbbiekben

²⁸ Uo.

²⁹ Salacz Gábor a kongresszus nyitóülését november 17-ére datálta. Ez nem így van, hiszen mind Forster Gyula, mind Melichár Kálmán megegyezik abban, hogy a kongresszus először november 11-én ült össze, amit a kongresszusi jegyzőkönyv is alátámaszt. Vö. FORSTER i.m.

³⁰ SALACZ 119.

³¹ Uo.

³² Szapáry Gyula (1832–1905) politikus. A pesti egyetemen jogot végzett. 1861, 1865–1896: országgyűlési képviselő, a Deák-párthoz, majd a Szabadelvű Párthoz csatlakozott. Volt belügy-, pénzügy-, köz-munka és közlekedési, földművelésügyi, ipar- és kereskedelemügyi miniszter. 1890-1892: Magyarország miniszterelnöke, egyúttal belügyminiszter is. 1894: kilépett a Szabadelvű Pártból az egyház-politikai javaslatok miatt. *Magyar Nagylexikon* 16 (Budapest 2003).

³³ Vaszary Kolos (1832–1915) esztergomi érsek és hercegprímás. 1885: pannonhalmi főapát, 1891–1912: Magyarország hercegprímása és esztergomi érsek, 1912: érsekségéről lemondott, majd ezt követően Balatonfüreden élt. BEKE Margit (szerk.), *Esztergomi érsekek 1001–2003* (Budapest 2003) 379–385.

követni fognak. Ezért tartotta szükségesnek, hogy a hercegprímás mint a kongresszus elnöke tegye meg a kellő lépéseket annak érdekében, hogy a bizottság megismerhesse a kormány álláspontját.³⁵

A hercegprímás Szapáry Gyula felkérésének eleget téve, már 1898. január 7-én levélben fordult Wlassics Gyula³⁶ kultuszminiszterhez, amelyben megkérte, legyen szíves a kormány hivatalos álláspontját az autonómia kérdésében ismertetni a 27-es bizottsággal, annak munkáját megkönnyítendő.³⁷ Wlassics Gyula ennek a kérésnek a hatására már január 10-én a „kormánynak a róm. kath. autonómia tárgyában elfoglalt elvi álláspontját feltüntető emlékiratot megfelelő példányszámban” azzal a tiszteletteljes kéréssel küldte meg a primásnak, „hogy azokat *bizalmas használatra* a tisztelt bizottsági tagoknak rendelkezésére bocsátani méltóztassék”.³⁸ Vaszary Kolos ezt követően még ugyanezen a napon kelt levelében ismertette Szapáry Gyulával Wlassics Gyula kultuszminiszter kérését, és az emlékiratokat,³⁹ ill. az 1871. március 29-én elfogadott autonómiai szervezetet és rendszabályokat 27 példányban elküldte neki.⁴⁰

Ezután az 1898. január 11-ére, a főrendiház földszinti tanácstermébe összehívott ülésen meg is jelent az érintettek nagy része. Ülést azonban mégsem tartottak, mivel Zichy Nándor bejelentette, hogy Szapáry Gyula elnök, felesége betegsége miatt Taksonyban tartózkodik. Ezért az értekezleten Zichy Nándor indítványára kimondták, hogy az ülést bizonytalan időre elhalasztják, de még annyit megtettek, hogy kiosztották Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter emlékiratát a tagok között, melyet Vaszary Kolos primás küldött el a bizottságnak.⁴¹

Az előkészületek ellenére tehát a 27-es bizottság az érdemleges tárgyalást nem kezdte meg 1898. január 11-én, amivel kapcsolatban Szapáry Gyula sajnálatát fejezte ki 1898. február 3-án a hercegprímáshoz intézett levelében. Egyúttal azt is bejelentette, hogy a bizottságot legközelebb 1898. február 15-ére hívta össze, és mivel felesége állapotában javulás következett be, jelezte, hogy ebben az időben előre láthatólag fel tud utazni Budapestre, és mindenképp tiszteletét fogja tenni Vaszary Kolosnál is.⁴²

³⁴ Primási Levéltár, Esztergom (=PL) Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. jan. 5., s. n.

³⁵ Uo.

³⁶ Wlassics Gyula (1852–1937) jogász, politikus. 1892–1906: országgyűlési képviselő, a Szabadelvű Párt, később az Alkotmánypárt tagja. 1895–1903: vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1906–1933: Közigazgatási Bíróság elnöke. A főrendiház tagja, később elnöke, majd a felsőház tagja, és elnöke. *Magyar Nagylexikon* 18 (Budapest 2004).

³⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. jan. 7., s. n.

³⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. jan. 10., s. n.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ *Katolikus Autonómia*, in *Religio* (1898) I/4. jan. 12.

⁴² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. febr. 3., s. n.

Így a 27-es bizottság ismét összeült február 15-én, és választott egy 9 tagú albizottságot, melyet az autonómia szervezeti javaslatának kidolgozásával bízott meg. Vaszary már február 16-án levelet intézett Rudnyánszky Józsefhez, a katolikus alapok ellenőrző bizottságának előadójához a következő kéréssel: „Kegyeskedjék velem e bizottság hatáskörét közölni, hogy az iránt a nevezett albizottságot tájékoztathassam.” Emellett hozzátette, hogy mivel a 9-es albizottság február 18-án délután 3-kor folytatja a tanácskozást, Rudnyánszky József a bizottságának tevékenységéről szóló jegyzőkönyveket hozzá jutassa el legkésőbb az ülés megkezdésének napján 12 óráig. Vaszary a bizottság azon igényét is közölte az előadóval, hogy ha lehetséges, személyesen jelenjen meg az ülésen, és ő maga tájékoztassa a 9-es albizottságot.⁴³

Rudnyánszky Józsefet meg is hallgatta az albizottság „azon kérdést illetőleg: milyen befolyás adassék az Autonómiának az alapok és alapítványok kezelésére?”⁴⁴ De nem csak ez a témakör képezte a tárgyalások alapját. Megvitatták többek között, hogy közreműködjék-e az autonómia a főpapi javak átvételénél és átadásánál, milyen befolyása legyen az egyházi javak kezelésére vagy felügyeletére a javadalmas életében, továbbá a főpapi kinevezéseknél, ill. milyen hatáskörrel bírjon a közép- és felsőiskolákra nézve. Ezek mellett a kérdések mellett terítékre került még az ülések során az egyházközségek és a népoktatás ügye, valamint az egyházmegyei alapok és alapítványok kezelésének problémája.⁴⁴

A 9-es albizottság igen körültekintően vizsgálódott ezekben a témákban. Meghallgatták ugyanis a vallás- és tanulmányi alapot ellenőrző bizottság előadója mellett, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szakelőadóit, felhasználták a miniszter, Wlassics Gyula emlékiratát, kikérték a püspöki kar véleményét is egyes kérdésekben, ill. a tárgyalások alapjául szolgált az erdélyi katolikus státus szabályzata is. Tanácskozásai kezdetén azonban a 9-es albizottság megállapodott abban, „hogy a felvetett kérdések fölötti tárgyalást bizalmas jellegűnek tekintti, – hogy továbbá a jelenlegi tárgyalást előzetes eszmecserének tartja és az egyes kérdésekben a végmegoldást akkor tarja fenn, a mikor az összes kérdések előzetes tárgyalásán átment”.⁴⁵

Ezeket a fent említett információkat „A katolikus autonómia előkészítésére összehívott kongresszus által kiküldött 9-es bizottság eddigi tanácskozmányainak kivonatából” ismerjük.⁴⁶ Ezt véleményem szerint Szapáry Gyula készítette és jutatta el Vaszarynak, amit igazol 1898. május 11-én kelt levele, amelyben a következőket írta: „Miként Herczegségednek múlt hóban jelentettem egy nem komoly, de hosz-

⁴³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. febr. 16., s. n.

⁴⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898., s. n.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. máj. 11., s. n.

⁴⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898., s. n.

szasan tartó betegségem, már hetek óta tart, reménylem azonban most már vége felé jár. Ezen körülmény akadályozott meg abban hogy husvét után folytassam az autonómiai 9es bizottság üléseit; – felhasználtam azonban ezen időt arra, hogy ezen bizottságnak eddigi tanácskozmányait rendszeresen összefoglaljam.”⁴⁷

A 9-es bizottság eddigi tanácskozásainak kivonata 4 db mellékletet tartalmaz.⁴⁸ Szapáry Gyula írta is fent említett levelében, hogy „ezen munkálatot annak mellékleteivel” van szerencséje átküldeni a prímásnak.⁴⁹ A levéllel egy helyen volt a 2-es számú melléklet, míg a levéltől és a tanácskozások kivonatától külön a 2, 3 és 4-es számúak. Mivel ezek a mellékletek témáikban megegyeznek a tanácskozások kivonatában hozzájuk rendelt témákkal, és a 2-es számúak ugyanazok, ezért minden bizonnyal ehhez tartoznak, amit a levél és a vele egy helyen lévő melléklet tanúsága szerint Szapáry Gyula készített. Ezen kivonat III. számú kérdése a következő: „Milyen befolyás adassék az Autonomiának az alapok és alapítványok kezelésére?” A 2-es számú mellékletet ezen kérdés kapcsán terjesztették be a kivonat tanúsága szerint: „Ezen alapok és alapítványokra vonatkozó előterjesztés a 2% alatt mellékelte emlékiratban foglaltatik.”⁵⁰ Ami valóban így van, hiszen a 2-es számú melléklet címe: „A vallás- és tanulmányi alap”.⁵¹

De ugyanez a helyzet a 3-as és 4-es számú mellékletekkel is. Ezek a kivonat értelmében „Az Autonomia hatásköre a közép- és felsőiskolákra” témában kerültek csatolásra.⁵² Valóban ezen kivonathoz kell tartozniuk, hiszen a 3-as számú „Emlékirat a középiskolák ügyében”, míg a 4-es a jogakadémiákról értekezik.⁵³

Arra, hogy az 1-es számú melléklet miért is hiányzik a csatolt anyagok közül, választ kapunk Szapáry Gyulának ugyanebből a leveléből: „Az egyik az 1% számú melléklet hiányzik mert annak példányai Hoványi előadónál vannak eltéve.”⁵⁴

De Szapáry ezen írásából az is kiderül, hogy valóban kikérte a bizottság a püspöki kar véleményét két kérdésben is. Így az I.-ben, vagyis „Milyen befolyás adassék az Autonomiának a főpapi kinevezésekre”, ill. a II. A) és B) pontja kapcsán, azaz: A) „Közreműködés a főpapi javak átvételénél és átadásánál”, B) „Azon kérdést illetőleg: adassék-e befolyás az Autonomiának az egyházi javak kezelésére vagy felügyeletére a javadalmas életében is?”. Mindkét esetben úgy döntött a bizottság, hogy mielőtt végleg határozná, kikéri a püspöki kar véleményét is, aminek megismerésére felkéri a bizottság elnökét.⁵⁵

⁴⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. máj. 11., s. n.

⁵⁰ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898., s. n.

⁵¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. ápr. 3., s. n.

⁵² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898., s. n.

⁵³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. ápr. 3., s. n.

⁵⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. máj. 11., s. n.

⁵⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898., s. n.

Szapáry eleget is tett ennek a megbízásnak, hiszen az 1898. május 11-i levelében jelezte a primásnak, hogy szeretné megismerni álláspontját, különösen az I. és II. pontban foglaltakkal kapcsolatban. Emellett már előre utalt arra is, hogy a 9-es albizottság további munkáját megkönnyítendő készített egy szervezeti javaslatot, de ezt az albizottság még nem tárgyalta.⁵⁶

Szapáry gyakran informálta a primást a munkálatokról. Ezt a fenti levél mellett bizonyítja, hogy 1898. július 6-án Vaszary tájékoztatása céljából átküldte neki „azon határozatok kivonatát, melyeket az autonómiai 9es bizottság Julius 20.án és folytatólag tartott ülésein hozott”. Ezek egyrészt az autonómia szervezetére vonatkoztak, például az országos gyűlés összeállítására vagy az egyházmegyei tanácsra, másrészt az autonómia hatáskörére, mint például a püspökök kinevezésére vagy az alapokra és alapítványokra.⁵⁷

Emellett arra kérte a primást, hogy ha észrevételei volnának a határozatokkal kapcsolatban, akkor azokat mindenképp közölje vele, hogy esetleg érvényre juttathassa őket. Továbbá tudomására hozta, hogy „ezen és az előbbi megállapodások alapján, megbízott Hoványi előadó Úr hogy a szervezési javaslatot készítse el, hogy az September 12én a 9es bizottságnak bemutatható legyen”.⁵⁸

Ebből a levélből is kiderül, hogy a 9-es albizottság júniusra munkája nagy részét be is fejezte. Június 20. és 22. között tartott ülésein a szervezeti javaslattal kapcsolatos vezérelekben és témákban megállapodott, ezért Szapáry Gyulát, a 9-es albizottság elnökét, és Hoványi Gyulát, a 9-es albizottság előadóját felkérték, hogy szövegezzék meg az autonómia szervezetére és hatáskörére vonatkozó munkálatot az albizottság eddigi megállapodásai alapján.⁵⁹

1898. június 22-én azonban ezen kívül még egy szűkebb bizottságot is választottak, amelyet azzal bíztak meg, hogy az addigi megállapodásokat megfogalmazza, hogy azt majd kész szövegezéssel lehessen a 9-es albizottság elé terjeszteni 1898. szeptember 12-én. Azt is elhatározták, hogy szeptember 12-ig nem tartanak már érdemleges ülést.⁶⁰

Szeptember elejére Hoványi Gyula el is készítette az autonómia szervezeti javaslatát, melyet a bizottság tárgyalás alá vett.⁶¹ 1898. szeptember 12-én délután

⁵⁶ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. máj. 11., s. n.

⁵⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. júl. 6., s. n.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ *Katholikus Autonómia*, in *Religio* (1898) I/51. jún. 25.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. szept., s. n.

⁶² *Katholikus Autonómia*, in *Religio* (1898) II/22. szept. 14.

⁶³ *Katholikus Autonómia*, in *Religio* (1898) II/24. szept. 21.

⁶⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. szept. 23. okt. 1., s. n.

4-kor Szapáry elnökletével ülést tartottak a főrendiház tanácstermében, melyen előterjesztették Hoványi Gyula munkálatát, és szét is osztották a jelenlévők között. Ezt követően azonban arra az elhatározásra jutottak, hogy Erzsébet királyné halála miatt, a gyászszertartások befejezéséig nem tartanak ülést, és a legközelebbi tárgyalás összehívásának idejét a temetés után majd Szapáry fogja meghatározni.⁶²

Szapáry ezután a 9-es albizottságot 1898. szeptember 23-án délután 4-re a főrendiház földszinti bizottsági termébe hívta egybe.⁶³ Az albizottság ezt követően folyamatosan ülésezett szeptember 24-én, 28-án, 29-én és 30-án,⁶⁴ amikor is délelőtti értekezletén befejezte az előadói javaslat tárgyalását, és néhány módosítás mellett elfogadta azt.⁶⁵

Ezután még egy értekezlet erejéig összeültek 1898. október 1-jén délelőtt 10 órakor a főrendiház tanácskozási termében az érintettek, ahol a munkálat hitelesítésére került sor.⁶⁶

A 9-ES ALBIZOTTSÁG SZERVEZETI JAVASLATA

A Gr. Szapáry Gyulának, a 9-es albizottság elnökének és Dr. Hoványi Gyulának, a 9-es albizottság előadójának kézjegyével hitelesített szervezeti javaslat négy részből állt.⁶⁷

Az első rész az általános határozatokkal foglalkozott. Ezek rendelkeztek többek között az autonómia szervezetének felállításáról és hatásköréről, természetesen a király főkegyúri és felügyeleti, ill. az egyház jogainak épségben tartása mellett.⁶⁸

Ezt követően a munkálat további részeiben a szervezendő testületek szervezetéről és hatásköréről intézkedett. Ennek megfelelően a javaslat második része az autonómia szervezetéről rendelkezett, amelyen belül az első fejezet az egyházközségről, azon belül is elsőként az egyházközségi gyűlésről, majd pedig az egyházközségi tanácsról. A második fejezet az egyházmegyei tanács felépítését vizsgálta. Végül az utolsó szakasz az országos katolikus gyűlésről és az igazgatótanácsról rendelkezett.⁶⁹

⁶⁵ *Katolikus Autonomia*, in *Religio* (1898) II/27. okt. 1.

⁶⁶ *Katolikus Autonomia*, in *Religio* (1898) II/28. okt. 5.

⁶⁷ A 9-es albizottság szervezeti javaslatának keltezése a következő: „Budapest, a 9-es albizottságnak 1898. Mindszent hava 1-én tartott üléséből.” Mindszent hava, mint tudjuk, október. A szervezeti javaslat levéltári jelzete november 1-jei, de ez ne tévesszen meg senkit. PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

A javaslat harmadik része az autonómia hatásköréről értekezett, először is az egyházközségi gyűlés, majd az egyházközségi tanács, az egyházmegyei tanács, az országos katolikus gyűlés, végül az igazgatótanács vonatkozásában. A munkálat utolsó része pedig egyes határozatokat tartalmazott.⁷⁰

A SZERVEZETI JAVASLATRA TETT PÜSPÖKI ÉSZREVÉTELEK, A SZERVEZETI JAVASLAT ÚTJA

Miután a 9-es albizottság elkészítette javaslatát az autonómia szervezetére vonatkozólag, úgy határozott, hogy véleményezés végett elküldi mind a hercegprimásnak, mind pedig a kultuszminiszternek, mielőtt még a 27-es bizottság tárgyalás alá venné. Ennek végrehajtásával az elnököt, Szapáry Gyulát bízták meg, amiről az 1898. október 1-jén kelt jegyzőkönyvi cikkely is tanúskodik.⁷¹

Szapáry eleget téve a fenti felkérésnek még ez év októberében levelet intézett Vaszaryhoz azzal a kéréssel, hogy a 9-es albizottság munkálatát „a nagyméltóságú püspöki karral közölni kegyeskedjék, és a nagyméltóságú püspöki kar véleményét velem a bizottság által leendő tárgyalás céljából közölni méltóztassék”.⁷²

Vaszary azonban ezen felhívásnak csak részben tett eleget. 1898. október 20-án kelt levelében a püspöki kar tudomására hozta, hogy megkapta Szapáry Gyulától, a 9-es albizottság elnökétől a kidolgozott szabályzattervezetet azzal a kéréssel, hogy azt a püspöki kar értekezlete elé terjessze, és megállapodásait a 9-es albizottság tudomására hozza. Vaszary viszont úgy döntött, hogy mivel a 27-es bizottság ezt a szabályzattervezetet bírálat alá akarja venni, a püspöki tanácskozást elhalasztja akkora, amikor a 27-es bizottság befejezte a tárgyalásokat, és megállapította a szabályzat végleges szövegét. De tájékoztatás céljából a primás mellékelten elküldte a szervezeti javaslatot a püspököknek azzal a kéréssel, hogy az ezzel kapcsolatos észrevételeiket legyenek szívesek tudomására hozni.⁷³

⁷⁰ Uo.

⁷¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. szept. 23., okt. 1., s. n.

⁷² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt., s. n.

⁷³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 20., 5527. sz.

⁷⁴ Steiner Fülöp (1839–1900) székesfehérvári püspök. Győri teológiai és jogakadémiai tanár, 1868: a bécsi Augustineum tanulmányi felügyelője, 1882: nagyvárad kanonok. 1886: a Szent István Társulat alelnöke, 1890: székesfehérvári püspök. *Katolikus Lexikon* IV (szerk. Bangha Béla; Budapest 1933).

⁷⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 28., 5527/1898.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Ivánkovits János (1846–1910) roznói megyéspüspök. A gimnáziumot Szegeden, a teológiát Temesváron végezte. 1870: pappá szentelték, 1885: szeged-rókusi plébános, 1891: vásárhelyi címzetes apát,

A PÜSPÖKI ÉSZREVÉTELEK

A püspöki kar nagy része reagált a primási felkérésre, és az egyes püspökök észrevételeiket már 1898 októberében-novemberében megtették. A vélemények azonban megoszlottak a 9-es albizottság munkálatát illetőleg. Nemcsak abban, hogy mely paragrafusokat módosítsák, esetleg hagyják el, hanem abban is, hogy ez a szervezeti javaslat vajon alapul szolgálhat-e a későbbi tárgyalásokon, vagy sem.

Aki egyértelműen elutasítóan nyilatkozott, az Dr. Steiner Fülöp,⁷⁴ székesfehérvári püspök volt. Ő ugyanis úgy vélte, hogy „ezen szabályszervezet ellenkezik kath. anyaszentegyházunknak Krisztus Jézustól nyert, s Ő cs. s apostoli királyi felsége által a legfőbb kegyur által is hangoztatott szervezetével”.⁷⁵ Emellett hangot adott abbéli örömének is, hogy Vaszary elhalasztotta a püspöki tanácskozást és nyilatkozatuk kibocsátását a szervezeti javaslatról, akkora, amikor már a 27-es bizottság megállapította a szabályzat végleges szövegét.⁷⁶

Hasonló álláspontra helyezkedett a 9-es albizottság munkálatával kapcsolatban Ivánkovits János⁷⁷ rozsnyói püspök. Ő is kijelentette, hogy nem hajlandó addig véleményt mondani a javaslatról, míg azt a 27-es bizottság nem tárgyalta. De még ennél is tovább ment, és egyenesen jogtalannak ítélte az albizottság eljárását, mondván: „Az albizottság túllépte megbízatása körét, a mennyiben az általa megállapított tervezetet nem a megbízó huszonhetes bizottságnak terjesztette be, hanem azt a magas püspöki kar és a kormány bírálata alá bocsátotta.”⁷⁸

Voltak azonban, akik ezzel szemben egyértelműen pozitívan ítélték meg az albizottság munkáját. „Ezek alázatos megjegyzése mellett, miután a kilenczes bizottság szabályzat tervezetében a teljes jóakarattal s egyházas érzület kétségtelen jeleivel találkozom részemről a szabályzat-tervezetet, a további tárgyalások alapjául elfogadhatónak találok”⁷⁹ – írta Schuster Constantin⁸⁰ váci püspök a primáshoz intézett levelében. Hasonlóképpen vélekedett Fehér Ipoly⁸¹ pannonhalmi főapát is: „A magam részéről bátor vagyok mégis mély tisztelettel kijelenteni, hogy a kilenczes albizottság javaslatát a további tárgyalások alapjául elfogadhatónak tar-

1897: felszentelt rozsnyói megyéspüspök, 1904: lemondott a püspökségről. *Magyar Katolikus Lexikon* V (Budapest 2000).

⁷⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1899. jan. 16., s. n.

⁷⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 29., 5527/1898.

⁸⁰ Schuster Constantin (1817-1899) váci megyéspüspök. 1831: Privigyén belépett a piarista rendbe, a teológiát Nyitrán, majd Pozsonyszentgyörgyön végezte. A váci, majd a piarista gimnázium tanára. 1840: pappá szentelték, 1877: kassai püspök, 1886: váci püspök. Sokat adakozott. *Magyar Katolikus Lexikon* XI (Budapest 2006).

⁸¹ Fehér Ipoly (1842-1909) főapát. 1858: belépett a rendbe, 1865: pappá szentelték, 1874: az esztergomi gimnázium igazgatója, 1892: pannonhalmi főapát, 1893: az Országos Közoktatási Tanács alelnöke. *Magyar Katolikus Lexikon* III (Budapest 1997).

tom.⁸² Ezek a kijelentések nem azt jelentették, hogy teljes egészében helytállóan találták az albizottság munkáját, de úgy gondolták, hogy némi változtatással, amelyeket javasoltak is, már azzá válhat.

Vályi János⁸³ eperjesi püspök is a fentiekhez csatlakozva úgy nyilatkozott a javaslattal kapcsolatban, hogy „a mi általában az autonomia tervezetének beltartalmát illeti, az szervezés kivételének tekinthető, amennyiben az a kanonjog korlátain belül mozog s majd minden világi vonatkozásu ügyet felölel”.⁸⁴

Tehát a püspökök és a pannonhalmi főapát is – aki püspöki joghatósággal bír a maga területén – megtették általános észrevételeiket az autonómiáról, és részletesen kifejtették nézetüket az általuk problematikusnak ítélt paragrafusokról, természetesen Steiner Fülöpön és Ivánkovits Jánoson kívül.

Az autonómiáról általánosságban igen sok megjegyzés született az egyházi főméltóságok leveleiben. Talán az egyik legfontosabb kérdés is felmerült ezzel kapcsolatban, vagyis hogy „vajon egyházi szervezetünkkel az autonomia alakulása megegyeztethető-e?”. Ezt Rimely Károly⁸⁵ beszercebányai püspök vetette fel, amivel szemben eltérő vélemények fogalmazódtak meg. Zalka János⁸⁶ győri püspök már magával az autonómiával kapcsolatban fenntartásokkal viseltetett, hiszen úgy gondolta, hogy „az édes Üdvözítő megadá földi országának, az egyháznak a kormányzatot. Nehéz e helyett másfélét találni, tilos helyébe mást berendezni”.⁸⁷ Mivel Krisztus az egyház irányítását a hierarchiára, a püspökökre bízta, ezt pedig tiszteletben kellene tartani.

Ezzel ellentétes véleményt fogalmazott meg Rimely Károly beszercebányai püspök, aki úgy gondolta, „hogy vallásos légkörben igen, azon kívül pedig csak kísérlet fog maradni minden törekvés, miután az autonómiának hármias főkelléke, az egyházi vagyon kezelése, a püspököknek kinevezése, s az iskoláknak rendezése, a mely most erős kézben van, abban meg is fog maradni”.⁸⁸ Tehát csak az az autonómiaszervezet fogadható el a püspök úr számára, amely vallásos légkörben, vagyis az egyház érdekeinek és észrevételeinek figyelembevételével jön létre, főként az egyházi vagyon kezelésével, a püspökök kinevezésével és az iskolákkal kapcsolatos ügyek szempontjából.

⁸² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

⁸³ Vályi János (1837-1911) eperjesi püspök. 1870: ungvári teológiai tanár, 1882: eperjesi püspök, 1892: pápai trónálló és római gróf. SALACZ 258.

⁸⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

⁸⁵ Rimely Károly (1825-1904) megyéspüspök. A gimnáziumot Esztergomban és Pozsonyban végezte, 1842: a Pázmáneum növendéke, 1848: pappá szentelték, 1849: buda-krisztinavárosi káplán, 1850: a Pázmáneum prefektusa. 1852: Bécsben teológiából doktorált, az esztergomi szeminárium történelem és jogtanára. 1860: a Pázmáneum vicerektora, majd rektora, 1867: pozsonyi kanonok, 1889: pozsonyi városplébános, 1893: beszercebányai megyéspüspök. *Magyar Katolikus Lexikon* XI (Budapest 2006).

⁸⁶ Zalka János (1820-1901) győri püspök, író. Esztergomi teológiai, majd pesti egyetemi tanár. 1859: esztergomi kanonok, 1867: győri püspök. Szerkesztette a *Katolikus Néplapot*, a *Keresztény Naptárt*, 1856–59 között a *Religiót*. Önálló műve: *Szentelek élete*, két társszerzővel. *Katolikus Lexikon* IV (Budapest 1933).

AZ EGYHÁZI VAGYON KEZELÉSÉRŐL

Ezek azok a kérdéskörök, melyek az autonómia hatásköre kapcsán talán a legproblematisabbak voltak, hiszen az ezekhez fűződő észrevételek alkotják a püspöki levelek nagy részét. Éppen ezért az egyik leginkább vitatott paragrafus a 9-es számú volt.⁸⁹

Többek között Rimely Károly is kifejtette véleményét erre a szakaszra vonatkozólag: „Részemről azt óhajtom, hogy mondassék ki, hogy a mihez az egyháznak joga van, saját vagyonához tudni illik, azt tényleg is kezelje, s az ki azt eddig kezelte, az állam, adja is át azonnal az egyháznak mint jogtulajdonosnak; az 'addig míg' az állam kezében annyit jelent mint 'örökké', a 113., 114. § szerint megmaradván az egyháznak továbbra is az 'ellenőrzés'.”⁹⁰ A püspök úr úgy látta, hogy csupán az ellenőrzés joga a vagyona felett az egyház számára nem lehet kielégítő, hiszen ezt már korábban is gyakorolta. Egyedül elfogadható a részükről az, ha saját vagyonukkal mint jogtulajdonosok, saját maguk rendelkeznek. Úgy vélte, nincs elég határozottan kijelentve ebben a paragrafusban, hogy az államnak igenis le kell mondania a 9. §-ban foglalt alapokról és alapítványokról a katolikus autonómia javára, és azt, amíg lehet, ezért nem is fogja megtenni.

De nemcsak Rimely Károly fejezte ki aggályait az illető szakasszal kapcsolatban, hanem Dr. Vályi János eperjesi püspök is, aki a fentiekhez hasonlóan vélekedett. Nem elégedett meg ő sem csupán a felügyeleti és az ellenőrzési joggal, hanem úgy gondolta, hogy az egyházi vagyon kezelése az autonómia hatáskörébe kell, hogy tartozzon: „Nincs azonban figyelemmel, ki nem terjeszkedik arra, a mi a vagyon gondozásának lényegét képezi, tudniillik a kath. alapok és alapítványok független kezelésére. Nézetem szerint bármily nehéz körülmények közt is a vagyonkezelés ügye az autonómia keretébe bevonandó volna; mivel anélkül az csak egy csonka és tökéletlen alkotásnak marad.”⁹¹

Egy kicsit másképp közelítette meg ugyanezt a paragrafust Zalka János győri püspök. Ő ugyanis úgy vélte, hogy különbséget kell tenni a katolikus nevelésre és

⁸⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

⁸⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 26., s. n.

⁸⁹ „9. §. A katolikus autonómia magának vindikálja azon jogot, hogy a katolikus vallás-, tanulmányi és egyetemi alapok, valamint a katolikus nevelés- és oktatásra tett alapítványok kezelése, az országos katolikus gyűlés rendelkezése alá bocsáttassék; addig míg ezen jogát érvényesítheti, azt kívánja, hogy ezen alapok törzsvagyonának sértetlen föntartása és azok jövedelmének hova fordítására befolyást gyakoroljon s ennek fogantatására céljából ezen alapok költségvetésének és zárszámadásainak megállapítására a jelen szervezet 110-114. §§-ai értelmében befolyjon.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

⁹⁰ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 26., s. n.

⁹¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

oktatásra létrehozott alapítványok között. Hiszen ha az alapító másra bízta alapítványát, akkor döntése tiszteletben tartandó, éppen ezért ezen alapítványok kezelésének az autonómia hatáskörén kívül kell maradnia.⁹²

Szintén a katolikus nevelésre és oktatásra létrehozott alapítványokkal kapcsolatban gondolta Szabó János⁹³ szamosújvári görög szertartású katolikus püspök, hogy ez a paragrafus kiegészítésre szorul. Ő ugyanis úgy vélte, hogy ezek az alapítványok, amelyeknek kezelése az országos katolikus gyűlés hatáskörébe kerül ennek a szakasznak az értelmében, nem helyi és egyházmegyei, hanem csupán országos közalapítványok. Ez azonban véleménye szerint nem körvonalazódott megfelelően a szövegben, amit igen aggályosnak érzett.⁹⁴

De Szabó János több, a katolikus alapokkal és alapítványokkal foglalkozó egyéb paragrafusra is megtette a maga észrevételeit. Ilyen volt a 70. §,⁹⁵ amely az egyházközségi tanács hatásköréről rendelkezett. Ezzel kapcsolatban Szabó arra a hiányosságra hívta fel a figyelmet, hogy „a 70. szakasznál a b) pont szerint az egyházközségi tanács ellenőrzi a templomi és alapítványi vagyont nincs azonban kifejezés adva annak, hogy ki kezeli és ügyeli fel azon vagyont”.⁹⁶ Ezen túl kifejtette véleményét a 110. §-sal⁹⁷ kapcsolatban is, mely az igazgatótanács hatásköréről intézkedett. Ezt a szakaszt nem tartotta eléggé egyértelműnek, mert nem határozta meg pontosan azokat az alapokat, amelyekről beszélt.⁹⁸

Ugyanígy ítélte meg ezt a részt Fehér Ipoly pannonhalmi főapát is, de ő a 110. §-t a 111.,⁹⁹ 112.¹⁰⁰ és 113. §-okkal¹⁰¹ együtt vizsgálta. Ezek az igazgatótanács feladatai közé sorolták az egyházi és katolikus iskolai célokra tett alapítványok költségvetésének, zárszámadásainak és törzsvagyonának ellenőrzését. Fehér ezek kapcsán kijelentette, hogy a „szövegezésből nem világlik ki kellően, hogy mi értendő az említett alapítványok alatt, vajjon csak a szó szoros értelmében vett és concret egyházi és iskolai célokra tett, legtöbb esetben pénzbeli alapítványok, a vagy

⁹² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

⁹³ Szabó János (1836–1911) görög katolikus megyéspüspök. A gimnáziumot Nagyváradon, a teológiát 1853-tól Rómában végezte. 1859: teológiai doktor, pappá szentelik, 1867: nagyváradai kanonok, 1879: szamosújvári püspök. 1882: egyházmegyei zsinatot tartott. *Magyar Katolikus Lexikon* XII (Budapest 2007).

⁹⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

⁹⁵ „71. §. b) Ellenőrzi a templomi és alapítványi vagyont. (38. §.)” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

⁹⁶ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

⁹⁷ „110. §. A katolikus vallás- és tanulmányi alap, valamint egyéb a jelen szervezet 7. §-ában föl nem sorolt egyházi és katolikus iskolai célokra tett alapítványok költségvetését évenként megállapítja és észrevételeivel együtt Ő Felségéhez, az apostoli királyhoz, mint a magyarországi katolikus egyház főkegyurához fölterjeszti és erről jelentést tesz az országos katolikus gyűlésnek.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

⁹⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

együttal az alapítvány legtágabb értelmében vett, egyházi és iskolai célokat szolgáló vagyon is, tehát az egyházi nagy javadalmak és tanítórendi birtokok is”.¹⁰² Ezért ő is pontosítást javasolt.

Fehér Ipoly véleményéhez hasonlóan Szabó János egy ellentmondásra is felhívja még a figyelmet, amely szintén az alapok és alapítványok pontosítása miatt merült fel. Ebben az esetben a 7. és a 112. §-okról volt szó. A 7. § ugyanis kimondja: „Ezen autonómiai szervezet hatásköre nem érinti a megyés püspököknek és a káptalanoknak az utóbbiak által gondozott alapítványokra vonatkozó, a canon-jogon és a királyi rendeleteken nyugvó jogát.”¹⁰³ Szabó abbéli aggodalmának adott itt hangot ismét, hogy a 112. § nem rendelkezik pontosan arról, hogy mely alapítványok tartoznak hozzá.¹⁰⁴ Úgy gondolta ugyanis, hogy ha ennek a résznek a hatáskörébe az országos közalapítványokon kívül az egyházmegyeiek is beletartoznak, akkor ellentmondás alakul ki a két paragrafus között, hiszen a 7. arról rendelkezik, hogy a káptalanok és a püspökök által kezelt alapítványokat kivonja az autonómia feladatköréből.¹⁰⁵

Szabó a 7. §-sal kapcsolatban nem tett javaslatot a módosításra, viszont Fehér Ipoly épp ezt a részt tartotta hiányosnak. Egyrészt, mert a püspöki jogokat hiányosan körvonalazta, „mert nem szól azon jogokról, a melyek a püspököket, nem csak a káptalanok által, hanem egyes szerzetes testületek és plébánosok által kezelt alapítványokra vonatkozólag is megilletik”.¹⁰⁶ Másrészt, mert „nem szól azon jogokról, a melyek a szerzetes rendfőnököket is megilletik a rendjük tagjai által gondozott alapítványoknál”.¹⁰⁷ Ezért a következő javaslatot tette: „E §. tehát ezzel lenne kiegészítendő: 'valamint, azon jogokat sem, a melyek a püspököket és szerzetes rendfőnököket a rend tagjai által gondozott alapítványokra vonatkozólag megilletik.’”¹⁰⁸

⁹⁹ „111. §. A katolikus vallás- és tanulmányi alap, valamint egyéb egyházi és katolikus iskolai célokat tett alapítványok zárszámadásait évenként megvizsgálja és észrevételeivel együtt Ő Felségéhez, az apostoli királyhoz, mint a magyarországi katolikus egyház főkegyurához fölterjeszti és erről jelentést tesz az országos katolikus gyűlésnek.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁰⁰ „112. §. Ügyel a katolikus vallás- és tanulmányi alap, valamint egyéb egyházi és katolikus iskolai célokra tett alapítványok törzsvagyonának sértetlen épségben tartására.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁰¹ „113. §. A katolikus vallás- és tanulmányi alap, valamint egyéb egyházi és katolikus iskolai célokra tett alapítványok vagyonának kezelését ellenőrzi.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁰² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁰³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁰⁴ Lásd. 100. jegyzet.

¹⁰⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

¹⁰⁶ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Uo.

Az igazgatótanácsnak fentebb említett hatásköre, ellenőrzési joga mellett a 114. § rendelkezett arról, hogy e testület ellenőrzi a vallás- és tanulmányi alap törzsvagyonának átváltoztatását, az ingatlan vásárlást stb. is.¹⁰⁹ Bende Imre nyitrai püspök¹¹⁰ azonban nem értett egyet teljesen ezzel a szakasszal, mivel ő úgy gondolta, hogy az igazgatótanácsnak ne csak ellenőrzési joga legyen, hanem az ő elsődleges beelegyezése nélkül ne lehessen a paragrafusban foglalt lépéseket megtenni.¹¹¹

Ezek mellett még egy igen problematikus paragrafusról tett említést Szabó. Ez a 119. § volt, amely arról határozott, hogy az igazgatótanács hatásköre kiterjed a káptalanok által kezelt templomi, iskolai stb. alapítványok zárszámadásainak nyilvántartására.¹¹² Szabó ezzel kapcsolatban annak a véleményének adott hangot, hogy igenis pontosan körvonalazni kell, hogy miért tartsa nyilván a káptalanok által kezelt alapítványok zárszámadásait az igazgatótanács, hiszen ezzel az intézkedéssel sérülhet a püspököknek ezen alapítványokra vonatkozó joga, amelyek a 7. § értelmében kikerültek az autonómia hatásköre alól.¹¹³

Más szempontból, a szerzetesrendek által kezelt alapítványok felől közelítette meg ugyanezt a szakaszt Fehér Ipoly. Ő úgy látta ugyanis, hogy „az igazgatótanács csakis a *káptalanoknál kezelt* templomi, iskolai, jótékonyági és közművelődési *alapítványok* zárszámadásait tartja nyilván”.¹¹⁴ Ezért azt javasolta, hogy a 7. § kapcsán tett észrevétel következményeként ezt a nyilvántartást ki kellene terjeszteni „a szerzetesrendek által kezelt hasonló természetű alapítványokra is”.¹¹⁵

Többekhez hasonlóan szintén a püspöki joghatóság sérülését látta Bende Imre nyitrai püspök, egy másik, a 81. §-ban,¹¹⁶ amely az egyházmegyei tanács hatásköréről rendelkezve olyan alapok és alapítványok kapcsán biztosított beavatkozási jogot mind az egyházmegyei tanácsnak, mind az igazgatótanácsnak, amelyek a püspöki vagy káptalani felügyeleten kívül mást nem tűrtek.¹¹⁷

A püspöki jogok védelme kardinális kérdés volt tehát a levélírók számára, és nemcsak az egyházi vagyion kezelése kapcsán emelték fel szavukat ennek tiszte-

¹⁰⁹ „114. §. A katolikus vallás- és tanulmányi alap törzsvagyonának átváltoztatását, ingatlan vásárlását, eladását, elcserélését és haszonbérleti szerződéseit ellenőrzi.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹¹⁰ Bende Imre (1824–1911) megyéspüspök. A teológiát a Pázmáneum növendékeként Bécsben végezte. 1847: pappá szentelik, 1886: kalocsai kanonok, majd besztercebányai megyéspüspök, 1893: nyitrai megyéspüspök. 1910: kora miatt egyházi joghatóságáról és a püspöki uradalmak fölötti rendelkezési jogáról lemondott segédpüspöke javára, megtartva megyéspüspöki címét. *Magyar Katolikus Lexikon I* (Budapest 1993).

¹¹¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 20., 5527/1898.

¹¹² „119. §. A káptalanoknál kezelt templomi, iskolai, jótékonyági és közművelődési alapítványokról készített zárszámadásokat nyilvántartja.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹¹³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

¹¹⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹¹⁵ Uo.

letben tartása érdekében, hanem a többi, problematikusnak ítélt téma ürügyén, így a püspöki kinevezések tárgyalása során is.

A PÜSPÖKI KINEVEZÉSEKRŐL ÉS AZ EGYHÁZI HIERARCHIÁRÓL

Az egyházi vagyonnal kapcsolatban tehát nem hallgatták el véleményüket a levélírók, ahogyan a püspöki kinevezések ügyében sem. Ezzel a témával a 108. § foglalkozott.¹¹⁸

Ezen szakasz kapcsán Rimely Károly besztercebányai püspök, bár elismerte, hogy a püspöki és érseki székek ily módon való betöltése esetén az egyháziak több befolyást nyernek a korábnál, mégis fenntartásokkal viseltetett: „ezen követendő eljárásban én nem vagyok képes mást látni, mint egy circulus vitiosus, habár megengedem, hogy erősebb befolyást nyerend az egyházi elem, mint most; midőn a kijelölt egyén iránt formasierüleg megkérdeztetik az ország primása”.¹¹⁹

Vele szemben igen pozitívan üdvözölte ezt a szakaszt Vályi János eperjesi püspök. Ő ugyanis úgy gondolta, hogy ezen rész kidolgozásánál valóban figyelembe vették az egyházi szempontokat és érdekeket az albizottság tagjai. „Az érseki és püspöki székeknek ilyen módni betöltése az apostoli korban és a kereszténység első századaiban dívó eljárásra emlékeztet, melylyel nagy részben megegyező; a mikor is az apostolok magok rendelték ki utódaikat és a szomszéd püspökök a papság és nép közreműködése mellett, később ennek kizárásával, jelölték, választották az új püspököt, a kit azután lelki tulajdonaira nézve megvizsgáltak és felszenteltek.”¹²⁰

Bende Imre nyitrai püspök is egyetértett a paragrafusban foglaltakkal, csupán egy-két kiegészítésre tett javaslatot. Úgy vélte, hogy a primás felterjesztése közvetlenül a királyhoz, a minisztérium kihagyásával történjék. Továbbá javasolta,

¹¹⁶ „81. §. A káptalanoknál kezelt templomi, iskolai, jótékonyági és közművelődési alapítványok zárszámadását átveszi és azokat püspöki jóváhagyás után tudomásulvétel céljából az igazgatótanácshoz fölterjeszti.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹¹⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 20., 5527/1898.

¹¹⁸ „108. §. Érseki szék üresedése esetében az ország Herczegprimása (50.§.) által meghivatnak az érseki méltóságban lévő érsekek és a megüresedett érseki szék tartományához tartozó püspökök; kik három oly méltó egyházi férfit neveznek, kiket az érseki szék betöltésére érdemeseknek találnak. Püspöki szék üresedése esetében az illető érsek hívja meg a tartományához tartozó püspököket és ezek neveznek három oly méltó egyházi férfit, kiket a püspöki szék betöltésére érdemeseknek találnak. Az érseki tartomány ezen véleménye az ország Herczegprimásához fölterjesztendő. Az ország Herczegprimása mindkét esetben az igazgatótanácsot is meghallgatja és úgy a püspökök, mint az igazgatótanács ajánlását saját véleménye kíséretében a ministerium utján a legfőbb kegyurhoz fölterjeszti.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹¹⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 26., s. n.

¹²⁰ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

mind a fő-, mind a székeskáptalanok meghallgatását, előbbit az érseki, utóbbit pedig a püspöki székek betöltésénél.¹²¹

Egy gyakorlati észrevétel is előkerült ezt a szakaszt illetően, melyet Zalka János győri püspök vetett fel, méghozzá az, hogy a meghívottak csak együttesen tehetik-e meg javaslatukat, vagy sem. Rávilágított ugyanis arra a problémára, hogy ha valamely püspök öregsége folytán nem tud a meghívásának eleget tenni, akkor lehetősége legyen javaslatát írásban elküldeni, és ne kelljen feltétlenül személyesen megjelennie a tanácskozáson.¹²²

Ezeken túlmenően a levélírók egyike, Vályi János a kanonoki tisztségekkel kapcsolatban is kifejtette véleményét. Erről ugyanis nem szólt a 9-es albizottság szervezeti javaslata, vagyis nem akarta azt az autonómia hatáskörébe utalni. Ezt Vályi teljesen jogosnak ítélte, hiszen úgy vélte, hogy ha ez is az autonómia feladatai közé került volna, ezzel csorba esett volna a püspökök jogán.¹²³

A munkálat ezeken felül rendelkezett az egyházi javadalmak székének betöltéséről is,¹²⁴ melynek kapcsán úgy határozott, hogy „a királyi kinevezés alá eső szerzetesrendi apátságok és prépostságok betöltésénél az eljárás az igazgatótanács elnökének közreműködésével fogatosittatik”.¹²⁵ Itt hívta fel a figyelmet Fehér Ipoly arra, hogy az eljárás „módozatai közé tartozik egyebek közt a választás utján való jelölés (candidatió) vezetéséhez királyi biztosnak kiküldése is”.¹²⁶ Ezért azt javasolta a főapát, hogy a biztos küldésének a lehetőségét célszerű lenne külön kiemelni a paragrafusban, „nem pedig az 'eljárás' nagyon általános fogalmába rejteni, a biztosnak hatáskörét pedig belefoglalni a 118-ban jelzett szabályrendeletbe”.¹²⁷

A püspöki kinevezések mellett még egy nagyon fontos kérdés foglalkoztatta a levélírókat, mégpedig az, hogy vajon a 9-es albizottság munkálatában az egyházi hierarchia nem sérül-e, ill. hogy annak minden tekintetben megfelel-e az autonómia szervezete. Zalka János levelében igen nagy szerepet szánt ezen elvi kérdések tárgyalásának:

„Miután azon ügyek, melyek az autonómia rendelkezése alá kerülnének, a kánoni és magyar törvények szerint nagyrészt a püspökök joghatósági intézkedése alá tartoznak s tulajdonképpen csak törvényes delegáció utján juthatnak az autonómia intézkedése alá: megfelel-e a püspökök hierarchiai állásának, hogy

¹²¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 20., 5527/1898.

¹²² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹²³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

¹²⁴ „109. §. Olyan szerzetesrendi apátságok és prépostságok széküresedéseinek esetében, melyeknél egyfelől a jelölés a rendtagok választása által történik, melyek másrésztől Ő Felségének, az apostoli királynak kinevezését igénylik, úgy a megüresedett szék betöltésére irányuló eljárás, mint a mezejtett jelölésnek fölterjesztése Ő Felségéhez, az apostoli királyhoz az igazgatótanács elnökének közreműködésével fogatosittatik, ki mind a jelölést, mind a királyi kinevezését az igazgatótanácsnak bejelenti.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

- 1) a püspök az egyházmegyei tanácsban csak szavazategyenlőség esetében döntsön, máskor pedig a tanácsosok többségének határozatához kötve legyen;
- 2) hogy a püspökök az országos gyűlésnek csak olyan egyéni szavazójoggal bíró tagjai legyenek, mint a gyűlés egyéb egyházi és világi tagjai, s ennek folytán
- 3) hogy a püspökök kitéve legyenek annak az eshetőségnek, hogy a kánonjogilag az ő egyházkormányhatósági jogkörükbe tartozó ügyekben leszavaztassanak azok által, kik kánonjogilag egyházi ügyekben, bárminők legyenek ezek, nekik alá vannak rendelve;
- 4) hogy a püspökök egyházi ügyek fölött esetleg világi elnöklet alatt tárgyaljanak.

Mindezekre nézve nem tartható ellensúlyozásnak azt a vétőjogot, melyet az 5. §. A püspöki kar részére fentart, mert ez csak az autonómiának szervezetenleg megállapított hatáskörét túllépő határozatokra vonatkozik.”¹²⁸

Zalka János eszerint sérelmezte elsőként azt, hogy a püspök csupán szavazategyenlőség esetén döntsön az egyházmegyei tanács ülésein, ill. ha erre nincs szükség, akkor kénytelen legyen a többség véleményét elfogadni. Erről a 48. § döntött: „Az egyházmegyei tanács elnöke, a megyés püspök, vagy annak helyettese csak a szavazatok egyenlősége esetében dönt.”¹²⁹ Zalka tehát úgy gondolta, hogy ezzel a rendelkezéssel sérül az egyházi hierarchia, ezért erről a paragrafusról csupán annyit mondott, hogy ilyen esetben ezután nem a megyéspüspök lenne az, aki irányítja az egyházat.¹³⁰

Szabó is kifejezte ezzel kapcsolatban azt a meggyőződését, hogy ez a határozat nem veszi figyelembe a püspöki jogokat és tekintélyt, amikor kiszolgáltatja a püspököt a tanácsstagok többségi döntésének, ill. véleménynyilvánítását csak akkor engedélyezi, ha szavazategyenlőség alakul ki.¹³¹

Fehér Ipoly pannonhalmi főapát is foglalkozott a témával, viszont más aspektusból közelített hozzá, és inkább a szavazás fontosságát hangsúlyozta. Úgy gondolta ugyanis, hogy az elnök szavazzon minden felmerülő kérdésben, fejtsse ki véleményét, amellyel elkerülhetővé válik az, hogy szavazategyenlőség esetén döntenie kelljen, hiszen szavazatával ezt már megtette.¹³²

Fentebb Zalka János ezeken túl hangot adott annak a meggyőződésének is, amely szintén ellenkezik az egyházi hierarchiával, vagyis hogy a munkálat nem

¹²⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹²⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹³⁰ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹³¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

¹³² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

tesz különbséget az országos katolikus gyűlésben a püspökök és más világi vagy egyházi képviselők között. Hiszen a püspökök is csupán olyan egyéni szavazójoggal rendelkező tagok, mint a többiek, aminek következtében ki lesznek téve annak az eshetőségnek, hogy olyan ügyekben, mely az ő joghatóságuk alá tartozik, azok szavazzanak ellenük, akik nekik vannak alárendelve.¹³³

Erre a lehetőségre már Szabó is felhívta a figyelmet, mikor a 14. §¹³⁴ kapcsán kifejtette, hogy ha minden autonómiai szervben a jelenlévő tagok érvényesen határoznak és minden választásnál viszonylagos szótöbbséggel döntenek, akkor nem biztosítják az egyházi hierarchia befolyását.¹³⁵

Zalka összegegyeztetetlenné ítélte ezeken kívül azt is, hogy a püspökök egyházi ügyekről úgy tárgyaljanak, hogy a tanácskozást világi elnök irányítsa. Ezért javasolta: „(58. §-ra.) Az országos kath. gyűlés elnöke, a primás akadályoztatása esetén is, egyházi méltóság legyen, vesd össze 50. §. ott ez mondatik és jól mondatik.”¹³⁶ Így nem kellene a püspököknek világi elnök vezetése alatt tanácskoznia. Hiszen a határozat azt mondja ki, hogy „58. §. Az országos katolikus gyűlés saját kebeléből 6 évre világi elnököt választ, ki az ország Herczegprimásának akadályoztatása esetén elnököl. Választ ezen kívül 2 egyházi és 4 világi jegyzőt, valamint háznagyot.”¹³⁷ Ezzel szemben az 50. §-ban ez áll: „Az országos katolikus gyűlés elnöke az ország Herczegprimása. Ha az esztergomi érseki szék betöltve nincs, azon főpap, kire a primási teendőket háramlanak.”¹³⁸ Tehát ha az érseki szék nincs betöltve, vagy ha a primás nem tud az ülésen részt venni, egyházi méltóság helyettesítse őt.

Ugyanígy ítélte meg ezt a kérdést Bende Imre is. Ő így fogalmazott: „Az 58-ik §-t illetőleg a primás akadályoztatása esetén az üléseken az elnököljön, aki a primási szék üresedése esetén a primási teendőket végezni hivatva van.”¹³⁹ Ezzel viszont

¹³³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹³⁴ „14. §. Jelen szervezetben minden testületben és bizottságban, hol ez iránt más intézkedés nincs, a jelenlévő tagok érvényesen határoznak és minden választás viszonylagos szótöbbséggel történik.”

PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹³⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

¹³⁶ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹³⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 20., 5527/1898.

¹⁴⁰ „62. §. Az igazgató tanács élén az ország Herczegprimása áll, annak másod elnöke az országos katolikus gyűlés által választott világi elnök. (58. §.)” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁴¹ „63. §. Az igazgató tanács tagjai: az egyházi elnök és világi másod elnökön kívül az országos katolikus gyűlés által hat évre választott 5 egyházi és 11 világi tag.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁴² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 20., 5527/1898.

¹⁴³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 26., s. n.

¹⁴⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

ki kívánta egészíteni mind a 62.,¹⁴⁰ mind a 63. §-t,¹⁴¹ hiszen így el lehetne kerülni, hogy megváltozzék az egyházi és világi képviselők aránya.¹⁴²

A tagok létszámával kapcsolatban egy rövid megjegyzést Rimely Károly is fűzött a 63. §-hoz, mondván: „s csakis a 63. §-ban nem értem, miért van 5 egyházi ellenében 11 világi tag”.¹⁴³

Az egyházi képviselők számát az 51. § c) pontja határozza meg minden egyházmegyére vonatkozólag. „51. §. c) Az egyházmegyék részéről a megyés áldozópapok és az egyházmegye területén lakó, de külön nem képviselt szerzetek áldozópapjai (a.) által saját kebelükből választott 33 egyházi képviselő, jelesen: a győri egyházmegyéből 1, a szamosújvári gör. szert. egyházmegyéből 1 stb.”¹⁴⁴ Szabó János szamosújvári görög szertartású katolikus püspök e miatt az 1 egyházi képviselő miatt fejezte ki aggályait.¹⁴⁵ Ugyanígy értetlenül állt Zalka János győri püspök szintén az egyházmegyéjére jutott 1 egyházi képviselő száma előtt.¹⁴⁶

Ezeket a fent említett problémákat próbálta a javaslat ellensúlyozni az 5. §-sal,¹⁴⁷ de Zalka véleménye szerint sikertelenül, mivel vétőjogot biztosított ugyan a püspöki kar számára, de csak arra az esetre, ha az autonómia egyes szervei olyan határozatot hoznának, amellyel túllépnék hatáskörüket,¹⁴⁸ és olyan ügyekbe avatkoznának, amelyek a 3. § értelmében „kizárólag az egyházkormányzatot illetik”.¹⁴⁹

Az egyháziak és a világiak számarányát illetően Zalka úgy gondolta továbbá, hogy egyértelműen kifejezésre kell juttatni az 51. § a) pontjában,¹⁵⁰ hogy a püspökök ne csak koadjutor által lehessenek helyettesíthetők, hanem más helyettesessel is, hiszen ha ez nincs pontosan leszögezve, az ismét problémát okozhat az egyháziak és világiak megoszlását illetően.¹⁵¹

¹⁴⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

¹⁴⁶ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹⁴⁷ „5. §. Azon nem várt esetre ha az autonómia valamely testülete, vagy közege oly határozatot hozna, melylyel az autonómiának a jelen szervezet 3. §-ában az egyház jogára vonatkozólag megszabott hatáskörét túllépné: az ország Herczegprimása, mint az országos katolikus gyűlés elnöke jogosítva van azt a magyar püspöki kar elé terjeszteni. Az ilyen határozat végrehajtása a püspöki kar határozatának meghozataláig függőben tartandó. Ha a püspöki kar a határozatot az egyház jogába ütközőnek nyilvánítja, a határozat érvénytelen.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁴⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

¹⁴⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁵⁰ „51. §. Az országos katolikus gyűlés egyházi tagjai: a) A kalocsai, az egri s a gyulafejrvári és fogarasi gör. szert. érsekek; a besztercebányai, eperjesi gör. szert., győri, munkácsi gör. szert., nyitrai, pécsi, székely-fehérvári, szombathelyi, váci, veszprémi, csanádi, erdélyi, nagyváradai lat. szert., kassai, rozsnói, szatmári, szepesi, lugosi gör. szert., nagyváradai gör. szert., szamos-újvári gör. szert. püspökök, (illetőleg az érsekek és püspökök coadjutorai); széküresedés esetén a káptalani helynökök; a pannonhalmi főapát, a zirczi apát, a jászói és csornai prépostok és a kegyes tanítórend tartományi főnöke, széküresedés esetén a kormányzó perjel, illetve a helyettes rendfőnök.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁵¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

A helyettesítés problémája Fehér Ipoly pannonhalmi főapát levelében is felmerült. Ő ezzel a szakasszal kapcsolatban annak a sérelmének adott hangot, hogy a 9-es albizottság munkálata a pannonhalmi főapátot a rendfőnökök közé, és nem a püspökök közé sorolja, tehát figyelmen kívül hagyja püspöki joghatóságát, mivel nem koadjutor vagy káptalani helynök helyettesítheti, hanem mint a többi rendfőnököt, széküresedés esetén a kormányzó perjel. Itt a főapát azonban nemcsak az 51. § a) pontjára hivatkozott,¹⁵² hanem a 46. §-ra is, ahol „A megyés püspök (illetve coadjutor) magát az egyházmegyei tanács ülésén bármikor helyettesítheti. A püspök (illetve coadjutor) helyettese ilyen alkalommal ugyanazon jogokat gyakorolja, melyek a jelen szervezet szerint a püspököt (illetve coadjutort) illetik. Széküresedés esetében a megyés püspök jogát a káptalani helynök, a pannonhalmi főapát jogát a kormányzó perjel gyakorolja.”¹⁵³

A pannonhalmi főapát viszont a főapátsági egyházterület püspöki joghatóságú kormányzója, az autonómia szervezetében – bizonyos kivételtől eltekintve – ugyanazok a jogok illetik meg, valamint ugyanazokat a teendőket gyakorolja a maga területén, mint a megyéspüspökök saját egyházmegyéjükben. Ezért, hogy ne kelljen ezt mindig külön megemlíteni, indítványozta Fehér, hogy egy magyarázó rendelkezést iktassanak be az Általános határozatoknál a 14. és 15. § közé: „Ott, ahol a jelen szervezet megyés püspökökről, illetőleg egyházmegyeről szól, ez alatt a pannonhalmi főapát, illetőleg a főapátsági egyházterület is értendő, a melynek t.i. a főapát püspöki joghatóságú kormányzója. Kivételt e tekintetben csakis a 108. 115. 116. 117. és 118. §§-ok képeznek, melyek csupán a megyés püspökökre vonatkoznak.”¹⁵⁴

Ezzel az új paragrafussal a felmerült problémás szakaszok már csak csekély módosításra szorultak. Fehér ebben az előterjesztésében egyszerűsítette a 45. §-t,¹⁵⁵ a 46. § 2. bekezdését és az 52. § e) pontját¹⁵⁶ is úgy, hogy egyszerűen elhagyta belőlük a pannonhalmi főapát, ill. apátságra vonatkozó külön részeket.¹⁵⁷

Az 51. § a) pontjára vonatkozólag is megtette módosítási javaslatait a főapát. Amellett, hogy magát a püspökök közé sorolta, és koadjutorral, ill. széküresedés esetén a káptalani helynökkel helyettesíttette, a bencés rendnek is külön képviselőt biztosított az országos katolikus gyűlésen. Ez volt számára a másik sértő pontja

¹⁵² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁵³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁵⁴ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁵⁵ „45. §. Minden püspöki megyében valamint a pannonhalmi főapátság területén a püspök, illetve a főapát elnöklete alatt egyházmegyei tanács szervezetetik, mely az autonómiai szervezet hatásköréhez tartozó egyházmegyei ügyeket intézi.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁵⁶ „52. §. e) Az egyházmegyék részéről, ide számítva a pannonhalmi főapátság területét is, választott 112 világi képviselő, jelesen: stb.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁵⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁵⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

a munkálatnak, hiszen abban a bencés rend csupán rendfőnöke által van képviselve, mint a többi tanító rend, de azok rendfőnökei nem püspöki joghatósággal bíró kormányzói saját egyházterületüknek.¹⁵⁸

A püspöki kinevezésekkel, az egyháziak és a világiak számarányának megváltozásával, az egyházi hierarchia épségben tartásával igen sokat foglalkoztak tehát a levélírók. Ez érthető is, hiszen meg akarták őrizni addigi jogaikat, és az egyházi hierarchiában elfoglalt állásukat, amikről úgy gondolták, a 9-es albizottság munkálata nem tartja azokat kellőképpen tiszteletben.

AZ ISKOLAÜGYRŐL

Az egyházi vagyon, a püspöki kinevezések stb. mellett a katolikus iskolák kérdése is központi helyet foglalt el a püspöki levelekben. Rimely Károly beszercebányai püspök ezzel a témával kapcsolatban sem volt túlságosan bizakodó. „Az iskolákat illetőleg az irány, melyet jelenleg az állam követ, és a tétlenség, mely a katolikusokat megszállva tartja – egymás után az állam karjaiba tereli a kath. elemi iskolákat, s a hatalom, melyet kezében tart, elnyomja a jobb csirákat, melyeket a catechetikai nevelés ellazulása amugy is nem kellően fejleszt. És hol van a katolikus érzet, mely kath. iskolákat alakítson, fentartson napjainkban? – Ha tehát mindenütt az állam szabályainak szemmeltartásával járhat el az autonómiai egyház, ebben a nyereség nem igen leend nagyobb, mint eddig.”¹⁵⁹

Itt azonban magából a témából kifolyólag több gyakorlati észrevételt tettek a püspökök. Ilyen volt például Vályi János eperjesi püspök megjegyzése a 38. §-ra,¹⁶⁰ amely az egyházközségi tanács szervezetéről rendelkezett. Vályi úgy gondolta, hogy nem elegendő egy személy mind a templom, mind az iskola vagyonának felügyeletére, ezért függetlenül attól, mekkora az egyházközség, ezeket a feladatokat minden esetben két gondnoknak kellene ellátnia.¹⁶¹ Hozzátette még, hogy a gondnok hatáskörét már itt kellett volna körvonalaznia a munkálatnak ahelyett,

¹⁵⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 26., s. n.

¹⁶⁰ „38. §. Minden egyházközségben gondnok választandó. A gondnokot világi tagjai sorából az egyházközségi tanács választja; a megválasztott gondnokot tisztében az egyházmegyei tanács értesítse mellett a megyés püspök erősíti meg. A gondnok felügyel a templomnak és az iskolának az egyházközségben létező vagyonára és jelentését évenként legalább egyszer az egyházközségi tanács elé terjeszti. (70. §. b.) Kisebb egyházközségekben az egyházközségi tanács megbízásából a gondnok végzi az iskolalátogatói teendőket is. (73. §. h. és i.) Nagyobb egyházközségekben ezen hatáskör elkülöníthető, vagyis egy gondnok választható a vagyon-felügyeletre és egy gondnok az iskola-felügyeletre.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁶¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

hogy a 39. §¹⁶² rendelkezése szerint azt majd az országos katolikus gyűlés által létrehozandó szabályrendelet állapítsa meg.¹⁶³

Hasonlóképpen intézkedett a munkálat az egyházközségi tanács hatásköréről a 72. § a) pontjában,¹⁶⁴ melynek értelmében az egyházközségi tanácsok az iskolák ingó és ingatlan vagyonát a szerint a szabályrendelet szerint kezelik majd, melyet az országos katolikus gyűlés fog megalkotni. Vályi azonban itt is megjegyezte, hogy már korábban létre kell hozni ezt a szabályzatot és beilleszteni az autonómia szervezetébe, ill. az egyházközségi tanácsnak kellene készíteni az iskolák költségvetéseit és a zárszámadásokat is.¹⁶⁵

Fehér Ipoly a 72. §-sal kapcsolatban nem látta annak egyértelmű kifejezésre jutását, hogy az itt megfogalmazott feladatok¹⁶⁶ csak az egyházközség által fenntartott iskolákra terjednek-e ki. Ezért pontosítást javasolt, hogy a püspökök, tanító rendek és magánszemélyek által fenntartott iskolák jogai sértetlenek maradjanak.¹⁶⁷

Tehát ebben a kérdésben sem szakadhatunk el teljesen a püspökök intézkedési jogának, joghatóságának épségben tartásától, ugyanis több ponton is ennek sérülését látták az érintettek, vagy kevésnek érezték azokat a jogokat, amelyeket az autonómia ezen kérdésben biztosított számukra. Ez utóbbiról volt szó, amikor Szabó János kifejtette véleményét a 10. §-sal kapcsolatban. Ő kevésnek találta azon intézkedéseket, melyeket ez a szakasz a püspökök számára biztosít a katolikus iskolák tekintetében,¹⁶⁸ hiszen csupán a vallásoktatást, ill. az oktatás és nevelés vallási, hitéleti szempontjainak felügyeletét tartotta fenn számukra.¹⁶⁹

Ezzel a véleménnyel teljesen ellentétes álláspontra helyezkedett Fehér Ipoly. Ő úgy vélte, hogy a javaslat a püspökök számára biztosítja az intézkedés jogát, tehát ezzel egyetértett, csupán a püspöki jogok tisztázását javasolta. Hiszen a vallásoktatásnál minden rendelkezés kizárólag a püspököket illeti meg, de a többi tárgyban

¹⁶² „39. §. A gondnok hatáskörét tekintettel a fennálló szabályokra az országos katolikus gyűlés által alkotandó szabályrendelet állapítandja meg.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁶³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

¹⁶⁴ „72. §. Az egyháztanács hatásköre az iskola vagyoni ügyeit illetőleg: a) Az iskola ingatlan és ingó vagyonát és jövedelmeit az országos kath. gyűlés által alkotandó szabályrendelet szerint kezeli.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁶⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

¹⁶⁶ Az egyházközségi tanácsnak az iskola vagyoni ügyeire vonatkozó hatásköréről rendelkezett. PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁶⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁶⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 12., 5527/1898.

¹⁶⁹ „10. §. Ezen autonómiai szervezet mellett épségben tartatnak a püspökök részére a katolikus elemi-, közép-, fő- és szakiskolákban, valamint a tanító-, tanítónő- és kisdodóvónő- (óvó) képzőkben a vallásoktatás és a katolikus tanintézetek minden fokozatában az oktatás és nevelés intézése úgy a vallás, mint a hitélet szempontjából.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

való nevelésnél és oktatásnál csak a vallási érdekek megóvása.¹⁷⁰

Vályi János hasonló szempontból mindjárt két paragrafust érzett problémásnak. A 73. § a) pontját, mely az egyházközségi tanács,¹⁷¹ és a 84. §-t, mely az egyházmegyei tanács hatásköréről rendelkezett.¹⁷² Mindkettőt elvetendőnek tartotta. Az előbbit azért, mert ha a nép választja a tanítókat, az a tanügy szempontjából káros lehet, hiszen így könnyen alkalmatlan emberek kerülhetnek ebbe az állásba. Márpedig ha a püspöknek egy ilyen személyt kell kineveznie vagy megerősítenie, az mindenképpen sérti az ő szabad intézkedési jogát, arról nem is beszélve, ha az illető kántor, vagyis egyházi szolga is lesz.¹⁷³

Vályi továbbá úgy gondolta, hogy „ha a cultus minister a közzé tett pályázat után a folyamodók közül egyet választ, még pedig a nép nélkül választ s azt a törvény értelmében kinevezi állami tanítónak, hasonlóképen a püspök is a pályázók egyikét kiválaszthatja a nép nélkül és azt felekezeti tanítóul kinevezheti”.¹⁷⁴ Ezért arra a következtetésre jutott, hogy a püspökök azon jogát, hogy a tanítókat kiválaszthassák és kinevezhessék, sem korlátozni, sem pedig ettől őket megfosztani nem lehet, ezért elvetendőnek tartotta, hogy a munkálat ezt az egyháztanács hatáskörébe utalta.¹⁷⁵

Vályi még egy kérdéses részre hívta fel a figyelmet a 73. § g) pontjával kapcsolatban,¹⁷⁶ ahol is meglátása szerint nem jelentik ki pontosan, hogy a tankötelesek névsorát ki állítja össze. Ezért javasolta, hogy a szöveget így módosítsák: „az özszeirt tankötelesek névsorát az egyházközségi előljáráságtól, mely azt összeállítja, átveszi és szigoruan felügyel...”¹⁷⁷

Vályi mellett Fehér Ipoly sem értett egyet a szervezeti javaslat ezen részével. Ő úgy vélte, hogy nem elég világos a paragrafus, hiszen nem mondta ki egyértelműen, hogy az egyházközségi tanács hatásköre csak az általa fenntartott

¹⁷⁰ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁷¹ „Az iskola tanügyére nézve az egyháztanács hatásköre a következő: a) Választja a néptanítókat. A választási jegyzőkönyv megerősítés céljából az egyházmegyei tanács útján a megyés püspökhöz fölterjesztendő. Gondoskodik a néptanítók illetményeinek pontos kiszolgáltatásáról.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁷² „84. §. Az egyházmegyéhez tartozó néptanítói, kántori állomásokra a pályázatot kitzüzi.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁷³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ „73. §. Az iskola tanügyére nézve az egyháztanács hatásköre a következő: g) Az özszeirt tankötelesek névsorát a községi előljáráságtól átveszi és szigoruan felügyel, hogy ezek az iskolába, templomba rendesen járjanak; a mulasztók szüleit vagy gondviselőit első ízben megintí, azután a mulasztások jegyzékét minden két hétben a községi előljáráságnak a büntetések kiszabása végett átadja, attól a behajtott büntetés pénzeket átveszi.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁷⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

iskolákra terjed-e ki, vagy az egyes személyek, pl. a főpapok által fenntartottakra is. A főpát ugyanis úgy látta, hogy a 73. §-ban „vannak az elősorolt pontokban olyan intézkedések is, a melyek nem általánosíthatók. Ilyen pl. (a.) pontban) a néptanítók választása, továbbá (a 90. §-sal kapcsolatos l.) pontban)¹⁷⁸ a tandíj elengedése, a melyek természetes jogát képezik minden iskolafenntartónak.”¹⁷⁹

A tandíj elengedésével kapcsolatban Fehér utalást tesz a 90. §-ra is.¹⁸⁰ Ez ugyanis az egyházmegyei tanács hatáskörébe utalja a területén lévő népiskolákban a tandíj elengedését. Márpedig ezzel az intézkedéssel az iskolafenntartók jogai sérülnek, amelyeket minden körülmények között épségben kell tartani, ahogyan azt a javaslat is kimondja. Fehér rámutat az ellentmondásra. A 90. §-ban az áll, „hogy az országos autonomia által alapítandó iskolákban maga szabja meg a tandíjat, a 124. §.¹⁸¹ - szerint meg az összes kath. fő- és középiskoláknál az iskola fentartóinak jogai épségben tartatnak; már pedig a tandíj-szedés és -elengedés tagadhatatlanul ezek közé tartozik”.¹⁸² Ezért a főpát javaslata ez volt: „Megjelölendő lenne tehát a 73. §-ban, hogy miben terjed ki az egyházközségi tanács hatásköre a területén lévő összes kath. népiskolákra és mibe szorítkozik csupán saját iskolaira.”¹⁸³ A 90. §-sal kapcsolatban pedig leszögezte, hogy „az egyházmegyei tanács legfőlegb arra lehetne hivatott, hogy megállapítsa a tandíj maximumát”.¹⁸⁴

A 73. §-on kívül Vályi a 84. §-sal kapcsolatban is úgy gondolta, hogy ki kell hagyni a szervezeti javaslat szövegéből. Hiszen a tanítók kiválasztása és kinevezése mellett a püspököt illeti meg az a jog is, hogy pályázatot írjon ki a megüresedett kántori és tanítói állásokra, nem pedig az egyházmegyei tanácsot.¹⁸⁵

Voltak azonban olyan szakaszai is a munkálatnak az iskolákkal kapcsolatos ügyekben, amelyekben a levélírók nem szűkíteni akarták az autonómia hatáskörét, hanem éppen kiszélesíteni. Ilyen volt a 123. §,¹⁸⁶ amely az igazgatótanács

¹⁷⁸ „73. §. Az iskola tanügyére nézve az egyháztanács hatásköre a következő: l) Javaslatot terjeszt elő az egyházmegyei tanácsnak a tandíj mérvének megállapítása és elengedése iránt tekintettel a népiskolai törvény rendelkezéseire, melyben a szegények tandíjmentessége van kimondva.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁷⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁸⁰ „90. §. Az egyházmegye területén katolikus népiskolák felállításá, új néptanítói állomások szervezése, a katolikus népiskolákban a tandíj mérvének megállapítása és elengedése, a néptanítók által gyakorolható mellékfoglalkozások tekintetében határoz és intézkedik.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁸¹ „124. §. Érsekek, püspökök, tanítórendek, városok, községek, vagy magánosok által főtartott katolikus fő-, vagy középiskoláknál az iskola fentartóinak jogai épségben tartatnak, azonban ezen iskolák katolikus jellegének fentartására felügyel az igazgatótanács és ezen felügyeletét kiküldött biztos által gyakorolja.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁸² PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ Uo.

¹⁸⁵ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. dec. 6., 5527/1898.

hatásköréről rendelkezett. Ezzel a szakasszal kapcsolatban Bende Imre nyitrai püspök annak a véleményének adott hangot, hogy ha a biztos úgy dönt, mivel valami szabálytalanságot tapasztalt, hogy az érettségi bizonyítványt nem írja alá, az ő meghallgatását követően ne a kultuszminiszter, hanem az igazgatótanács döntsön a bizonyítvány kiadásáról.¹⁸⁷

Fehér Ipoly is foglalkozott a kérdéses paragrafussal, amit úgy értelmezett, hogy a 123. § szerint csak a királyi katolikus középiskolák, azaz a tanulmányi alpból fenntartott középiskolák érettségi vizsgájára küld ki biztost az igazgatótanács. Ezzel nem értett egyet, hiszen így a püspökök, tanító rendek, városok, községek és magán-személyek által fenntartott középiskolákba nem küld ki senkit, így itt az állammal szemben nem gyakorolna ellenőrzést az igazgatótanács. Holott a 83.¹⁸⁸ és 124. §¹⁸⁹ arról rendelkezett, hogy „az egyházmegyei tanács év közben az egyházmegye területén lévő, az igazgatótanács pedig az ország összes Kath. iskoláiba küld ki biztosokat, a Kath. érdekek megóvása céljából”.¹⁹⁰ Ezért felmerült Fehér Ipolyban a kérdés: „vajon nem indokolt-e az igazgatótanács megbízottjának legalább facultativ jelenléte, valamennyi Kath. Középiskola érettségi vizsgálatán, főleg a városok, községek és magánosok által fenntartott és világi tanerőkkel ellátott Középiskolákban?”¹⁹¹

A szervezeti javaslat többek között még az igazgatótanács feladatának tekintette, hogy a királyi katolikus gimnáziumok igazgatóit és tanárait kiválassza a megfelelő képesítéssel rendelkezők közül.¹⁹² Ezzel kapcsolatban megjegyezte Fehér, hogy a 124. § intézkedik „a főpapok és tanítórendek gymnásiumaiban a tanerők alkalmazásáról, a mi t. i. ezen iskolafentartóknak képezi kizárólagos jogát”.¹⁹³ Viszont felhívta a figyelmet, hogy a városok, községek és magán-személyek által

¹⁸⁶ „123. §. A királyi katolikus középiskolák érettségi vizsgálatára biztost küld, ki az írásbeli dolgozatokat átnézi, a szóbeli vizsgálatokon kérdéseket intéz, szavazati jogot gyakorol, a bizonyítványokat aláírja, aláírásának megtagadása esetében a bizonyítvány ki nem adatik. Ily esetben a bizonyítvány kiadása iránt a biztos meghallgatása után a magyar királyi vallás és közoktatásügyi miniszter dönt.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁸⁷ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 20., 5527/1898.

¹⁸⁸ „83. §. Felügyel arra, hogy az egyházmegye területén lévő katolikus fő-, közép-, szakiskolákban, néptanító-, néptanítónő- és kised-óvónő (óvó) képzőkben az országos katolikus gyűlés és az igazgató tanács által hozott határozatok végrehajthatassanak. Felügyel arra, hogy azok katolikus jellege fõntartassék és e célból ezen iskolákhoz püspöki jóváhagyással vizsgáló biztost küld ki.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁸⁹ „124. §. Érsekek, püspökök, tanítórendek, városok, községek, vagy magánosok által fõntartott katolikus fő-, vagy középiskoláknál az iskola fentartóinak jogai épségben tartatnak, azonban ezen iskolák katolikus jellegének fentartására felügyel az igazgatótanács és ezen felügyeletét kiküldött biztos által gyakorolja.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁹⁰ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² A szervezeti javaslat 122. §-a. PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁹³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

fenntartott gimnáziumokban a megválasztott tanerőket a kormány erősíti meg tisztükben. De ez „kit fogna illetni jövőben?”¹⁹⁴ – kérdezi, hiszen erről nem rendelkezett a munkálat, ezért kiegészítésre szorulna.

Fehér a 103. §¹⁹⁵ és a 104. §¹⁹⁶ kapcsán is kifejtette észrevételeit. Az előbbi arról rendelkezett, hogy szabályrendeletet alkot az országos katolikus gyűlés a királyi katolikus középiskolák tanárainak fegyelmi ügyében. Ez azonban ellenkezett a 124. §-ban¹⁹⁷ foglaltakkal, mely Fehér szerint „indirect módon intézkedik a főpapok és tanítórendek által fenntartott középiskolák tanárainak fegyelmi ügyéről, a mennyiben kimondja, hogy ezen iskolákban az iskola fenntartók jogai épségben tartatnak, a mely jogok közé – tudvalevőleg – a fegyelmi hatóság is tartozik”.¹⁹⁸ Ugyanígy intézkedik ez a paragrafus a városok, községek vagy magánszemélyek által fenntartott középiskolákról is, de az ő esetükben „a tanárok fölötti fegyelmi hatóság már nem tartozik az iskola fenntartók jogai közé”.¹⁹⁹ Ezért azt javasolta a főpát, hogy mivel „a városok, községek és magánosok által fenntartott Kath. középiskolák tanárainak fegyelmi ügyéről nem történik intézkedés sem a 103., sem a 124. §. ban, ez tehát pótolandó lenne a 103. §-ban”.²⁰⁰

A munkálat a királyi katolikus középiskolák esetében arról határozott még, hogy a tanulók fegyelmi szabályzatát is az országos katolikus gyűlés állapítsa meg. Erre vonatkozólag a főpát megjegyezte, hogy a fegyelmi szabályokat terjesszék ki a főpapok, tanító rendek, városok, községek és magánszemélyek által fenntartott középiskolákra is, hozzátéve, hogy a megalkotásukra sokkal inkább alkalmas lenne az igazgatótanács, mint a sok tagból álló és nagyobb horderejű kérdésekkel foglalkozó országos katolikus gyűlés.²⁰¹

Ugyancsak az egységes eljárásra és a pontatlan megfogalmazásra hívta fel a figyelmet Fehér, amikor a munkálat 120. §-áról²⁰² értekezett. Ez a szakasz ugyanis a katolikus alapokból fenntartott iskolák tanrendszeréről, rendtartásáról, tan-könyveiről stb. intézkedik. „Mivel a kath. alapok alatt ez idő szerint rendszeren a

¹⁹⁴ Uo.

¹⁹⁵ „103. §. A királyi katolikus fő- és középiskolák tanárainak, valamint a népiskolák tanítóinak fegyelmi és nyugdíj ügyére vonatkozólag az állami törvények rendelkezéseinek és a szerzett jogoknak figyelembe tartása mellett az igazgatótanács előterjesztése alapján szabályrendeletet alkot.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁹⁶ „104. §. A királyi katolikus fő és középiskolák, valamint a népiskolák hallgatóinak, illetve tanulóinak fegyelmi szabályzatát az állami törvények rendelkezéseinek figyelembe tartása mellett és az igazgatótanács előterjesztése alapján megállapítja.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

¹⁹⁷ Lásd. 189. jegyzet.

¹⁹⁸ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

¹⁹⁹ Uo.

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

Kath. tanulmányi és egyetemi alapokat szokás érteni; mivel továbbá vannak városok és községek által nem kath. alapokból, hanem a községi jövedelmekből fenntartott, de azért kath. jellegű iskolák is; vannak továbbá főpapok és magánosok által nem alapokból, hanem saját folyó jövedelmekből fenntartott Kath. iskolák is”,²⁰³ a főpát úgy vélte, hogy „a tanításnak egységes szellemben való berendezése érdekében célszerű lenne annak kijelentése, hogy a 120. §. intézkedése kiterjed mindezen iskolákra, valamint a tanítórendek által fenntartott iskolákra is”.²⁰⁴

A javaslat pontosan meghatározta a katolikus fő- és középiskolákra nézve az iskolafenntartók jogainak védelmét is, amelyről a 124. § rendelkezett.²⁰⁵ Fehér ennek kapcsán megfogalmazta azokat a jogokat, amelyek megilletik őket, így „az iskolát fenntartó javaknak és alapítványoknak kezelése, az iskola jövedelmének felhasználása, költségvetésének megállapítása és jóváhagyása is”.²⁰⁶ Ezeknek gyakorlását azonban érintették a 110-113. §-ok, amelyek ezeknek egy részét az igazgatótanács hatáskörébe utalták. Ezért a főpát kifejtette, hogy „kivánatos lenne, a 110-113. §-oknál már érintett tüzetesebb meghatározása annak, hogy mi értendő e §§-okban az egyházi és Kath. iskolai célokra tett alapítványok alatt. E meghatározásnak nagyfontosságú folyamányai lehetnek, melyek sarkalatos tételeit képezhetik az autonómiai szervezetnek.”²⁰⁷

De nemcsak Fehér Ipoly hívta fel a figyelmet az egyes fogalmak pontos meghatározására, hogy a félreértések elkerülhetőek legyenek, hanem Zalka János győri püspök is. Bár ő a plébánia, ill. egyházközség kapcsán tette ugyanezt a 17. §-ra²⁰⁸ vonatkozólag, hogy azok jogai és kötelességei nyilvántartassanak az egyházközség és az iskola szempontjából.²⁰⁹

Fehér Ipoly kimagaslóan sokat foglalkozott a katolikus iskolákat érintő kérdésekkel, de a levélírókról általában elmondhatjuk, hogy nem siklottak el a téma felett. Összességében megállapíthatjuk, hogy az egyházi főméltóságok itt is törekedtek arra, hogy az egyházi érdekeket, a püspöki joghatóságot sértő részeket

²⁰² „120. §. A katolikus alapokból fõntartott fõ-, közép-, továbbá elemi és szakiskolákra nézve a rendtartást, a tanrendszert, a tantervet, a tanmenetet, szorgalmi idõt, szünidõt, a tankönyveket és tanszereket az állami törvények rendelkezéseinek és a püspökök részére a jelen szervezet 10-ik §-ában fõntartott jogoknak figyelembe tartása mellett megállapítja. Az általa alapítandó iskolában a tandíjat megszabja. A szoros értelemben vett papi, zárdai, egyházi nevelésre azonban rendelkezései ki nem terjednek.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

²⁰³ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ Lásd. 189. jegyzet.

²⁰⁶ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 14., 5527/1898.

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ „17. §. Minden római katolikus plébánia rendszerint (127. §.) külön egyházközséget képez. A fiókegyházak akár külön, akár az anyaegyházzal együtt alkothatnak egyházközséget.” PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. nov. 1., s. n.

²⁰⁹ PL Vaszary Cat. D/b. autonómia-iratok, 1898. okt. 28., s. n.

megpróbálják javaslataikkal kiküszöbölni. Egyesek felhívták a figyelmet arra is, hogy a katolikus iskolák esetében vigyázni kell, hogy az állam befolyása kevésbé érvényesüljön, ezért bizonyos pontokon az autonómiára ruházható jogkör kiszélesítését javasolták az iskolák ellenőrzésére, felügyeletére vonatkozólag, hogy az az állam kezéből az autonómia hatáskörébe kerüljön át.

BEFEJEZÉS

Ezek mellett a kardinális kérdések mellett azonban több levélíró is foglalkozott többek között a főkegyúri jognak és az állami szervek bevonásának kérdésével. Röviden összefoglalva az egyházi főméltóságok tiszteletben tartották és elismerték az uralkodónak legfőbb felügyeleti és kegyúri jogát, ill. a javaslat által számára biztosított jogkörökkel is egyetértettek. Sokkal inkább arról volt szó ebben az esetben, hogy valóban függetleníteni akarták magukat az államtól és a kultuszminisztertől, és azt szerették volna, hogy amely jogokat eddig ő gyakorolt, az most már az autonómia hatáskörébe tartozzon, és ezen szerv által képviseltethesse magát a király.

Ezen túlmenően még a választásokkal és egyéb gyakorlatias kérdésekkel is foglalkoztak a püspökök. Az ilyen jellegű hozzászólások zöme a választások mellett a finanszírozáshoz és a szervezeti javaslat felépítéséhez kapcsolódott. Ezek rávilágítottak arra, hogy ezen kérdések is – főként a választások és a finanszírozás tekintetében – döntő fontosságúak, hiszen alapvetően befolyásolhatják az autonómia szerveinek sikeres működését.

Ezek voltak tehát azok a témakörök, melyeket a levélírók érintettek. Ez azonban nem egy egységes álláspont. Hiszen püspöki konferencia összehívására még most nem került sor, ezért tűnnek az egyházi főméltóságok véleményei sokszor túl szerteágazónak, és ezért fordulhatott elő az is, hogy egymással teljesen ellentétes észrevételeket fogalmaztak meg. Viszont ekkorra a főszerep már a 27-es bizottságé volt. A szervezeti javaslatnak ezután még hosszú utat kellett bejárnia a szentesítésig, aminek részletes kifejtése egy másik tanulmány témája lehet.²¹⁰

²¹⁰ Itt fejezem ki köszönetemet Tusor Péternek, akinek segítségével a jelen tanulmány nem jöhetett volna létre, továbbá az esztergomi Primási Levéltár dolgozóinak.

♦♦♦ BIRÓ AURÉL

A Clark Ádám által tervezett sas-hegyi Weber/Saxlehner-palota¹ kápolnájának pusztulása

A SAS-HEGY TÖRTÉNETE

A XIII. században a Király-hegy nevet viselte, mivel a magyar királyok vadászat után e hegy táján telepedtek le. Később a budai szerzetesek tulajdonába ment át. Ekkor kapta a Pap-hegy, Barát-hegy és Isten-hegy megjelölést.² Feltehetően a hegy lábánál elterülő, a középkorban elpusztult Sas faluról nevezték el.³ Sas-hegy Sasad része lehetett, ugyanis a XIII. századi oklevelek tanúsága szerint Sasad szomszédjai Kispest (a középkori Kelenföld, a mai Tabán) és Örs volt. A Kispest tizedkerületének megosztását leíró 1302-es oklevélben a határjárás a fehérvári országútnál (a mai Alkotás út–Budaörsi út) ért véget, vagyis Kispest és Sasad határa a mai Sas-hegy táján kereshető.⁴ Mátyás király 1469-ben Sasadot Buda városához csatolta.⁵ A Sas-hegyet a XVI–XVII. században a törökök *Muhanek*nek hívták. A Sas-hegynek a budai vár felé néző lejtőjét, ahol a *Hizirbaba-tekke* (török szerzetesek dervis kolostora) állt, *Hizirbaba tepeszinek*, *Hizirbaba* dombjának vagy csak *Hizirbabának* mondták.⁶ A Sas-hegy elnevezés állítólag onnan ered, hogy 1686. szeptember 2-án, a vár bevételének emlékére tartott díszmenetkor sasok szálltak innen a vár felé.⁷

¹ A későbbi szakirodalom a nyaraló (nyárilak) és a villa megjelölést is használta.

² THIRRING Gusztáv, *Budapest környéke. Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták és a természet kedvelői részére* (Magyar Turista-Egyesület Budapesti Osztálya, Budapest 1900) 35.

³ BAKTAI Ferenc – FÖLDES Mihály – GYÖRGY István – GYÖRGY Lajosné – JÁVORKA Péter – KENDE János – KÉKESDI Gyula – SZÜCS Lászlóné – TASNÁDINÉ MARIK Klára (szerk.), *Budapest kapujában. A XI. kerület krónikája* (XI. kerületi Tanács, Budapest 1975) 19.

⁴ VÉGH András, *Buda város középkori helyrajza I* (Monumenta Historica Budapestinensia XV) (Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 2006) 45.

⁵ Uo. 38.

⁶ FEKETE Lajos, *Budapest a török korban* (Budapest története 3) (főszerk. Szendy Károly; Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1944) 99.

⁷ PALUGYAY Imre, *Buda-Pest szabad királyi városok leírása I* (Heckenast Gusztáv, Pest 1852) 157.

A török kiverése után a hegyen újra szőlőt telepítettek. A Sas-hegyen és környékén vörösbort termeltek. Egy 1789-es összeírás szerint Buda város területét 60 dűlőre osztották. A 21. dűlő a Sas-hegy volt, amelyet Buda leghíresebb bortermő hegyének tartottak. Határai a Burgerberg és Strassenweingarthen (a mai Sasad részei), a Német-völgy és a Budaörsi út. A tiszta szőlőtermő terület nagysága 111.31 hold és 9 öl volt.⁸ Sas-hegyet a budai német polgárok eredetileg *Adelsberg*nek, azaz Nemesek Hegyének nevezték, később e megnevezés a német beszédben *Adlersberg*gá változott.⁹ A hegyen a XIX. században Mayerffy Ferencnek volt mintaszerű szőlőgazdasága.¹⁰ A budai határban a határrészek (köztük a Sas-hegy) német nevének visszamagyarosítását Döbrentei Gábor királyi tanácsos javaslatára Buda város tanácsa az 1847. június 11-i ülésén határozta el.¹¹ A Sas-hegy 1957 óta természetvédelmi terület Budai Sas-hegy Természetvédelmi Terület néven,¹² amelynek védett növényei közé tartozik a Szent István király szegfű (*Dianthus plumaris subsp. regis-stephani*).¹³

A WEBER/SAXLEHNER-PALOTA KÁPOLNÁJA

A soproni származású Weber János cs. k. rendőrségi tanácsos¹⁴ 1842-ben vette meg a Sas-hegyen az 53 holdnyi sziklás területet,¹⁵ amelyen gyümölcsös- és szőlőkertet alakított ki. Gótikus stílusú villája 1848-ban épült (a későbbi Miasszonyunk útja, illetve Meredek utca 5.), amelyről feltehetően Dörre Tivadar készített 1877-ben ceruzarajzú vázlatot.¹⁶ Az építkezés 1845-ben kezdődött, és a nehéz terepviszonyok miatt három évig tartott.

A palota főhomlokzata Pesttel szemközt kelet felé nézett, karcsú oszlopait, tornyocskáit szőlőindák fonták körül zöld levelekkel. Az ablakok magasak, gót ívűek

⁸ DVIHALY Anna Mária, *A budai szőlőművelés története* (Budapest 1932) 33–37.

⁹ SIKLÓSSY László, *Hogyan épült Budapest (1870–1930)?* (Fővárosi Közmunkák Tanácsa, Budapest 1931) 476.

¹⁰ Uo. 478.

¹¹ NAGY Lajos, *Budapest története 1790–1848*, in *Budapest története 3. Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig* (főszerk. Gerevich László; Akadémiai Kiadó, Budapest 1975) 286.

¹² *Magyar Nagylexikon XV* (Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest 2002) 827.

¹³ *Magyar Nagylexikon. IV* (főszerk. Élesztős László; Akadémiai Kiadó, Budapest 1995) 649.

¹⁴ A magyar udvari kancellár 1862-ben nevezte ki a magyar királyi helytartóság első osztályú valóságos tanácsossá. *Mi újság*, in *Vasárnapi Újság* (1862) 15/178. 1863-ban már címzetes helytartó tanácsos a Magyar Királyi Helytartótanácsi titkárok között. *Magyarország tiszti névtára* (Lauffer és Stolp, Pest 1863) 7. A soproni születésű Véber János nyugalmazott m. kir. helytartótanácsi tanácsos (Lichtenberg Primitiva grófnő özvegy férje) 84 éves korában, 1890. január 9-én halt meg tüdőgyulladásban. Végszentségben részesült. A Tabánban, az Attila utca 2-ben lakott. Zierer Károly plébános 1890. január 11-én temette el. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) XV. 20. 2. Mikrofilm tár. A 78. Egyházi anyakönyvek gyűjteménye. A tabáni Alexandriai Szent Katalin Plébánia halotti anya-

1. kép. A WEBER-NYARALÓ KÉPE¹⁷

voltak. A palota főhomlokzata gót stílusban készült a benne lévő merész boltíves kápolnával, valamint a díszes főteremmel együtt, míg az épület lakosztályai polgári stílust tükröztek. 1853-ban készült el a palota felszentelt kápolnája.¹⁸ Az épület ugyanabból a kőfajtából készült, mint a Lánchíd.¹⁹ Egy 1872-es térképen jól látható a birtok nagysága.²⁰ Weber János 1890-es halála után gyermekei Weber Júlia és Weber Ottó örökölte egyenlő arányban a birtokot.²¹ Utána került a villa a

könyve 1887–1891. 136. lap, 15. folyószám. Köszönet Török Péternek. Véber János felesége hosszas betegség után életének 60., házasságának 29. évében, 1860. január 23-án hunyt el. *Mi újság*, in *Vasárnapi Újság* 7 (1860) 5. január 29., 11. Ennek ellentmond és hamis az az állítás, hogy magas rangú osztrák katonatiszt lett volna, az 1848–1849-es szabadságharcban ellenünk harcolt, és később e birtokot jutalomból kapta. SIKLÓSSY 478.

¹⁵ Az 1872-es térképszelvény a 7905–7910. hrsz.-on jelöli. BFL XV. 16. a. 201/9-26. Budapesti térképek gyűjteménye. Buda szabad királyi főváros térképei. Buda áttekintő.

¹⁶ SCHOEN Arnold, *Fővárosunk 1800–1873 között* (Budapest Székesfőváros Közművelődési Ügyosztálya, Budapest 1948) 41.

¹⁷ *Palota a Sas-hegyen*, in *Képes Újság* 1 (1859) 3/28.

¹⁸ *Palota a Sas-hegyen*, in *Képes Újság* 1 (1859) 3/27–29.

¹⁹ SIKLÓSSY 478.

²⁰ BFL XV. 16. a. 201/9-26. Budapesti térképek gyűjteménye. Buda szabad királyi főváros térképei. Buda áttekintő.

²¹ BFL VII. 6. c. Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai. Budai (Duna-jobbparti) telekkönyvi iratok 1871–1944. 13. doboz, 1871–1895. 3897. sz. 2.

Saxlehner család tulajdonába.²² A tulajdoni lap szerint e területet 1891. május 6-án özvegy Saxlehner Andrásné született Pelikán Emília nevére jegyezték be. A birtoklapon egy ház, egy udvar, egy kert, egy rét, egy szántó, egy legelő és egy út olvasható.²³ Az ingatlan 13 500 forintért cserélt gazdát.²⁴ A villa mellett állt az Isten-kútja.²⁵ A birtokot a Saxlehner család 1928. november 2-án eladta a Congrégation de Notre Dame de Sionnak. Az adásvételi szerződést 1929. május 20-án Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás a Szentszéktől nyert különleges felhatalmazás alapján jóváhagyta. A rendkápornáját az egykori (Weber) Saxlehner-villa átépítésével alakították ki.²⁶ A terveket 1929-ben Szörényi-Reischl Gusztáv okleveles műépítész készítette.²⁷ A kápolna első terve 1929. május 22-én²⁸ készült, ezt a tervező 1929. szeptember 25-én módosította.²⁹ A szentélykiképzés³⁰ és az oltárrendezés tervrajza 1930-ban készült el.³¹

A NOTRE DAME DE SION RENDHÁZ KÁPOLNÁJÁNAK ÉPÍTÉSE

Az építési munkálatokat Havel Lipót budapesti építőmester cége vállalta. A vállalkozó kötelezte magát arra, hogy az építkezési munkákat 1929. június 1-jén megkezdi és 1930. május 30-án befejezi; rendház, internátus, paplak és templom felépítésében egyeztek meg.³² A tervező a Sas-hegy két kúpja közé helyezte el a monumentális épületegyüttest, és annak háttérével és teraszos parkjával nyugtözte le a szemlélőt.³³ A tervek ellen a mérnöki bizottság több kifogást emelt a Közmunkák Tanácsánál, többek között azt, hogy a Clark Ádám által tervezett Saxlehner-villa nem maradt meg teljesen az akkori formájában. Végül a villa keleti homlokzatát meghagyták, így módosították a kápolna terveit. Vagyis a rendház kápolnája követte az egykori villa és kápolnájának neogótikus vonalát. 1929. július 23-án az építkezés helyszínén a mérnöki bizottság kíséretében megjelent a Közmunka Tanácsának az elnöke. Megállapították, hogy az épület közönséges kevert falazat-

²² THIRRING 35. Saxlehner András Kőszegen született 1815-ben. 1845-ben nyitott posztókereskedést a fővárosban. Az 1860-as években építette fel a Hunyadi János keserűvízüzemet. 1889-ben hunyt el Budapesten. Vö. *Budapest Lexikon 2* (szerk. Berza László; Akadémiai Kiadó, Budapest 1993) 389.

²³ Sashegyi út 14. és Sashegyi út 42. BFL VII. 6. c. Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai. Budai (Duna-jobbparti) telekkönyvi iratok 1871–1944. 53. doboz. 1895–1921. 3897. sz.

²⁴ BFL VII. 6. c. Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai. Budai (Duna-jobbparti) telekkönyvi iratok 1871–1944. 13. doboz. 1871–1895. 3897. sz. 2.

²⁵ RUPP Jakab, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története* (MTA-Eggenberger, Pest 1868) 217.

²⁶ Régi hrsz.-ok: 12703/1-4, 12704–12708, 12664–12675, új hrsz.-ok: 8063, 8064, 2668/2, 3. BFL IV. 1407. b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai. Elnöki és Elnöki Ügyosztályi iratok. 4195/1929-III.

²⁷ *Budapest Lexikon 2*, 208.

²⁸ BFL XV. 17. d. 329/2668-7-16. és BFL XV. 17. d. 329/2668-7-17. Budapesti tervek gyűjteménye. Budapest (székes) főváros tervei. Építési ügyosztályok tervtára.

tal készült. Valamint a villa kelet felé eső homlokzata érdekes kiképzésű, történelmi beccsel bír, és jellegzetesen mutatja az 1840-es években gyakran alkalmazott építészeti formákat. A templom építésénél a földmunka 1929. szeptember 10-én kezdődött meg.³⁴ A rendház lelkésze (valószínűleg Belkó Ágoston³⁵) 1929. október 5-én szentelte fel az épületet. 1929. október 12-én az alapozási munkák folytak. 1929. október 21–26. között a főhajó falazásán dolgoztak. Az építésvezetőség elhatározta, hogy a fő- és mellékhajó közötti oszlopokat téglá helyett terméskőből készítik el. 1929. november 21-én elkészült a templom főhajójának falegyene, elhelyezték a vasgerendákat és elrendelték a vasgerendák közötti vasbeton födém készítését. Elkészült az összekötő épület (a rendház és a kápolna között) falegyene. 1929. november 25–30. között megkezdődött a templom födémének betonozása, és befejeződött a két oldalhajó falazása. 1929. december 2–7. között elkészült a templom födémének betonozása, míg a főpárkány kirakása folyamatban volt. 1929. december 9–14. között a templomorom falazása folyamatos, ennek bekötéséhez leszállítottak és elhelyeztek három darab, egyenként 1,5 méter hosszú falkapcsot. Nyolc kőoszlopot helyeztek el a fő- és mellékhajók között, ezek fölé megkezdődött a kettős boltozat készítése. 1929. december 16–21. között az ács felállította a tető faszervezetét. A szentélynél készült a felfalazás. 1929. december 23–28. között a nagytető felállítása elkészült a főpárkány nélkül. 1929. december 30.–1930. január 4. között megkezdődött a rabitzboltozatok készítése. 1930. január 13–18. között elkészült a szentély lefedése és a mennyezet. A bádigos folyamatosan dolgozott az oldalhajók lefedésén. 1930. január 20–25. között a középhajó rabitzboltozatai vakolás nélkül elkészültek. 1930. január 27.–február 1. között az oldalhajók mennyezetein, valamint a szentély mennyezetének rabitzolásán dolgoztak. 1930. február 3–8. között a rabitzmennyezetek elkészültek. A szentélymennyezet és a három oldalhajó rabitzboltozatát simára vakolták. 1930. február 10-én az ács megkezdte a sekrestye borított gerenda födémének és a vele összeépített tetőszerkezetnek a felállítását. A fagy miatt szünetelt a templom boltozatainak vakolása. 1930. febru-

²⁹ BFL XV. 17. d. 329/2668-7-20. és BFL XV. 17. d. 329/2668-7-24. Budapesti tervek gyűjteménye. Budapest (székes) főváros tervei. Építési ügyosztályok tertvára.

³⁰ BFL XV. 17. f. 401/a. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Notre Dame de Sion tervei. 13.

³¹ BFL XV. 17. f. 401/a. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Notre Dame de Sion tervei. 13.

³² BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 95. doboz. Építési napló.

³³ SIKLÓSSY 479.

³⁴ BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 95. doboz. Építési napló. 3–9.

³⁵ Az iskola hittan tanára. M. Marie Etelka De Sion: *A Notre Dame De Sion Római Katolikus Leánylicium értesítője az 1930–1931-es iskolai évről*. Budapest, 1931, Notre Dame De Sion. 10.

ár 17–22. között a fagy miatt még mindig szünetelt a vakolás. A bádogos a főhajó függőcsatornáit elkészítésén dolgozott. A harangtorony fedése elkészült. A sekrestye tetőzetével összeépített földem deszkázása még hiányzott. A javasolt külön földm szerkezet nem került kivitelezésre. 1930. február 23–március 1. között a tetőt palával lefedték. 1930. március 3–8. között a gipszvakolást újakezdték, ugyanakkor a lakatos a templomablakokon még nem dolgozott. Megrendeltek két darab vasgerendát a rendház és a templom közötti összekötő szárny lépcsője részére az ablak áthidalására. 1930. március 12-től a fagy miatt a fehérmunka szünetelt. 1930. március 17–22. között a sekrestye feletti bádofestés még nem készült el. 1930. március 24–29. között a kápolnamennyezet teljesen elkészült, az ablakok még hiányoztak, és a bádofestés sem készült el. A homlokzatvakolás még folyamatban volt. 1930. március 31.–április 5. között az összekötő részben elkészült a lépcső. Az ablakokat nem szállították le, a bádofestés továbbra is hiányzik. 1930. április 10-én leszállították a tíz darab ablakot, és 11-én ezek elhelyezése megkezdődött. A kőlabazat elhelyezése szintén megkezdődött, valamint megrendelték a harangokat.³⁶ Az utóbbit a Szlezák László Harangércöntőde, Harangfelszerelés és Haranglábgyár készítette: két darab ércharang, illetve jelzőcsengő, melynek hangja „e”, alsó átmérője 620 mm, súlya 130 kg. Ehhez 3 méter magas, 200 kg-os festett és csavarozott vasállvány, valamint egy forgatható vaskorona készült. A harangra szentkép és felirat került: *NOTRE DAME DE SION 1930*. A kerti jelzőcsengő 5 kg súlyú, a legfinomabb harangérből készült, húzószerezettel, kerettel és tetővel.³⁷ 1930. április 22–26. között a kápolna lábazati köveit, melyek a régi megmaradó épülethez tartoztak, és több helyen hibásan készültek, a kőfar agó átalakította és újra elhelyezte. 1930. május 5–10. között a kápolna földszinti csúcsíves ablakait leszállították és elhelyezték. A szentélybe beépítendő két darab csúcsíves ablakot is leszállították. A kápolna belső díszvakolási munkái folyamatban voltak. 1930. május 19–24. között a kápolna lábazatának elhelyezése folyamatban, mögötte a régi egyes falazatot kivésték, és újra szakszerűen kifalazták. 1930. május 26–31. között a homlokzatvakolás a régi rész kivételével elkészült. 1930. június 2.–7. között a hátsó homlokzaton még dolgoztak. A belső kőművesmunkákat befejezték. A lábazat a padlózás hiánya miatt még nem készült el. 1930. június 23.–28. között készült el a homlokzat.³⁸ A kápolna rabitzmunkáit a Parafakőgyár Rt. végezte.³⁹ A kápolna ol-

³⁶ BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 95. doboz. Építési napló. 10–25.

³⁷ BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 69. doboz.

³⁸ BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 95. doboz. Építési napló. 26–30.

tárdíszre Ernst Deger (1809–1885) Madonnája alapján készült, amelynek eredetijét az esztergomi prímási palota képtárában (Keresztény Múzeum) őrzik. A sioni Szűzanya egyben Magyarország Patrónája is. A rendház védőszentje Szent Erzsébet lett.⁴⁰

A régi villaépület bontási munkálatai

Elbontásra került 300 négyzetméter alapterületű fedélszék az összes szerkezeti részekkel, 260 négyzetméter csapos gerenda födém, 200 köbméter (0,18; 0,33; 0,48 és 0,63 méter vastag) téglafalazat, vegyes-falazat és kéményfal, kibontásra kerültek az ajtók és ablakok, helyenként a megmaradt falaknál meghagyták a faragásokat. Felbontották a parkettát, hajópadlót és lapburkolatot. Valamint kibontottak két darab 1,20×2,60 méter belső tokméretű ajtót, három 1,75×3,50 méter külső kőméretű csúcsíves vasajtót, két 1,53×3,00 méter csúcsíves vasablakot, két 0,95×2,80 méter tokméretű felülvilágító ablakot és egy 1,40×2,00 méter kőméretű kétszárnyú vas pinceajtót. Leverték a vakolatokat, a párkányokat, lábazatokat, nyolcszögletű sarokoszlopokat és az összes tagozatot.⁴¹

2. kép. A NOTRE DAME DE SION RENDHÁZ KÁPOLNÁJÁNAK ÉPÍTÉSE⁴²

³⁹ BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 69. doboz. 1929. november 15.

⁴⁰ M. MARIE ETELKA DE SION, *A Notre Dame De Sion Római Katolikus Leánylíceum értesítője az 1930–1931-es iskolai évről* (Notre Dame De Sion, Budapest 1931) 5.

⁴¹ BFL XV. 17. f. 401/b. Budapesti tervek gyűjteménye. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Havel Lipót cég tervei és iratai. Ügyviteli iratok. Notre Dame de Sion tervei. 69. doboz. 1930. Költségvetés. Bontási munkálatok. 1–3. Köszönet Imre Kálmánnak.

⁴² SIKLÓSSY 480.

Sashegy oldalán épült Notre Dame de Sion-zárda kápolnájának zárókövének elhelyezését a munkés kőművesek között. Felül kép: Angelo Rotta pápai nunciust megdöbdi a márványból készült zárókövel; a nunciust megdöbött a korábbi tevékenység és Mary Constanca nővér, a zárda főnöknője. Alul kép: a Notre Dame de Sion-zárda és elttérben a kápolna.

3. kép.

Fent: A NOTRE DAME DE SION
KÁPOLNA ZÁRÓKÖVÉNEK
ELHELYEZÉSE.

Lent: A KÁPOLNA ÉS A
RENDAHZ KÍVÜLRŐL⁴³

Tensionnat Notre Dame de Sion Buda Sashegy
Chapelle

Tensionnat Notre Dame de Sion Buda Sashegy
Chapelle

4. kép. A NOTRE DAME DE SION RENDAHZ KÁPOLNÁJA

A NOTRE DAME DE SION RENDHÁZ ÉS ANNAK KÁPOLNÁJA

Az rendház területe az I. kerületi Miasszonyunk⁴⁴ útja 1. – Sashegyi út⁴⁵ – Sion lépcső⁴⁶ (ma XII. kerület Meredek⁴⁷ u. 1. – Hegyalja út – Sion lépcső) között feküdt, és a tabáni Alexandriai Szent Katalin Plébániához tartozott.⁴⁸ A Notre Dame de Sion Leánylíceum⁴⁹ (és benne a kápolna) 1930-ban nyitotta meg kapuit. A megnyitó ünnepségen részt vett Horthy Miklósné és Angelo Rotta pápai külömbizott is. 1930. október 15-én a kápolna zárókövét a nuncius úr helyezte el az épület falába.⁵⁰ Az épületegyüttes építészeti szempontból elsőrangú, mert a tervező a nagyszabású épületet úgy helyezte be a Sas-hegy formáiba, hogy az szinte hozzásimult a környezet-hez, és tagozottságával iparkodott annak minden formáját követni.⁵¹ A rendház alagsorában 4 étterem, 1 konyha, 1 mosogató, 1 mosókonyha, 1 szárító, 2 hall, 1 vasaló, 3 kamra, 1 műhely, 1 kazánház, 1 pince, 1 kapusszoba, 4 szoba, 1 közös fürdőszoba, 2 toalettsoport, 1 folyosó, a földszinten 1 díszterem, 1 kápolna, 1 tanterem, 3 társalgó, 2 vendégszoba, 3 főnöki iroda, 1 könyvtár, 1 közös nővérszoba, 3 fürkeshozba, 1 kapusszoba, 1 fürdőszoba, 2 toalettsoport, 1 nagy folyosó, 3 előtér-folyosó, 1 előcsarnok, 2 toalett, az első emeleten 1 tornaterem, 9 tanterem, 1 szertár, 1 tanári szoba, 3 hálóterem, 1 hallos folyosó, 2 toalettsoport, a második emeleten 5 hálóterem, 1 ruhatár, 14 fürkeshozba nővéreknek, 4 betegszoba nővéreknek, 4 betegszoba növendékeknek, 2 fürdőszoba, 1 mosdószoba, 1 toalettsoport, 1 hallos folyosó, 2 előtér, 3 toalett, a manzárdban 11 szoba, 13 zongora-fürkeshozba, 2 tartalék szoba, 1 fürdőszoba, 2 kamra, 2 folyosó, 4 toalett kapott helyet. Az összekötő épület alagsorában 1 előtér, 2 pincehelyiség, a földszinten 2 előtér, 1 szoba, az első emeleten

⁴³ *Képes Pesti Hírlap* (1930) 195/3.

⁴⁴ A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1930. április 29-én a 2036. számú határozatában az addig névtelen utat (Pm. sz.: 71738/1930-III.) Miasszonyunk útjának nevezte el, mely nevet a mellette álló intézetről kapta. BFL XV. 18. Utcanyilvántartás. 1949. 25. kötet. 3953.

⁴⁵ 1936–1945 között Wolff Károly útnak hívták. BFL XV. 18. Utcanyilvántartás. 1949. 14. kötet. 2307–2038.

⁴⁶ A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1930. április 29-én a 2036. számú határozatában az addig névtelen utat (Pm. sz.: 71758/1930-III.) Sion lépcsőnek nevezte el, mely nevet a szomszédos apácarendről kapta. BFL XV. 18. Utcanyilvántartás. 1949. 31. kötet. 5144.

⁴⁷ 1953-tól. RÁDAY Mihály (szerk.), *Budapest teljes utcanévlékona* (Sprinter Kiadó, Budapest 2003) 348.

⁴⁸ 1995-ig. 1500/1995. számú Körlevél. Budapest-Farkasrét, Mindenszentek Plébánia levléltára. Körlevelek. 4. doboz.

⁴⁹ A Notre Dame de Sion Leánylíceum káplánjai (elkészei) és hitoktatói: dr. Beresztóczy (Bartmann) Miklós (1928. augusztus–1929), Belkó Ágoston (1929–1938), Prochnow Endre (1938–1939), dr. Ruppert István (1939–1940), dr. Boroska István (1940–1945), Blaskovics Károly Placid (1945–1949). Vö. BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergomi–Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Szent István Társulat, Budapest 2008) 67, 62, 605, 637, 94, 80.

⁵⁰ *A Notre Dame de Sion kápolna zárókövének elhelyezése*, in *Képes Pesti Hírlap* (1930) 195/3.

⁵¹ *Építő Ipar – Építő Művészet* 54 (1930) 15-16/60.

1 előtér, 1 terasz kapott helyet. A templom épületben 1 pincehelyiség, a földszinten 1 templomhajó, 2 sekrestye található. A paplak földszintjén 3 szoba, 1 előszoba, 1 fürdőszoba, 1 konyha, 1 garázs, 1 műhely, 1 kamra, 1 toalett, első emeletén 4 szoba, 1 fürdőszoba, 1 folyosó, 1 toalett és 1 terasz kapott helyett.⁵²

Az apácák 1944-ben 110 zsidót bűjtattak, amit a Gestapo megtudott, de a zsidókat sikerült tovább menteni. A hely stratégiai fontosságú volt, először a magyar katonai parancsnokság, majd 1944 karácsonya előtt a németek költöztek be Karl-Pfeffer Wildenbruck Waffen SS vezérlő tábornok vezetésével. Innen a Várba menekültek.⁵³ 1945 őszén a kápolna négy fala még állt, de a tető beszakadt, így a nővérek volt ebédlőjét alakították át kápolnává.⁵⁴ A kápolna bontási terve 1949. január 7-én készült el, amelynek tervezője és kivitelezője Richter Pál építőmester volt.⁵⁵ Mára a kápolnából csak a XIX. századi boltozatos pince, illetve egy földből kiálló kőtömb maradt meg.⁵⁶ Az intézményt 1948-ban államosították, azt az apácák 1949-ben hagyták el. A létesítmény 1990-ben nem került az Anyaszentegyház által visszaigényelt intézmények sorába.⁵⁷

⁵² BFL XV. 17. d. 329. Budapesti tervek gyűjteménye. Budapest (székes) főváros tervei. Építési ügyosztályok tervtára. 2668/7. 60–61. f. ló.

⁵³ Az egykori növendék (1942–1948/1949), Kovács-Sebestény Lászlóné Kecskés Margit elmondása alapján. 2010. január 11.

⁵⁴ HORVÁTH Zsófia, *Iskola a hegytetőn. A Notre Dame de Sion és az Arany János Általános Iskola és Gimnázium története*, in *Hegyvidéki Históriaik* (Tarsoly Kiadó, Budapest 2010) 24–28.

⁵⁵ BFL XV. 17. d. 329. Budapesti tervek gyűjteménye. Budapest (székes) főváros tervei. Építési ügyosztályok tervtára. 2668/7-32.

⁵⁶ Horváth Zsófia, az Arany János Általános Iskola és Gimnázium igazgatóhelyettesének közlése. 2010. május 13.

⁵⁷ Budapest-Farkasrét, Mindenszentek Plébánia levéltára. Szegletkő. 1. doboz. KÖNNYID István, *Arany János Általános Iskola és Gimnázium*, in *Szegletkő I* (1996) 4/14.

◆◆◆ KÖZLEMÉNYEK

◆◆◆ FERENCZI ILONA

„Kicsoda hengeríti el nekünk a követ?”

Ami egy huszonöt évvel ezelőtti előadásból kimaradt*

Gondok a negyedszázados szlovák–magyar zenei együttműködésben

Az 1980-as évek elején a szlovák és a magyar zenetörténészek közti valós és remélt barátság úgy alakult, hogy az akkoriban indult *Musicalia Danubiana* sorozatban már a második közös kötet kiadására készülhettünk. A sorozatot indító, Pozsonyban őrzött *Missale* faksimile kiadása bevezető tanulmányokkal együtt Budapesten jelent meg, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött Vietórisz kódex vagy – ahogy végül is neveztük – Vietoris tabulatúras könyv forráskiadását pedig a pozsonyi OPUS zeneműkiadó vállalta.¹ Hulkó Márta kollégámmal a kézirat egykori borítója anyagának vizsgálatát közvetlenül a bevezető tanulmány lezárása előtti időre halasztottuk, mivel Csiky János 1903-ban ezt írta róla: „Kemény táblájára XVIII. századi hangjegyekkel kívül-belül teleírt papír van ragasztva...”² Az ezt követő hetven évben megjelent ismertetések és rész tanulmányok nem szenteltek különösebb figyelmet a kötéstábla anyagának.³

* Ezzel a címmel jelent meg a cikk a *Magyar Zene* 47 (2009) 55–60. oldalán, mely a Bartha Dénes emlékére a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság által 2008. október 3-án és 4-én rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A cikket folyóiratunkban némi változtatással és bővítéssel közöljük.

¹ *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio* (*Musicalia Danubiana* 1) (közreadja Szendrei Janka és Richard Rybarič; faksimile, Budapest 1982); *Tabulatura Vietoris saeculi XVII* (*Musicalia Danubiana* 5) (közreadja Ferenczi Ilona és Marta Hulková; Bratislava 1986).

² CSIKY János, *Egy magyar lantkönyvről*, in *Pesti Hírlap* (1903) dec. 15., 9.

³ Bónis Ferenc 1957-ben ezt írta róla: „A kódexet a legutóbbi időben új kötéssel látták el; a régi kötéstáblából kiolvastott, többnyire orgonatabulatúras feljegyzésű szlovák és latin feliratú egyházi énekeket, illetve ének-töredékeket külön tasakban helyezték el, a kódexszel azonos könyvtári számon.” Ld. BÓNIS Ferenc, *A Vietórisz kódex szvit-táncai*, in *Zenetudományi Tanulmányok* VI (Budapest 1957) 266.

Elsőként 1973-ban Csapodi Csaba mutatott rá magyar kódexeket felsorakoztató katalógusában arra, hogy a kötéstábla tartalma a Vietoris tabulatúrák könyv végleges összeírásával sok esetben megegyezik.⁴ A kötéstáblából kifejtett anyag ugyanis nem XVIII. századi darabokat, sem nem egyszerűen csak szlovák és latin felíratú egyházi énekeket tartalmaz, mint azt korábban állították, hanem elsősorban olyan szlovák egyházi énekeket, amelyeket a nem sokkal később összeállított vegyes tartalmú Vietoris tabulatúrák könyvben – változtatásokkal vagy anélkül – újra lejegyezték. Mivel Csapodi a szövegkezdetekből indult ki, s a töredékes anyagban ezek nem mindig álltak rendelkezésre, az azonosítási munkát nem tudta végigvezetni.⁵

Amikor 25 évvel ezelőtt Bartha Dénes 75. születésnapját ünnepeltük, előadásomban a Vietoris tabulatúrák könyv kötéstábláját ismertettem, annak is azt a részét, amelyik 89 teljes vagy töredékes tételével lehetőséget kínált az első leírás és a végleges alak közti összehasonlításra, a tételek jelentős része ugyanis helyet kapott a végleges tabulatúrák könyvben. A szlovák és latin nyelvű egyházi énekeket az első példányból tartalmi, sorrendi és különböző zenei változtatásokkal írták le ismételtten.⁶

A Vietoris tabulatúrák könyv borítójából kifejtett anyagban azonban másfajta töredék is található: néhány XVII. századi műnek a *basso continuo* szólama, címeikkel, olykor a többrészes művek alcímeivel, *Te Deum*mal, latin nyelvű motettákkal. Sőt, az egyik műnél a szerző nevét is feltüntették: ez a hatszólamú kompozíció eredetileg Andreas Hammerschmidtnek az evangéliumokból vett dialógusokat tartalmazó kötetében jelent meg *Wer wälzet uns den Stein von des Grabes Thür* címmel,⁷ ami szövegileg a húsvéti játékokra vezethető vissza. A húsvéti dialógus szövegkezdete (Kicsoda hengeríti el nekünk a követ?) és néhány alfejezetcíme a

⁴ CSAPODI Csaba, *A „magyar codexek” elnevezésű gyűjtemény (K 31 – K 114)* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai. Catalogi Collectionis Manuscriptorum Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 5) (Budapest 1973) 88–89.

⁵ A töredékes főlíokon olykor csak az új német orgonatabulatúrák írásmóddal lejegyzett tételvégek találhatóak, melyek kizárólag a zenei összehasonlításra adnak lehetőséget. Csapodi valószínűleg emiatt cserélte fel a hetedik és a nyolcadik főlíót.

⁶ Erről bővebben ld. FERENCZI Ilona, *A Vietoris tabulatúrák könyv kötéstáblája*, in *Magyar Zene* 25 (1984) 45–51; *Tabulatura Vietoris saeculi XVII*, 32–33, 241–246. Ezekben a tanulmányokban még 18 énekről számoltunk be, melyek nem kerültek a végleges leírásba. Azóta újabb két tételt sikerült azonosítani a töredékből a végleges tabulatúrák könyvvel.

⁷ Hammerschmidt húsvéti dialógusát vö. HAMMERSCHMIDT, Andreas, *Musikalische Gespräche über die Evangelia* (Dresden 1655) Nr. 22. Ld. *Répertoire International des Sources Musicales. Einzeldrucke vor 1800*. A/I/4 (Bärenreiter, Kassel 1974) H 1948.

⁸ Kiadása: *Pestrý zborník. Tabulatura Miscellanea* (Monumenta Musicae Slovacae) (közreadja Ladislav Kačič; Bratislava 2005).

⁹ Kiadása: *Starck Virginal Book 1689 compiled by Johann Wohlmuth; Johann Wohlmuth: Miserere 1696* (Musicalia Danubiana 22) (közreadja Ferenczi Ilona; Budapest 2008).

töredékben szlovák fordítással szerepel (*Kdo odvalj kamen...*), ami tovább erősíti azt a feltételezést, hogy a Vietoris tabulatúrák könyv egy többségében szlovákok által lakott helység orgonistájának gyűjteménye. Az orgonista mint a település zeneéletének mindenese, világi és egyházi alkalmakra egyaránt felkészült: az egyházi esztendő ünnepeire beosztott népekeket, trombitadarabokat és szignálokat, valamint népi és nemesi táncokat jegyzett fel. Az összeállítás első részében, a *Notae Hungaricae variae* fejezetben elsősorban olyan lírai darabokat, melyek fölé a magyar szövegkezdetet valaki más írta be, a szlovák nyelvűt ő maga.

Hogyan is állunk ezzel a kérdéssel? Magyarországi, sőt magyar zenetörténetünk fontos emléke a Vietoris tabulatúrák könyv, melynek anyaga túlnyomórészt szlovák vonatkozású? És mit mondunk a három hasonló korú gyűjteményre? A lőcsei virginálkönyvet, vagy ahogy ma a szlovákok nevezik, a lőcsei vegyes gyűjteményt a helyi németajkúak használatára írták össze, amint arról elsősorban a német nyelvű korálletétek tanúskodnak.⁸ A soproni virginálkönyv ugyancsak a német lakossághoz tartozó Johann Jakob Starck számára készült.⁹ A hasonlóképpen vegyes tartalmú Kájoni kódex névadó lejegyzőjéről ez olvasható egy dokumentumban: *Valachus Transilvanus*.¹⁰ De mindegyik esetben valószínűsíthetjük, hogy a gyűjtemények összeállítói a *natio Hungarica* tagjai voltak, mint ahogyan a Trianon előtt még Magyarországhoz tartozó Rusztról származó Wohlmuth, a Starck virginálkönyv leírója is így szerepel a wittenbergi disputációját közlő nyomtatvány címlapján: *Johannes Wohlmuth Rustensis Hungarus*.¹¹ Ez viszont arra enged következtetni, hogy sem a magunk számára, sem tekintettel a többnyire érzékeny szomszéd országokra nem engedhetjük meg, hogy a „hungarus” szót automatikusan magyarnak fordítsuk vagy értelmezzük. Inkább az a kérdés, le kell-e fordítanunk minden esetben.¹²

¹⁰ Ld. *Codex Caioni saeculi XVII* (Musicalia Danubiana 14a) (közreadja Saviana Diamandi, bevezető tanulmány Saviana Diamandi és Papp Ágnes; faksimile, București 1993) 57.

¹¹ Wohlmuth fizikai értekezése, a *Disputatio physica de aqua* 1666-ban jelent meg Wittenbergben. Ld. SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád, *Régi Magyar Könyvtár* III/1, III/2 (Budapest 1896, 1898) Nr. 2382.

Egyetlen reneszánsz kori magyarországi zeneszerzőnket, Bakfarkot gyakran Pannoniusnak vagy Transilvanusnak nevezték, s még csak nem is Hungarusnak. Ld. a lyoni lantkönyv (1553) címlapját: *Intabulatura Valentini Bacfarc Transilvani Coronensis*, valamint a krakkói lantkönyv (1565) előszavának aláírását: *Valentinus Bakfarc Pannonius*. Vö. *Valentin Bakfarc Opera Omnia I. A Lyoni lantkönyv* (közreadja Homolya István és Benkő Dániel; Budapest 1976) XXVIII; *Valentin Bakfarc Opera Omnia II. A Krakkói lantkönyv* (közreadja Homolya István és Benkő Dániel; Budapest 1979) XXXV. Ld. még: KIRÁLY Péter, *A lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig* (Budapest 1995) 182–183.

¹² A kérdéshez ld. SZELESTEI N. László, *Hungarus – Hungaricus/Magyarországi – magyar. Közös múltunk és a magyar nyelv*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 7-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga* (Pons Strigoniensis Studia IX) (szerk. Ábrahám Barna; Piliscsaba-Esztergom 2008) 50–54.

Mert a látszólagos békés egymás mellett élés és barátság ellenére feszült a viszony, főként északi szomszédainkkal. A zenetörténet-írás terén különösen a néhány évvel ezelőtti angolul is megjelent Szlovákia zenetörténete¹³ keltett felháborodást, véleményem szerint *majdnem* teljesen jogosan. Mi az, amin nekünk lehetne vagy kellene változtatni, mi az, ami megszüntethetné a több évtizedes értelmetlen torzsalkodást?

Kiindulópontunk mindig ugyanaz: nem lehet és nem tudjuk elfogadni, mert történelmietlen lenne, hogy a középkorra és az azt követő századokra vonatkozólag a szlovákok mai országhatárukatra a *Slovensko* nevet használják,¹⁴ hiszen a Szlovák Köztársaság csak 1939-ben jött létre.¹⁵ De mi mit javasolnánk, hogyan nevezzék ezt a területet az 1939 előtti évszázadokra?¹⁶ A történészek próbálkoztak a pontosabb meghatározással. Véleményük szerint „a Szent István-i államban közösen leélt kilencszáz esztendő kétségtelenül vet föl problémákat, ezekkel a magyar értelmiségnek önkritikus módon és objektíven szembe kell néznie anélkül, hogy elfogadná a szlovák sérelmi politika történelmi – vagy inkább ahistorikus –, folyvást benyújtott vádiratának pontjait”.¹⁷ Számunkra igen fontos például országunk meghatározása, mert zenetörténeti összefoglalásunkat is *Magyarország zenetörténete* címmel adtuk és adjuk ki. Magyarország alatt történeti munkákban általában a történelmi Magyarországot értjük. Szlovákul viszont 1918-ig csak az etnikailag semleges *Uhorsko* kifejezés használható, a *Maďarsko* pedig csak a szétválás utáni országot jelöli. A szlovák és még néhány szláv nyelv e vonatkozásban tehát gazdagabb és pontosabb.¹⁸

A kérdés már most az, hol jelennek meg és egyáltalán megjelennek-e a szlovákok a magyar zenetörténet-írásban. Azok a szlovákok, akikkel kilenc évszázadig együtt éltünk, sőt akiknek őseit a honfoglaláskor itt találtuk. És hol jelenik meg a többi nemzet? Magyarország lakossága Trianonig sosem mutatott fel többségi magyar etnikumot. Szabolcsi Bence az első évezred magyar zenetörténetével

¹³ *A History of Slovak Music from the Earliest Times to the Present* (szerk. Oskár Elschek; Bratislava 2003).

¹⁴ Ennek alapján még arra is következtetni lehetne, hogy a törökök kivonulása után a XVIII. században *Szlovákiából szlovákokat* telepítettek Magyarországra. Sőt, a gondolatmenetet követve az is nyilvánvalóvá lesz, hogy a magyar királyokat három évszázadon keresztül Szlovákiában koronázták.

¹⁵ A témát érintő tanulmányok közül csak néhányat idézünk: ÁBRAHÁM Barna, „*Cselekedjete jól vagy rosszul, csak tudja a világ, hogy a szlovákok élnek*”, in *Pro Minoritate* 7 (1999) 1/11–17; KÁFER István, *Terminologia Hungaro-Sclavonica. A magyar-szlovák interetnikus összefüggések történeti vizsgálatának terminológiai kérdései*, in KÁFER István, *Dona nobis pacem. Magyar-szlovák kérdések* (Piliscsaba 2005) 102–111; MARSINA, Richard, *A szlovák történeti terminológiáról*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések...* 13–20; ANDRUŠKA, Peter, *A névhasználat kérdései a mindennapi nyelvi megnyilatkozásban (és további velük összefüggő problémák)*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések...* 36–40.

¹⁶ Például: Ős-Slovensko?

kapcsolatban ismerteti a III. századi római víziorgonát, továbbá a két, valószínűleg VIII. századbéli avar, bizánci vagy arab típusú kettőssípot.¹⁹ A képes magyar zenetörténetben ezeken kívül még Lehel kürtje is megjelenik.²⁰ Dobszay László a honfoglalás koránál megemlíti ugyan a bizánci és szláv hatást,²¹ a további évszázadokból azonban kimaradnak a szlovákok. Hasonlóképpen a *Magyarország zenetörténete* I. kötetében is csak elvétve találkozunk velük, jelentősebb szerepet a II. kötetben, az anyanyelvű népének tárgyalásánál kapnak.²²

Itt lenne érdemes gondolkodni azon, amit a szlovák kollégák felrónak nekünk, hogy a szláv vonal nem jelenik meg a történelmi Magyarország zenetörténetében.²³ Mert ha a magyar népzene történeti rétegeit követjük, nem lenne-e ugyanolyan kötelességünk – a bartóki gondolatot is követve – a szlovák és a korabeli Magyarországon élő összes etnikum népzenejének bemutatása? Ha mi figyelembe vennénk a többi etnikumot, valószínűleg a szomszédos országok is jobban vállalnák, hogy területük részben vagy egészben Magyarországhoz tartozott. Talán a szlovákok sem szakítanák ki abból a mai Szlovákia területének múltját, s nem éreznék szükségét, hogy ezt szlováknak mutassák be.²⁴

Bizonyos fokig, persze, mi ugyanezt tettük a magyar, helyesebben a magyarországi zenetörténettel. Azt hangsúlyoztuk benne, amit magyarnak tartottunk vagy vélünk. Mert hol jelenik meg, hogy históriás énekeket nemcsak magyar nyelven, hanem szlovákul is írtak, hogy a gregoriánt szlovák nyelvre is fordították, hogy többszólamú passiót Magyarországon szlovákul is énekeltek? Magát a Vietoris tabulatúrás könyvet pedig főként magyar nyelvű énekei és magyar vonatkozású néptáncai miatt tárgyalták, s a tekintélyes terjedelmű szlovák egyházi énekfejezetről alig esett szó. Az eperjesi graduál szláv származású kántor lejegyzőjére jobban felfigyeltünk, amikor egy nyomtatványban az amúgy jól csengő Banszki helyett már Bányai Dániel névalakkal szerepelt.²⁵ Nem kellene tehát ahhoz ragaszkodnunk, hogy a történelmi Magyarország területén tevékenykedő „hungarus” zenészeket automatikusan a ma-

¹⁷ ÁBRAHÁM 11.

¹⁸ Vö. uo.

¹⁹ Ld. SZABOLCSI Bence, *A magyar zenetörténet kézikönyve* (harmadik, revideált-átdolgozott kiadás, Budapest 1979) 13.

²⁰ KABA Melinda, *A Kárpát-medence a honfoglalás előtt*, in *Képes magyar zenetörténet* (szerk. Kárpáti János; Budapest [2004]) 18–24.

²¹ DOBSZAY László, *Magyar zenetörténet* (Budapest 1984) 33–35.

²² Ld. PAPP Géza, *A nemzetiségek népenekei és uő, Német és szlovák evangélikusok*, in *Magyarország zenetörténete II. 1541–1686* (szerk. Bárdos Kornél; Budapest 1990) 177–180, 199–202.

²³ Vö. *A History of Slovak Music...* 37–39.

²⁴ Vö. ÁBRAHÁM 12.

²⁵ Vö. *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635* (Musicalia Danubiana 9) (közreadja és bevezeti Ferenci Ilona; Budapest 1988) 8.

gyarok közé soroljuk. Hiszen Szöllösi Benedeket, aki a *Cantus Catholicit* először magyarul adta ki (1651), az irodalomtörténeti kutatás manapság szlovák származásúnak tartja.²⁶ A német részvétel még határozottabb és egyértelműbb. A „Magyar” *Simplicissimus* 1683-ban német nyelven jelent meg,²⁷ s bő évszázad múlva a Tolna megyei származású Johann Evangelist Fuss kánonjában ugyancsak németül köszönti hazáját: „*Sei mir gegrüßt Pannonien, mein teures Vaterland*”.²⁸

E kérdések mindenképpen abba az irányba mutatnak, hogy másfajta szemléletet kell kialakítani a magyar vagy magyarországi összefoglaló zenetörténeti munkákban. Olyan zenetörténetet kell írni, melyben helyet kapnak az itt élt szlávok és a többi etnikum is. Olyan magyarországi zenetörténetet kellene írni, amelyben a szlovákok is otthon érzik magukat, a sajátjuknak tekintik. Sokkal komolyabban kellene vennünk azt a valóságot, hogy Magyarország zenetörténete nem egyenlő a magyar zene történetével. Csak így kerülhető el, hogy erről a területről többféle zenetörténet jelenjen meg, és így válhat valóra, hogy egyszer majd szomszédainkkal együtt közös zenetörténetet írjunk.

••• HEGEDŰS ANDRÁS

Szent István, Szent Imre és Szent László esztergomi közös ereklyetartójának hitelesítő okiratai

Az ereklyék tisztelete az Egyházzal csaknem egyidős, így azok elhelyezésére vonatkozóan az egyes korszakokban különféle gyakorlatok alakultak ki. A vértanúk és szentek maradványait kezdetben temetésük helyén részesítették tiszteletben. A IV. századtól, a keresztény vallás szabad gyakorlásának engedélyezésétől az újonnan épülő bazilikák és templomok számára megindult a szentek ereklyéinek ünneplés felvétele (*elevatio*) és áthelyezése. A VIII. századtól nélkülözhetetlenné

²⁶ Ld. SZIKLAY László, *A szlovák irodalom története* (Budapest 1962) 105–107; PAPP Géza, *Szöllösi Benedek és énekeskönyveinek nyomdahelye*, in *Magyar Könyvszemle* LXXXIII (1967) 78–83; *Katolikus egyházi énekek 1608–1651* (RMKT XVII/7) (sajtó alá rendezte Holl Béla; Budapest 1974) 645–646.

²⁷ SPEER, Daniel, *Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus, 1683* (Faksimile-Ausgabe, Konstanz 1923).

²⁸ Vö. FUSS, Johann Evangelist (1777–1819), *Lieder und Gesänge (und andere weltliche Vokalwerke)* (Musicalia Danubiana 21) (közreadja Sas Ágnes; Budapest 2005) 212–215. Bár a kettőt nem lehet összekapcsolni, mégis itt jegyezzük meg, hogy az első pesti színház is németül kezdte működését (Städtisches Theater 1812).

vált, hogy az oltárasztalba ereklyét helyezzenek. Idővel kialakult olyan szokás is, hogy az ereklyét az oltárasztal fölötti *predellán*¹ kis szekrényben vagy fülkében helyezték el. Az ereklyék kihelyezésével pedig gyorsan elterjedt az a gyakorlat, hogy nagyobb ünnepeken, eskütételeken, fontosabb eseményeken körülhordozták őket mint a kiemelt tisztelet tárgyait. Ezzel a relikviák őrzésének két formája alakult ki, az egyik az oltár állandó részét képezte, a másik pedig a hordozható, felmutatható tartó volt.²

A középkor az ereklyetartók rendkívül változatos formáit dolgozta ki az évszázadok során. A különböző alakú szelencék, kis ládák, kereszttek, fejereklyetartók (hermák), emberi kezet vagy kart formázó mutatók, monstranciák a keresztény művészet kiemelkedő alkotásaihoz tartoznak.³

A művészi kivitel jelentősen ösztönözte az az előírás, hogy az ereklyéket nemesfém-ből vagy márványból készült, faragványokkal díszített tartókban őrizzék.⁴ Az Egyház nagy figyelmet fordított arra is, hogy az ereklyék hiteleségét ellenőrizze és bizonyítsa, valamint ezt az utókor számára is megőrizze. Már az 1279. évi budai nemzeti zsinat XXVII. pontja⁵ is kimondja, hogy az ereklyéket ne távolítsák el abból a zsákocskából, amelyben tárolják, hacsak nem jeles egyházi ünnepeken, amikor nyilvános tiszteletre teszik ki azokat, továbbá újonnan fellelt ereklyét csak pápai engedéllyel részesíthetnek tiszteletben.

Áttekintve az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár régi leltárkönyveit, szembeötlő az ereklyék nagy száma. Bár az eltelt századok nem múltak el nyom nélkül a kincstár állománya felett sem, egykori gazdagságából máig sokat megőrzött. Nemzetünk számára kiemelkedő értékkel bírnak szent királyaink ereklyéi. Ennek kifejezésére hivatott az az ereklyetartó, amely Szent István és Szent László király, valamint Szent Imre herceg ereklyéit tartalmazza.

Ezek közül is különös figyelmet érdemel a lovagkirály ereklyéje, mivel hitelesítő okirata az egyetlen biztos forrásunk – a győri fejereklyén kívül – a király maradványainak sorsára vonatkozóan. Ezt az okiratot a XIX. század óta senki nem látta eredetiben, még a szövegét közlő Ipolyi Arnold sem, mivel ő is Podharczky József Szent László királyról írott művére⁶ támaszkodik, a modern irodalom pedig

¹ Predella: számoly, olasz eredetű terminus. Az oltárasztalon emelkedő téglalap alakú, legtöbbször képekkel díszített, többnyire fából készült doboz, amely az oltárszekrény és az oltárasztal közötti összeköttetést biztosította.

² IPOLYI Arnold, *Magyar ereklyék* (Pest 1863) 5-6. Különlenyomat az *Archaeologiai Közlemények* III. köt. 3. füzetéből.

³ BLÜMELHUBER Ferenc, *Az ereklyetartók*, in *Magyar Sion* (1872) 15–30.

⁴ Uo. 30.

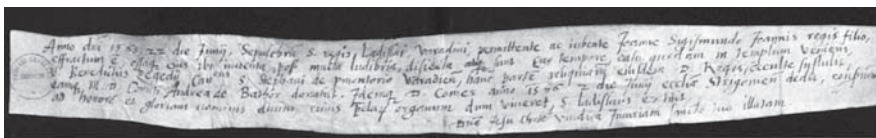
⁵ PÉTERFFY, Carolus, *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae* (Pozsony 1741) 113.

⁶ PODHARCZKY József, *Szent László királynak és viselt dolgainak históriája* (Buda 1836).

csak Ipolyit idézi.⁷ A dolog érdekessége, hogy a szöveget Podharczky sem látta, mert ő pedig Kemp Mihály prímási könyvtáros⁸ 1836. június 17-én írott levelére hivatkozik. Kemp azonban jó átiratot küldött, így Podharczky publikációja is hiteles, mint az a jelen tanulmányhoz csatolt fotóból is kiderül.

Kemp levelében tudósít arról, hogy az 1804-ben készült ereklyetartó egy pergamencéculát őriz, az ereklyetartóról pedig a következőket írja: „Az ereklyetartó, amelyben az ereklyék őriztetnek, mutató formájú, hosszúkas, ezüstözött lemezből készült, csak az ereklyét hordozó belső része ezüst. Az ereklye valóban egy nagy csontból áll, és amint azt nekem a sekrestye őre mondta, a láb felső, talán a csípőhöz illeszkedő része.⁹ Hitelességét pedig – ahogy az ereklyetartó vésete nevezi – egy régi pergamencédula bizonyítja, és olyan írást hordoz, amely nekem Oláh Miklós esztergomi érsekének tűnik.”¹⁰ Ezek után közli a hitelesítő okirat szövegét.

Ha valaki napjainkban ezt az 1566-ból származó pergamendarabot szeretné tanulmányozni – amit közel kétszáz éve Szent László földi maradványainak egyik kutatója sem tett meg –, Podharczky, pontosabban az általa idézett Kemp nyomán az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstárhoz fordulna, ahol az ereklyét ma is őrzik. Ám az ereklye és az a hitelesítő dokumentum 1855-ben különvált egymástól, mivel Scitovszky János bíboros, hercegprímás a három szent relikviáit a számukra készített tartóból kiemeltette, és új tartóba helyeztette át. Az ereklyék ma is ebben találhatóak, az áthelyezés tényét a hercegprímás egy oklevélben rögzítette. Az oklevelet az 1566. évi hitelesítő irattal és a régi ereklyetartók felirataival együtt a Prímási Levéltárban helyezte el, ahol napjainkban is megtalálhatóak. A következőkben e két okirat eredeti helyesírás szerinti teljes szövegét és annak magyar nyelvű fordítását közöljük.¹¹

1. kép. SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY EREKLYÉJÉNEK 1566. ÉVI HITELSÍTŐ OKIRATA

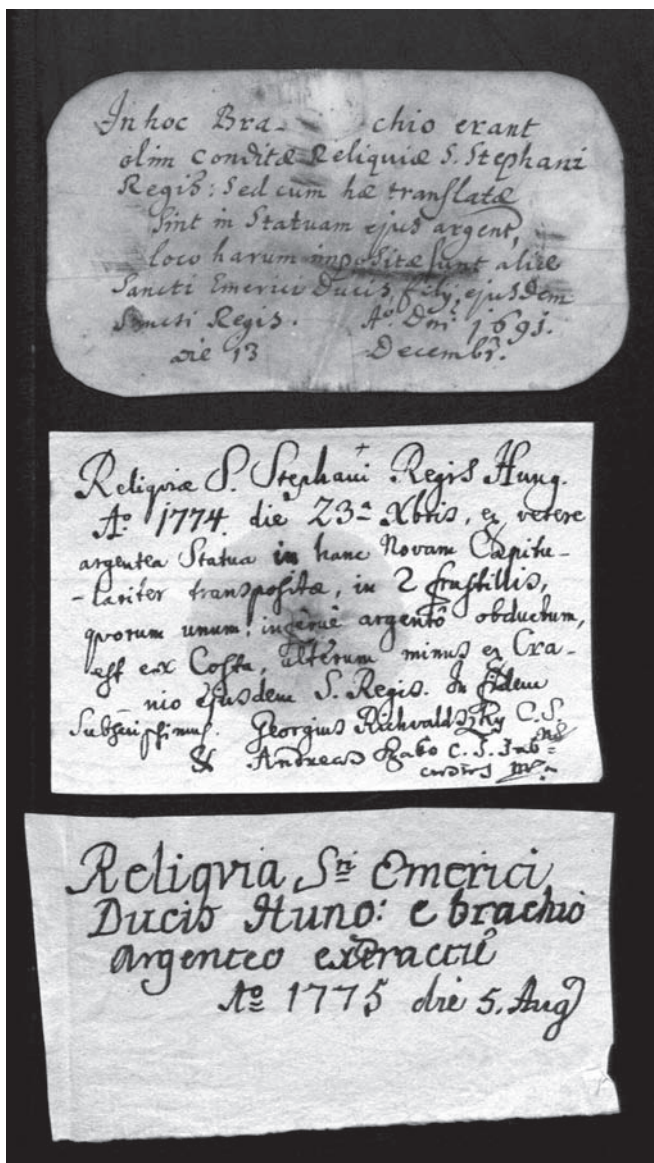
⁷ HANKÓ Ildikó, *A magyar királysírok sorsa* (Budapest 1987).

⁸ Kemp Mihály (1792–1865) esztergomi kanonok, kiváló egyháztörténész. Knauz Nándor szerint „kortársai élő archivumnak tartották és nevezték”. Vö: KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok* (Esztergom 1900) 464.

⁹ A megállapítás helyes, mert a ma is meglévő ereklye valóban a combcsont felső, ún. proximális vége.

¹⁰ PODHARCZKY 48, 2. lábjegyzet.

¹¹ A szövegek átirásában és fordításában nyújtott segítségéért ez úton is hálás köszönetemet fejezem ki Fodor Nórának.

2. kép. AZ EREKLYÉK RÉGI FELIRATAI A KORÁBBI EREKLYETARTÓBÓL

1. SZÁMÚ DOKUMENTUM

1566.

Tanúsítvány Szent László király sírjának kifosztásáról és ereklyéjének az Esztergomi Főegyházmegye tulajdonába kerüléséről.

Hártya 421×50 mm, Prímási Levéltár, Esztergom, Cat. 25., 365/1855

Anno domini 1565, 22 die Iunii, Sepulchrum Sancti regis Ladislai Varadini permitte ac iubente Joanne Sigismundo Joannis regis filio effractum e(st) ossaque eius ibi inventa post multa ludibria disiecta sunt quo tempore casu quodam in templum veniens, Venerabilis Benedictus Zegecii canonicus Sancti Stephani de promontorio Varadiensis hanc partem reliquiarum eiusdem Domini Regis oculte sustulit eamque M(agnifici) D(omini) Comiti Andrea de Bathor donavit. Idemque D(ominus) Comes anno 1566 2 die Iunii ecclesiae Strigoniensis dedit, conservandam ad honorem et gloriam nominis divini, cuius praeclarum organum, dum viveret, Sanctus Ladislaus extitit, Domine Iesu Christe vindica iniuriam Sancto Suo illatam.

Az Úr 1565. évének június 22. napján Szent László király váradi sírját János király fiának János Zsigmondnak az engedélyével és parancsára feltörték és az ő (Szt. László) csontjait ott megtalálták, sok csúfság után széttörték (és szétszórták). Történetesen ekkor ment a templomba Főtisztelendő Szegedi Benedek Szent István káptalani kanonok¹² és ugyanazon király úr (Szt. László) ereklyéinek ezt a részét titokban magához vette, és ezt Nagyságos Báthori András gróf úrnak ajándékozta. Ezen gróf úr pedig 1566. június 2-án az esztergomi egyháznak adta Isten nevének tiszteletére és dicsőségének megőrzésére, akinek Szent László – míg élt – ragyogó eszköze volt. Urunk Jézus Krisztus szolgálta igazságot Szentednek a rajta esett jogsértésért!

¹² A „canonicus Sancti Stephani de promontorio Varadiensis” titulus fordítását BUNYITAI Vince, *A Váradi püspökség története alapításától a jelenkorig* (Nagyvárad 1883) c. művének 440. oldaláról vettük át.

2. SZÁMÚ DOKUMENTUM

1855. január 29.

Scitovszky János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek hitelesítő okirata Szent István király, Szent Imre herceg és az 1. sz. dokumentumban említett Szent László király ereklyéjének új tartóba történt áthelyezéséről.

Papír 226×375 mm, Prímási Levéltár, Esztergom, Cat. 25., 365/1855

Ioannes Sanctae Romanae Ecclesiae Tituli Sancti Crucis in Hierusalem presbyter Cardinalis Scitovszky dei et Apostolicae sedis gratia Metropolitananae Ecclesiae Strigoniensis archiepiscopus etc.

Ad perpetuam rei memoriam.

Avita maiorum nostrorum in Deum fides ac pietas mirifice resplendet in sollicita illa cura et studio, quo tutelaribus regni huius sanctis cultum ac venerationem exhibere contenderunt. – Praeter dies solemni horum sanctorum memoriae hodie quoque sacros prisca illa pietas alia etiam festa in eorundem honorem religiose celebravit. Sane in Ordinario Strigoniensi (hodie Directorium nominamus) anno 1505 Venetiis impresso, post festum Sancti Jacobi apostoli legimus Sancti Ladislai Regis Confessoris – post diem Sancti Aegidii vero Sancti Emerici Confessori depositionem – post festum Sancti Emerici autem occurrit translatio Sancti Adalberti episcopi et martyris – Pari pietatis ardore prosequerentur Sanctorum Venerandas Reliquias etiam et quavis bellorum furor Regno huic immanem non semel intulerit vastitatem, sacras tamen sanctorum suorum Reliquias, quas auro gemmisque pretiosiores reputabant, caedibus et rapinis eripere posterisque integras tradere adnitebantur. Illibata haec erga Patronos Hungariae pietas singulariter enituit in Ecclesia Strigoniensi, ex qua sicut fidei catholicae ita Regalis etiam dignitatis Maiestas per totum Regnum difusa (sic!) est. In eodem loco, ubi Sanctus Stephanus Protorex natus, gratia baptismatis et Corona Regali ornatus extitit, tenera praedecessorum nostrorum pietas Ecclesiam Metropolitanam extruxit, cumque haec rabie turcarum in ruinas abivisset, priscae pietatis insignis aemulator, magnae memoriae praedecessor noster Cardinalis a Rudna, locum vestigiis Sancti Regis sacrarum nova eaque magnifica, cuius consumptionem apperimus honorare voluit Basilica.

Dubitare utique non possumus Ecclesiam Strigoniensem olim longe insigniores, ac hodie Sanctorum Patronorum possedissee reliquias. Harum historiam usque ad prima tempora persequi certe iucundissimum nobis foret; quia vero omnia e tenebris antiquitate adductis in lucem protrahere non amplius possumus, contenti fida et constanti traditione, quae sacra haec pignora, quasi de manu ad manum tradidit, praesentibus literis ea duntaxat inferimus, quae in armalibus nostris pro solatio et aedificatione posteritatis notata invenimus.

I. Reliquiae Sancti Stephani Protoregis constant duobus frustillis, quorum unum interne argento obductum, est ex costa; alterum multo minus est ex crano Sancti Regis. Ossa haec olim in brachio argenteo erant recondita; sed anno 1691. die 13. Decembris inde in statuam argenteam sunt translata; in hoc quieverunt usque 1774. 23. Decembris, dum praesente testimonio Capitulari in aliud reliquiarium sunt reposita. Anno demum 1804. monstratorio e lamina argento abducta, pietate Martini Görgey canonici Strigoniensis curato, quod duobus quasi receptaculis constat, majore in medio et minore in supremitate cum insidente pulvillo corona Regni illata.

II. Reliquiae Sancti Emerici Ducis; teste inventario anni 1687 erant in reliquiario per modum monstrantiae e crystallo scisto; unde anno 1691. 13. Decembris translatae in Brachium argenteum; in quo prius beata Patris ossa quieverunt; anno 1775. 5 Augusti iterum aliud involucrum obtinuerunt, donec anno 1804 ad monstrantiam lamineam, numero I. descriptam cum reliquiis Sancti Stephani Regis repositae fuissent.

III. Brachium¹³ Sancti Ladislai regis, de quo scriptum perantiquum in pergamena haec habet: *[következik az 1. sz. dokumentum szövege]*

Scriptura haec manifeste est ex illa aetate, quam praesefert. Circa anno 1659. e primo reliquiario in aliud crystallinum est repositum donec anno 1804. in Monstrantiae laminea supra descriptae majori receptaculo locum et venerationem obtinisset, et taliter in eodem reliquiario trium sanctorum, quippe Sancti Stephani Regis Confessoris, Sancti Emerici Ducis et Ladislai Regis Confessoris reposita sunt sacra ossa.

In hoc monstrario quiete et religiosa cleri populique veneratione beata ossa fruebantur usque diem 12. Januarii anno currenti (1855). Cum enim observaremus reliquiarium lamineum et informe neque honori sanctorum neque dignitati Ecclesiae Nostrae convenire; cum porro vi muneris nobis divinitus impositi nihil eorum Nobis omittere liceat, quae ad honorem sanctorum, alioquin in auctorem omnis Sanctitatis Deum redundantem ac excitandum in fidelibus curae Nostrae creditis favorem fidei aliquatenus conferre videntur, sed pro intenso etiam gratitudinis sensu, quo erga cinctos horum Ecclesiae Hungaricae Benefactorum indefinenter ferimur, iam statuto XXIII Visitationis Canonicae Ecclesiae nostrae, qua ad huc dum occupamur, ediximus sacra haec ossa in pretiosum ex argento eleganti opere parandum reliquiarium transferre nos velle.

¹³ Feltételezhetően az oklevél írójának tévedése, mivel a szöveg egyértelműen rögzíti, hogy az 1804-ben készült tartóból helyezik át Szent László csontjait. Kemp Mihály idézett leveléből pedig kiderül, hogy az 1804-es ereklyetartóban Szt. László combcsontja található. Feltehetőleg a felkarcsontot téveszti össze a combcsonttal.

Reliquarium isthoc die 11 mensis currentis Vienna Strigonium adlatum est opus Emilii Brix, academici modellaris Viennensis ex argento appendens uncias 214 $\frac{1}{4}$ in forma monstratorii iuxta stilum gothicum paratum cum incisa basi hoc inscriptione „Johannes Cardinalis Scitovszky, Archiepiscopus Strigoniensis et Regni Hungariae Primas, capsae huic argenteae, in forma gothica structae et suis impensis procuratae imposuit reliquias Sanctissimi Stephani Regis Emerici ducis et Ladislai regis anno 1855 die 12 Januarii”

Basis cuius interna vacuitas locumentum authenticiae complexura lamina clauditur desinit in angulos sedecim et usque ad initium manubrii variis ciradis, octo angulis distinctis ornatur, in medio manubrii quasi tubi numero octo nonnihil prostant; pars superior eiusdem manubrii continuo in peripheria dilatatur, ac superne basim praebet sepulchro crystallino rotundo, columnis operis gothici ad duas partes superne autem operculo instructo. In hoc quiescit brachium Sancti Ladislai Regis prout inscriptio in parte inferiore laminae caeruleae literis aureis illata docet.

Sequitur dein sursum versus Sepulchrum Sancti Emerici Ducis pariter crystallinum, sed minoris peripheriae cum columnis et operculo inaurato.

Tandem in supremitate Sepulchrum Sancti Stephani regis aequè crystallinum sed iterum minoris voluminis cum superposita corona Hungariae similiter inaurata. Sicut autem primo ita secundo et tertio etiam sepulchro adiacet inscriptio.

Huic monstratorio omnes tres Sacras Reliquias praeter minutum frustum e cranio Sancti Stephani superius designatum zona tericea viridis coloris ligatas praesente semper Presbytero die 12. currentis mensis idem Emiliis Brix in cubili residentiae nostrae Strigoniensis intulit. Nos autem inferne in basi sigillo nostro pendentes zonas manu propria munivimus Deum suppliciter exorantes ut per intercessionem sanctorum suorum, in quibus multiplici modo se mirabilem esse ostendit deinceps quoque cunctas haereses extinguendo ac omnes regni huius cives in unitate fidei coadunando virtutem potentiae suae monstrare dignetur; quo Ecclesia sua, quae hos regnantes in terris propagatores habuit propugnatores etiam habere mereatur in coelis! Datum sub arce Strigonii in residentia nostra, die vigesima nona Januarii Millesimo octingentesimo quinquagesimo quinto. Episcopatus nostri anno vigesimo octavo, Archiepiscopatus vero sexto.

Joannes Cardinalis Archiepiscopus

Scitovszky János a Jeruzsálemi Szent Kereszt Bazilika tituláris bíborosa, és az Apostoli Szentszék kegyelméből az Esztergomi Főegyházmegeye érseke stb.

Az ügy örök emlékezetéül.

Őseink Istenbe vetett hajdani hite és kegyessége csodásan tükröződik abban a buzgó gondoskodásban és igyekezetben, amellyel e királyság szentjeinek tiszteletét és emlékezetét megtartani törekedtek. E szentek nevezetes és ma is szent emléknapijain kívül a hajdani kegyesség tiszteletükre még más ünnepeket is rendelt. A Velencében 1505-ben kiadott Ordinarius Strigoniensisben¹⁴ (amit ma Directoriumnak nevezünk) Szent Jakab apostol ünnepét követően Szent László hitvalló királyról, Szent Egyed napja után pedig hitvalló Szent Imre sírba tételéről olvasunk, Szent Imre ünnepét pedig Szent Adalbert püspök és vértanú áthelyezése követi.

Hasonlóképp a hő kegyesség révén következnek erre a Szentek tisztelettel övezendő ereklyéi is, és jóllehet e királyságban a háborúk dühe nem egyszer hatalmas pusztítást okozott, szentjeik ereklyéit – amelyeket még az aranytól és az ékköveknél is értékesebbnek tartottak – igyekeztek a vérontásból és a portyázó hadak kezéből kiragadni és az utókornak sértetlenül hátrahagyni. A Magyarország égi pártfogói iránt tanúsított csorbítatlan kegyesség példátlanul ragyog fel az Esztergomi Egyházban, ahonnan úgy a katolikus hit, mint a királyi méltóság iránt tanúsított odaadás az egész királyságra szétáradt. Ezen a helyen, ahol első királyunk, Szent István született, majd ahol megkeresztelésének emlékére a korona díszét is magára öltötte, (és ahol) elődeink még sarjadó kegyessége az esztergomi főszékesegyházat felépítette – bár ez a török vész idején rommá lett –, nagy emlékezetű elődünk, Rudnai bíboros elődeink kegyességével jelesen versengve, e helyet a Szent Király nyomdokain új és nagyszerű bazilikával, amelynek befejezését várjuk, kívánta megtisztelni. Nem vonhatjuk kétségbe, hogy az Esztergomi Egyház egykor szent pártfogóinknak jóval jelesebb relikviáit birtokolta, mint ma. Ezek történetét a kezdeti időkhöz követni bizonyára igen kedves feladat lenne számunkra, ám mivel nem hozhatunk mindent a régmúlt ráboruló sötétjéből a napvilágra, a szilárd hagyományra támaszkodva, amely ezen szent zálogokat mintegy kézzől kézre adta, jelen írásunkban csupán azokat tárjuk fel, amikről könyvszekrényeinkben az utókor vigasztalására és épülésére feljegyzéseket találunk.

I. Első királyunk Szent István ereklyéi két kis darabból állnak, amelyek közül az egyik, belül ezüsttel bevonva, a bordájából való; a másik jóval kisebb, a Szent király koponyájából való. A csontok ugyanis egykor ezüstből készült alkarban voltak rejtve, majd 1691. december 13-án ezüst szoborba helyezték át őket, és ott is nyugodtak egészen 1774. december 23-ig, míg a jelen káptalani bizonyosság-

¹⁴ Ordinarius Strigoniensis. Venetiis per Lucantonium de Giunta, 1505.

levél szerint egy másik ereklyetartóba át nem helyezték őket. Végül az 1804–es esztendőben Gőrgyey Márton esztergomi kanonok kegyesen ezüst lemezekkel bevont mutatót készítettet, amely mintegy két kapszulából áll, középujt egy nagyból és egy felső kisebb részből, csúcán a párnára helyezett királyi koronával.

II. Szent Imre herceg ereklyéi az inventárium tanúsága szerint 1687-ben egy kristályból csiszolt mutató alakú ereklyetartóban voltak, ahonnan 1691. december 13-án helyezték át az ezüst alkarba, amelyben korábban atyja kegyes tisztelettel övezett csontjai nyugodtak. Majd ez 1775. augusztus 5-én ismét más borítást kapott, mígnem 1804-ben az első pontban említett lemezzel fedett mutatóba Szent István király ereklyéivel közösen el nem helyeztették.

III. Szent László király karja,¹⁵ amelyről a régi pergamenre írva ez áll: *[következik az 1. sz. dokumentum szövege]*

Ez az írás nyilvánvalóan abból a korból való, amit (datálásként) magán visel. Az első ereklyetartóból 1659 körül egy másik kristály tartóba helyezték át, míg 1804-ben a fentebb leírt lemezborítású monstrancia nagyobb kapszulájában nyert helyet és tiszteletet. Így ugyanezen ereklyetartóban három szent tisztelettel övezett csontjait helyezték el, mégpedig hitvalló Szent István, első királyunkét, Szent Imre hercegét és Szent László hitvalló királyunkét.

Egészen jelen év¹⁶ január 12-ig ebben a mutatóban nyertek nyugalmat, és élvezték a papság, valamint a hívek vallásos tiszteletét a boldogemlékezetűek csontjai. Ekkor foganatosodott bennünk ugyanis, hogy a lemezekkel fedett monstrancia sem a szenteket övező tisztelethez nem illő, sem egyházunkhoz nem méltó. Ezért a ránk rótt szent feladat súlyánál fogva semmit nem szabad elhagynunk azon kötelezettségeink közül, amik, úgy véljük a szentek tiszteletére, máskülönben minden szentség szerzőjére, az Istenre áradnak, és a gondoskodásunkra bízott hű híveinkben a hitbuzgalom ösztönzésére irányulnak. Hálánk jeléül tehát, amellyel a Magyar Egyház jótevői iránt szüntelen viseltetünk, már kánoni egyházlátogatásunk XXIII. határozatában, amely mindezidáig köt minket, kimondtuk, hogy e szent csontokat egy ezüsből, mives munkával készítendő ereklyetartóba kívánjuk áthelyezni. E hónap 11-én hozták át Bécsből Esztergomba ezt az ereklyetartót, Emil Brixnek, a bécsi akadémia ötvösének munkáját, aki 214 ¼ uncia ezüst felhasználásával készítette a gót stílusú, és csiszolt talapzatán a következő felirattal ellátott ereklyetartót: Scitovszky János bíboros, esztergomi érsek és a Magyar Királyság primása saját költségén helyeztette Szent István király, Imre herceg és László király ereklyéit az ezüst gót stílusú kapszulába 1855. január 12-én.

¹⁵ Ld. a 13. jegyzetet!

¹⁶ 1855.

Az alapzat, aminek a belső üreges része körbefutó lemezekkel záródik és tizenhat szögű alakzatban végződik, és a szár kezdeténél pedig nyolcszögben kiugró különböző vésetekkel díszített elem ékíti. A szár közepén mintha nyolc kürt állna ki belőle; a szár felső része folyamatosan szélesedik, és felső része alapul szolgál a csontokat őrző kristályhengernek, amelyet két oldalt a gót stílusú oszlopokkal ékítettek és felülről fedéllel látták el. Ebben nyugszik Szent László király alkarja, amint azt az alsó rész kék lemezének arany betűkkel írott felirata tanúsítja.

Felfelé haladva Szent Imre herceg hasonlóképp kristályhenger, de kisebb átmérőjű oszlopokkal és aranyozott fedéllel ellátott kapszulája következik.

Végül a legfelsőbb részben van Szent István király ereklyéjének henger alakú kapszulája, szintén kristályból, de ismét csak kisebb átmérőjű, tetején Magyarorszag aranyozott koronájával. Mint az első és a második, úgy a harmadik kapszula mellett is ott egy-egy felirat található.

Ebbe az ereklyetartóba helyezte bele esztergomi rezidenciánk termében a három, Szent István koponyájából való említett kicsiny darabon kívül, zöldes színű sodrott kötéllal átkötött szent ereklyét a papság jelenlétében e hónap 12-én az említett Emil Brix. Mi pedig az (ereklyetartó) alsó részén függő szalagot pecsétünkkel saját kezűleg megerősítettük, könyörögve kérve Istent, hogy szentjei közbenjárására, amelyekben oly sokféleképp és csodásan megnyilvánul, eztán is minden eretnokség kioltásával és ezen királyság minden polgárának a hitben való egyesítésében hatalmát megmutatni kegyeskedjék; hogy így egyháza, aki hitének terjesztőiként ezen királyokat bírta a földön, azt is kiérdemelje, hogy az égben is harcosaiként bírja őket. Kelt Esztergom vára alatti rezidenciánkban, 1855. január 29-én. Püspökségünknek huszonnyolcadik, érsekségünknek pedig hatodik évében.

János biboros, érsek

3. kép. A JELENLEGI, SCITOVSZKY JÁNOS HERCEGPRÍMÁS ÁLTAL 1855-BEN KÉSZÍTETETT EREKLYETARTÓ

♦♦♦ PROKOPP MÁRIA

A budapest-belvárosi főplébánia-templom szentélyének központi freskóképe

2010. március 11-én napfényre került a középkori Pest város plébániatemplomában a főoltár mögötti központi helyen álló XIV. századi Madonna-freskó (1.kép). A szentély keleti főfalán – *in situ* –, mintegy három méter magasságban, a hatalmas három-osztású gótikus ablak alatt, téglával elfalazott fülkében, csúcsíves záródású kőkerettel övezett, 1×1 méteres freskó-kép a templom titulusát, a mennybe felvett Istenanyát mint az Ég királynőjét, trónuson ülve ábrázolja. Az Istenanya fénylő kék háttér előtt, frontálisan elhelyezett, egyenes záródású trónuson, két piros párnán ül. Gyermevét, aki a bal térdén áll, nagy szeretettel öleli át a baljával. Karcsú, légies alakja kék ruhát és fehér, hosszú ujjú, a csuklónál összeszűkülő mellényt visel. Erre borul a kék béléses palást, amelyet a mellen aranyfestésű kettős csat fog össze. A palást színe – jelenleg – a fehér alapozást mutatja, amelyen piros festéknyomok láthatók. Ezek feltehetően az arany vagy ezüst festés, ill. rátét alapozásának maradványaiként értelmezhetők. A palást a csat alatt szétnyílik, és helyet ad a Madonna jobb karjának, amelyet könyökben hajlítva tart maga előtt. A palást felső része feszesen borul Mária vállára, majd gazdag redőzetű, hosszú uszályval folytatódik. A palást a Madonna ölet és lábát betakarva a trón dobogójára hull alá. Az uszály vége – ugyancsak ritmikusan redőzve – Mária jobbán visszahajlik a trónpárnákra. Az Istenanya közvetlen tekintettel fordul a nagyobbacska, szőke fürtös gyermek felé, aki hosszú, kék ruhában, beszédesen gesztikulálva, figyelmesen fordul az édesanyja felé. Mária kerek arcát vállra omló szőke haj keretezi a fehér fátyol alatt. E felett díszes korona tündököl, amely, az oxidálódás fekete nyomai szerint, eredetileg ezüst lehetett. Mindkettőjük fejét köríves dicsfény övezi, amelynek egybekapcsolódása fokozza az anya és gyermeke szerető egységét. A dicsfény jelenlegi fehér tányérja csak az alapozás színe, amelyet – feltehetően – aranyozás borított. A trónus hátlapját kék alapon színes geometrikus mintával – csúcsívre állított rombusz és négyzetek váltakozásával – díszes trónkárpit takarja. A trónust két karfa övezi, amely élesen metszett egyenesekkel alakított hasábokból áll. A karfát és az előoldalt négyzetesen bevéselt tagozatok gazdagítják, amelyekben intarziadísztítés kaphatott helyet. A trónus perspektivikus ábrázolása két nézetre épül, a padozatot és a dobogót felülnézetből, míg a függőleges tagozatokat előlnézetből mutatja be a művész. A trónust – a jelenlegi állapotban – a sárgák-pirosak-barnák különböző árnyalatai színezik. A trón támlája felett, a kék *azurit háttér* előtt, magasan kiemelkedik az Istenanya és a gyermek kissé alulnézetből ábrázolt alakja.

A falképet 2010 tavaszán a téglával elfalazott fülkében mészréteg alól szabadította ki Derdák Éva festő-restaurátor művész. Az ábrázolás meglepően ép, de

1. kép. TRÓNOLÓ MADONNA, freskó, 1330 körül, Budapest,
Belvárosi főplébánia-templom (Fotó: Rochlitz István)

a felület festése az évszázadok során megkopott. *A kép kompozíciója és művészi megjelenítése kiemelkedő művész alkotására vall.* Ezt jelzi a mély érzelmi kifejezés, a kiegyensúlyozott képszerkezet, a kiemelkedően biztos rajzkészség, amely a kép egészének és az egyes részleteknek is sodró erejű expresszivitást kölcsönöz. Ilyen remekműví részlet az anya és a gyermek kezének ábrázolása és a két-két kéz együttesének kítűnő kompozíciója (2. kép).

A kép datálásában a formák megjelenítésének, vagyis a stílusnak és az ábrázolás ikonográfiájának vizsgálata segít. A trónoló Istenanya és gyermeke kedvesen egy-

2. kép. Az első kép részlete

más felé forduló ábrázolása – a ferences és a domonkos lelkiség nyomán, a XIII. századi francia gótikus művészet ösztönzésére – a XIII. század végi és XIV. század eleji gótikus művészet fontos jellemzője. Az itáliai képzőművészetben Giovanni Pisano († 1319) szobrain, Duccio († 1319) és műhelye képein jelentkezett először. Az itáliai *trecento* festészetben Simone Martini (1284–1344) és a Lorenzetti fi-

vérek († 1348) festészetében diadalmaskodik a pesti freskón megjelenő szeretetteljes, intim gondolatvilág. Az anya és a gyermek kéztartása, mozdulata is igen rokon Simone Martini ábrázolásaival, amelyeknek jeles példái a pisai Poliptichon (1319–20), az orvietói Madonna (1322–23), a bostoni Gardner Múzeum Madonnája (1328–30) vagy a firenzei Museo Horne Madonnája (1326–28). Idézhetnénk továbbá az Assisi Szent Ferenc-bazilika alsó templomából a Szent Erzsébet-kápolna oltárkép-freskóját, amelyet Simone Martini a nápolyi király, Bölcs Róbert (1309–43) és édesanyja, Magyarországi Mária nápolyi királyné megrendelésére készített az 1310-es években. A Madonna itt, a pesti képhez hasonlóan, bensőségesen mély érzellemmel jelenik meg, Szent István és Szent László magyar királyok között. A Lorenzetti fivérek művei közül Pietro Lorenzetti arezzói politrichonját (1320) és a sienai karmeliták egykori oltárképét (1328–29, Siena, Képtár) is említhetjük párhuzamként a pesti freskóhoz. Ezek a példák csak felfogásukban és egyes kézmozdulatokban rokonok a pesti képpel. Az ismert XIV. századi itáliai Madonna-ábrázolásokon, amelyeknek Dorothy Shorr művészettörténész 35 típusát gyűjtötte össze, nem találkozunk azzal a pesti képen látható ábrázolással, ahol a gyermek a bal mutató ujjával gesztikulálva, bensőséges beszélgetéssel fordul anyja felé.¹ Itt ugyanis a gyermek nem simogatja édesanyja arcát, nem csókolja, nem is simul hozzá, hanem baljával mintegy oktatja őt. A jobbajával is anyja felé fordul, amelyben talán almat nyújtott az új Évának.

Hazai művészetünk XIV. századi Madonna-ábrázolásai a képzőművészet minden műfajában – táblakép, falkép, kódex-miniatúra, szobrászat, pecsétek, ötvösművek, miseruhák stb. – őrzik ezt az ábrázolási típust. A Nemzeti Galéria kiállításán a Sztatvini és az I. Toporci Madonna-szobrok képviselik ezt a művészi felfogást.

A hazai festészeti ábrázolások közül a pesti freskóhoz igen közel álló Madonna a gyermekkel ábrázolást látunk a Nekcsei Demeter († 1338), Károly Róbert király tárnokmestere megrendelésére készült pompás Biblia egyik miniatúráján (Washington, Library of Congress, II. kötet 18 recto oldalán). Ez az Énekek Énekének O-iniciáléja, amely a trónoló Madonnát ábrázolja az ölen álló piros ruhás gyermekkel. Az *Osculetur* szót illusztrálva csókolja a gyermek az édesanyját. Az ószövetségi zsidóság Jahve és a választott nép viszonyát látta Salamon és Sulamit szerelmében. Az egyházatyák ezt a szerelmi kapcsolatot Krisztusra és Egyházára vonatkoztatták. Az Egyházat az „anya és szűz” megjelölés alapján Szűz Máriával azonosították.

Nagy Lajos királyunk kegykép-ajándékai, amelyeket az európai nagy zarándokhelyek templomainak adományozott, jelentős hatással voltak a kor művészetére. Ezt jelzik a ma is nagy megbecsülésben lévő magyar Mária-kegyképek Mariazellben, Aachenben és Czestochowában.

¹ SHORR, Dorothy C., *The Christ Child in Devotional Images in Italy During the XIV Century* (New York 1954).

A pesti Madonna-freskó *trónusának* építészeti felépítése is külön figyelmet érdemel. Az egyenes vonalú hasábokból tömören építkező, a térbeliséget határozottan érzékeltető trónus-architektúra méltóképpen szolgálja az Istenanya kiemelését. Áttekintve a trónusábrázolásokat a kortárs európai festészet különböző területein, a kódexek miniatúráképein, a táblakép- és freskófestészet emlékein, a XIV. század első felében gyakran találkozunk *rokon*, de nem azonos ábrázolási formákkal, főképpen Toszkánában. Ilyenek a Cecília-oltár (Firenze, Uffizi), a Cecília-oltár mesterének budapesti képe (Szépművészeti Múzeum, ltsz.10), Citta di Castello plébániatemplomának oltárképe és e mester köréhez tartozó további képek, továbbá Nardo di Cione Utolsó ítéletén a *Paradiso*-freskó trónusábrázolása a firenzei Santa Maria Novella templomban (1350-es évek), Ambrogio Lorenzetti és Jacopo del Casentino táblaképe a Szépművészeti Múzeumban (ltsz. 7793, 22). Venetóban Guariento és Altichiero falképein, a vatikáni Szent Péter-bazilika 1330-as években Giotto által festett főoltárképén (Vatikáni Múzeum), továbbá a sienai dóm Duccio által tervezett hatalmas üvegablak-tondóján (1287-88) látunk rokon trónusábrázolást. Említhetjük még a Keresztény Múzeum kis umbriai *trecento* képét (Poldi Pezzoli-diptichon mestere, 1310 körül) vagy akár Tommaso da Modena festményeit az 1340–60-as évekből.

Hazai XIV. századi festészetünkben a pesti trónushoz *közel álló*, tömör, zárt formájú trónus-architektúrával az ország legkülönbözőbb területein találkozunk. A könyvfestészetben Nekcei Demeter már említett Bibliájának 5 verso oldalán a trónoló Krisztus igen hasonló trónuson fogadja Nekcei Demeter és felesége Garai Katalin templom-felajánlását.

A magyar királyság Károly Róbert-kori *udvari* könyvfestészetének további fennmaradt jeles emlékei az 1330 körüli Anjou-legendárium (Vatikán, Párizs, Szentpétervár) és a Budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe ugyancsak a pesti plébániatemplom freskójával rokon szerkezetű trónus-, illetve épület-ábrázolásokat őriznek.

Az 1360-as években festett Képes Krónika (Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár) címloldalának trónus-architektúrája már gazdagabban tagolt, összetettebb és áttörtebb szerkezetű, jóllehet ugyancsak geometrikus formákból építkezik. A pesti freskókép trónus-ábrázolása korábbi időszakra vall, és más stíluskörhöz tartozik.

A XIV. századi falképmlékek a Kárpát-medence egész területén megőrizték a pesti Madonna-freskó trónusával rokon kiképzésű trónusok képét: Rimabrezo,

² NÉMETHY Lajos, *A pesti főtemplom története* (Budapest 1890) 27.

³ *Magyar Sion* (1867) 763.

⁴ „... in primis vacavit semel plebes de Peste Vaciensis diocesis, cuius fructus ascendebant in universo ad summam XXIII marcharum fini argenti ad pondus Budense, de quibus elegi medietatem pro domino nostro, videlicet XII marchas fini argenti, quarum quelibet valet III florenos auri. Quasi precepi domino Concilino plebano dicte plebis anno Domini MCCCXVIII die VII Februarii, ut

Karaszkó, Zsegra, Lőcse, Petőszinye, Gerény, Almakerék, Kiszombor, Velemér, Bántornya stb. Az utóbbi két emlékegyüttesben, amelyek Johannes Aquila 1373. és 1389. évi alkotásai, e tróntípus késői, hazai emlékeit látjuk. Ezt követően a XV. század elején a Németújvári fonó Mária (Nemzeti Galéria) trónusa is ezt a trónustípust fejleszti tovább az internacionális gótika szellemében.

A fentiekben a pesti plébániatemplom XIV. századi központi freskóképével kapcsolatos művészettörténeti kutatás kezdeti stádiumát mutattuk be, de ebből is egyértelmű, hogy a freskó kiemelkedő művészi színvonalú. A fentiek alapján nem kétséges az sem, hogy a kép a XIV. század első fele európai festészetének szerves része, és annak legjobbjaival egyenértékű művészeti alkotás. Arra is rámutattunk, hogy közvetlenül egyik kortárs európai festészeti iskolához sem kapcsolható. A legközelebb álló művekkel Károly Róbert magyar király udvarában és a Magyar Királyság legkülönbözőbb vidékein találkozunk.

A pesti plébániatemplom középkori történetéről tudjuk, hogy a Duna pesti révátkelelőhelyénél, a római *castrum* déli falára épült, és – feltehetően – már 1000 körül működő egyház volt, Nagyboldogasszony tiszteletére szentelve. Minden valószínűség szerint az 1046-ban vértanúhalált szenvedett Gellért csanádi püspököt, István király kedvelt főpapját is ide temették. 1207-ben II. András király Erzsébet lányát – egyes források szerint – itt keresztelték, és 1211-ben nagy pompával itt tartották az eljegyzését a türingiai fejedelem fiával.

A tatárok 1241-ben felégették, feldúlták a templomot, de hamarosan újjáépítették. 1244-ből ismerjük a plébánia Ákos nevű papját, aki IV. Béla király udvari káplánja volt.² A XIII. század második felében már állt a közelben a domonkosok és a ferencesek temploma és kolostora. Szent Margit, IV. Béla király lánya az előbbiben állítatott oltárt Szent Miklós tiszteletére a nápolyi legenda szerint.³ 1254-ben az akkor már európai híró budai domonkos kolostorban tartotta a rend a generális káptalanját. 1308. november 7-én a pesti domonkos kolostorban választották meg Magyarország királyává Károly Róbertet, Árpád-házi Mária nápolyi királyné unokáját, és itt tartották az ünnepélyes *Te Deumot* Gentile pápai követ részvételével.

1317–20 között a pesti plébános Concilinus, aki 1318-ban 24 budai márka jövedelemről ad bevallást.⁴ Péter pesti plébános bevallása alapján 1332-ben a plébánia jövedelme 40 márka volt.⁵ Ez a tény, vagyis hogy a plébánia jövedelme 1318–32

solveret medietatem intra dominicam proximam per totum diem et residuum intra omnium sanctorum extunc proxime futurum.” *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/1) (Budapest 1887) 24.

⁵ „Dominus Petrus de Pesti iuratus de credulitate extimavit suam plebaniam non ultra XL marquis valere et est exempta dicta plebania et sub episcopatu Vacienti, solvit IIII marcas Budenses pro desima.” Uo. 409.

között, 14 év alatt majdnem a duplájára emelkedett, arra utal, hogy a város ezekben az években jelentősen meggazdagodott. Ez is egyik forrása lehetett a templom megújításának, s így a Madonna-freskó elkészítésének az 1330-as években.

A pesti plébániatemplomban 2010-ben a Madonna-freskóval együtt napfényre került egy korábban készült, a XIII. század második felére datálható, álló *püspökszentet* ábrázoló freskó is a fali fülke északi oldalán. A miseruhában és püspöksüvegben ábrázolt szent kissé balra fordulva, a fülkéből kifelé tekintve jelenik meg. A feltáráskor az arc igen töredékes volt, a restaurátor kiegészítette. A kép jeles művészi színvonala ennek ellenére is egyértelmű.

Mindkét *in situ* freskóképnek, a művészeti értékük mellett, a templom *építéstörténetére* vonatkozóan is nagy jelentősége van. Igazolják, hogy a templom szentélye már a XIII. században is a maival azonos méretű volt! A templom alapterülete, a maihoz hasonlóan, 55×30 méter volt. A háromhajós, két homlokzati tornyos gótikus bazilika

3. kép. A MARIAZELLI KEGYKÉP, 1350-es évek,
Nagy Lajos király ajándéka

a Duna pesti partján, a nagy tekintélyű Magyar Királyság jeles kulturális központja volt. A két freskóképet tartalmazó fülke a szentély főhelyén, a keleti falon, a hatalmas három osztású ablak alatt, a templom kiemelt kultuszhelye lehetett, hasonlóan az európai nagy zarándoktemplomokhoz, amelyek 1000 körülől kezdve épültek a XI-XII. században. A legismertebb korai zarándoktemplomok a tours-i Szent Márton, a limoges-i Saint Martial, a conques-i Sainte-Foy, a toulouse-i Saint-Sernin és a compostellai Szent Jakab-székesegyház. S ilyen, többek között, a padovai Sant'Antonio-bazilika is. Valamennyiükben a szentélykörüljáró teszi lehetővé a zarándokok számára a templomban őrzött ereklye megközelítését. A szentélykörüljárót gyakran sugárkápornak veszik körül, amelyek közül kiemelkedik a templom főtengelyében épült keleti kápolna, amelyben rendszerint a templom legfőbb kultuszképe kapott helyet, vagy nagy jelentőségű ereklye, mint Padovában Szent Antal épen maradt nyelve, amellyel Isten jóságát hirdette egész életében.

A pesti templom szentélykörüljárója a mai formájában Zsigmond-kori, de a Madonna-freskó elhelyezése és megjelenítése kétségtelenül kultuszképre, *kegyképre* vall, ezért igen valószínű, hogy már a XIII. században megvolt a szentélykörüljáró. Erről a pillérek és azok alapozásának kutatása ad majd biztos felvilágosítást. Volt tehát a pesti Nagyboldogasszony-templomnak kegyképe??? A most felfedezett freskó erre utal. S ezt engedi sejtetni a török pusztítás után a XVIII. században megújult templom három Mária-kápolnája. Közülük a mariazelli kápolna oltára a legdíszesebb. S ha összevetjük az eredeti, XIV. századi, Nagy Lajos király által adományozott pompás, ötvösműbe foglalt *mariazelli kegyképet* (3. kép) a freskóképpel, akkor meglepő formai és gondolati kapcsolatot találunk! Ugyanaz a bensőséges párbeszéd jelenik meg mindkét ábrázoláson. A freskó Máriaja azonban élőbb, közvetlenebb, mint a mélyen elgondolkodó, messze tekintő Mariazelli Istenanya. A kis Jézus ábrázolása igen rokon a két képen. A fejtartás, a kézmozdulat és a hajviselet is hasonló. A fő különbség a kis Jézus testhelyzetében van. Ott karon ülő kisfiú, míg itt nagyobbacska álló gyermek, hosszú ruhában. Mi az oka, honnan ered ez a kétfajta beállítás? Bizonyára több oldalról kell megadni a választ. A mariológia, a keresztény hagyomány és a történeti-művészettörténeti kutatás együttműködésére van szükség. De addig is, talán, nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy a pesti kép *álló* Istengyermeke a *loretói kegyzoborra* kíván ezzel az ábrázolással utalni. Alig néhány évtizeddel a freskó elkészülte előtt, 1291-ben történt ugyanis a Szent Szűz názareti háza barlang előtt álló, téglából épült helyiségének nyugatra menekítése a mohamedánok elől. Ez év pünkösdi havában, Magyarországi Mária nápolyi királyné 13 gyermekének egyike, Anjou Fülöp, Taranto hercege kapta esküvői ajándékként leendő apósától, Nikephorosz Angelosz epiruszi despotától a loretói Szent Házat. Angelosz emberei – olasz nyelven az „*Angeli*” – szállították hajón a Magyar Királysághoz tartozó, Adria parti Terzatóba, Fiume közelébe. Innen vitték tovább a Szent Házat Itáliába, az Ancona közeli Loretóba,

ahová 1294. december 10-én érkezett. Ez a nap mindmáig nagy ünnep Loretóban. Minderről 1997-ig – amikor a legújabb, a hagyományt igazoló régészeti és történelmi tudományos kutatások eredményei kötetbe foglalva megjelentek⁶ – Herceg Esterházy Pálnak, a Magyar Királyság nádorának 1690-ben Nagyszombatban kiadott, majd 1696-ban kibővítve megjelentetett *A Mennyei Korona* című munkája, később pedig Jordánszky Elek püspöknek, a pesti tudományegyetem tanárának 1836-ban Pozsonyban kiadott *Magyarországban s az ahhoz tartozó részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása* című kötete adta ismereteinket. Ez utóbbit a kegyképek illusztrációi is gazdagítják, amelyek bizonyítják, hogy a loretoi Szent Ház kegyképe nagy hatással volt a hazai kegyképek ábrázolására.

A pesti belvárosi plébániatemplom a királyi udvarral a legszorosabb kapcsolatban állt, plébánosai a király udvari papjai voltak, így jogos feltételeznünk, hogy a királyi udvar művészenek alkotása került napfényre a XIV. századi, 1330 körüli freskókép felfedezésével.

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

Prokes Márton eddig azonosítatlan rézmetszete a kassai vértanúkról

A mohácsi vész után részekre szakadt az ország, a török hódításnak semmi sem állhatta útját. 1541-ben Buda elesett. A török fennhatóság alatti területeken a katolikus egyházi szervezet gyakorlatilag megsemmisült, sőt a királyi területeken sem volt sokkal kedvezőbb a helyzete. A protestantizmus néhány évtized alatt jelentős befolyásra tett szert, de célja még ennél is több volt. A kálvinizmus legelkötelezettebb híve, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1580–1629) kemény kézzel rendezte Erdély belső ügyeit, a gazdasági és kulturális életet felvirágoztatta, és erős, tízezer fős hadsereget hozott létre. Ehhez a sereghez csatlakozott 1619 nyarán Rákóczi György és Széchy György nyolcezer fős csapata. Az egyesült hadak a csehekkel közösen indultak a Felvidéken keresztül II. Ferdinánd legyőzésére.

A Felvidék jelentős városában, Kassán hamar kedvező fogadtatásra találtak a reformáció eszméi. A katolikusok itt is igen nehéz helyzetbe kerültek, templomaikat elvesztették, szerzeteseiket, papjaikat a protestánsok kiűzték. A városi vezetésből

⁶ MONELLI, Nanni, *La Santa Casa a Loreto, La Santa Casa a Nazareth* (Loreto 1997).

kiszorult, kétszáz főre csökkent katolikus népesség lelki gondozására Dóczy András kassai főkapitány 1618-ban a városba kérte Pongrácz István és Grodecz Menyhért jezsuita atyákat.

Pongrácz István 1583-ban született az erdélyi Alvincen. Szülei Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király bizalmas emberei voltak. 1602-ben belépett a Jézus Társaságba. Tanult, tanított, 1615-ben szentelték pappá, majd a homonnai jezsuitákra bízott gimnázium prefektusa lett.

Grodecz Menyhért 1584-ben született előkelő sziléziai családban. 1603-ban belépett a Jézus Társaságba. 1514-ben szentelték pappá, majd Prágába került egy szegény sorsú gyermekek tanításával foglalkozó intézetbe.

Kőrösi Márk esztergomi kanonok 1588-ban (1589-ben?) született horvátországi nemesi családban. Középkorait Grazban végezte, ahol Pázmány Péter is tanította. Rómában, a Germanico-Hungaricum növendékeként végezte el a teológiát, s 1615-ben szentelték pappá. Pázmány Nagyszombatba hívta, és még ebben az évben kanonokká nevezte ki. 1617-ben komáromi főesperes lett. Széplaki birtokügyeket intézve gyakran megfordult Kassán is.

1619. szeptember 1-jén rémisztő hírek érkeztek a városba: e napon Fáy Péter csapatai a Jászón székelő egri káptalan több tagját felkoncolták. Szeptember 3-án Rákóczy György Sárospatakról érkező hajdúi tábor vertek Kassa kapuinál. Szeptember 5-én a protestáns többségű városba özönlő csapatok foglyul ejtették Dóczy főkapitányt.

A három papot a királyi házban tartóztatták le, s már 6-án megkezdték vallatásukat. Rákóczy tudta, hogy a két jezsuitával úgysem boldogul, ezért Kőrösit akarta megtörni. Először birtokot ígért, ha áttér a kálvinisták közé. Miután ezt elutasította és a hittagadó nyilatkozatot sem írta alá, szeptember 7-én éjjel elkezdték kínzásukat.

Az ajtót nyitó Pongráczot buzogánnyal leütötték, s mivel nem volt hajlandó áttérni, a mennyezet gerendájára húzták fel, s meztelen testét fáklyákkal égették. Grodecz atyát karddal többször átdöfték. A kínzók remélték, hogy ezek után Kőrösi kanonok megtörik, de tévedtek, továbbra sem tagadta meg hitét. Karjánál fogva gerendára kötözték, oldalát fáklyákkal pörkölték, a testét úgy bevagdosták, hogy cafatokban lógott a húsa. Végül levágták a fejét. Grodecz atyát röviden lefejezték. Pongrácz hajnalban még magához tért, de akkor sem lett hite árulója. Ujjait összetörték, testét égették és összeszurkálták. A vére tócsájában hevert. Mindhármuk testét szennygödörbe vetették. Pongrácz azonban még élt, s a sekrestyésüktől kért volna segítséget, aki azonban sehová sem mozdulhatott. Még húsz órán keresztül így szenvedett, amíg 8-án magához nem szólította Teremtője.¹

Az elhunytak testének további sorsáról meglehetősen pontos adatok maradtak fenn, ami Pázmány Péter érsek érdeme. Ő 1628-ban hivatalos vizsgálatot rendelt

¹ DÉKÁNY Vilmos, *A kassai szent vértanúk* (Esztergom 1995) 5–17. A kanonizálásuk történetének legfontosabb elemeit Dékány Vilmos állította össze, az ünnepi eseményre kiadott katalógusában.

el a kivégzések és a halálesetek legalaposabb részleteinek kivizsgálására. E folyamatnak köszönhető, hogy a Ritus Kongregáció 1904-ben megállapította a vértanúság tényét, és 1905-ben megtörtént a boldoggá avatás.

A három meggyilkolt egyházi személy testét egy tekintélyes kassai özvegy kérésére a hóhér kiemelhette a pöcegödörből, és annak közelében elföldelhetette azokat.² „A három vértanú testét, amikor a kedélyek csillapodtak, több katolikus főember meg akarta szerezni, ez azonban végül is Forgács Ferenc nádor hitvesének, Pálffy Katalinnak sikerült. Ő hosszabb ideig a Sebesi, majd Hertneki templomban őrizte, majd Nagyszombatba vitette maradványaikat és ott átadta a klarissza apácának. Boldoggáavatásuk ügyében Pázmány Péter bíboros indította meg az eljárást.”³ Hevenesi Gabriel jezsuita szerzetes 1692-ben megjelent művében vetette papírra e sorokat. Ő már akkor a jelentős magyar szentek közé sorolta a Kassai Vértanúkat.⁴

A klarissza rend hazai kolostorairól készült utolsó, feloszlatásuk előtti, 1768-as egyházi jelentés szerzője a nagyszombati zárda nagy tiszteletben tartott ereklyéi között sorolja fel a vértanúkat: „...Tartatnak itten ezeken kívül három még nem Canonizáltatott Mátyroknak Testei. Egyikük volt Kőrösi Márk, Esztergomi Canonok. Ketten pedig a Jésus Társaságából Pr: Grodecz Menyhárt és Fráter Pongrácz István, a kik a Betlehem Gábor háboruságában az Eretnekektül, a Romai Catholika Hit gyűlölségebül, kegyetlenül meg ölettek és Pervátaba vettették Kassa táján, de onnénd Pálffy Katalin, néhai Gróf Forgách Sigmond, Magyar Országai Palatinusnak házastársa által ki vétettek, Ólyombul ontott ládába tisztességesen helyeztettek és nagyobb tiszteletnek ókáért ezen Clárisák Klastromába le tétettek.”⁵

A klarissza rend 1782-es feloszlatása után a testi maradványok Batthyány József hercegprímás engedélyével a nagyszombati orsolyita apácák templomába kerültek, ahol 1905-ig maradhattak. A boldoggá avatás után számos templom között az esztergomi bazilika is kapott az ereklyékből, amelyek a bazilika jobb oldali kereszthajójának középső oltáránál tekinthetők meg.⁶

A kassai vértanúkról több korabeli ábrázolás készült,⁷ amelyek közül egy rézmetszetnek a meghatározását szeretném elvégezni. Ugyanis három, azonos mesztértől származó, egy rézlapról nyomott metszetet találtam, amelyek azonban bizonyos részleteikben eltérnek egymástól. Az első két, már publikált példányon nem szerepel a metsző neve, ezért sem a készítés helye, sem a készítés ideje nem állapítható meg. Ezért hagyatkoztak találgatásokra a korábbi tanulmányok szerzői.

¹ DÉKÁNY Vilmos, *A kassai szent vértanúk* (Esztergom 1995) 5–17. A kanonizálásuk történetének legfontosabb elemeit Dékány Vilmos állította össze, az ünnepi eseményre kiadott katalógusában.

² DÉKÁNY 18.

³ HEVENESI Gabriel, *Régi magyar szentség* (az 1737-es latin nyelvű kiadás fordítása, Budapest 1988) 235.

⁴ HEVENESI 233.

⁵ SCHWARCZ Katalin, *„Mert ihon jönn Afonytok és kezében új szoknyák”* (Budapest 2002) 193.

Az általam ismertetendő metszettel azonban pontosan meg lehet állapítani a metsző nevét, a készítés helyét és idejét. Vegyük sorban a három metszetet.

1. II. János Pál pápa 1995-ben a szenvedésük helyszínén iktatta a szentek sorába a három kassai vértanút. A szentek emlékét erre az alkalomra nyomtatott füzetben örökítette meg az Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan. A képanyagot összeállító Cséfalvay Pál kanonok, művészettörténész, a Keresztény Múzeum igazgatója a füzet 4. oldalán közölte a vértanúkat ábrázoló, jelzet nélküli metszetet. „Ismeretlen mester, XVII. sz. első fele” – írta róla.⁸ A kép aláírása a következő:

*V. MARCUS CRISINUS CANONIC STRIGONI.
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ. ET, MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619.*

2. Bálint Sándor emlékét Szegeden 2004-ben kiállítás örökítette meg. A neves tudós grafikai hagyatékát feldolgozó N. Szabó Magdolna ugyancsak közölte a kassai vértanúkat ábrázoló metszetet. A metszet mérete: 134×75 mm. A készítés időpontjául az 1670 körüli időszakot jelölte meg a szerző. A szentkép szövege megegyezik az előzővel:

*V. MARCUS CRISINUS CANONIC STRIGONI.
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ. ET, MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619.*

Ez a példány azonban az előző szöveg alatt még egy további feliratot is tartalmaz:

*QUORUM CORPORA TYRNAVIAE
APUD SANCTIMONIALES D. CI.ARAE
CUM VENERATIONE ASSER VANTUR.⁹*

⁶ DÉKÁNY 20.

⁷ Lásd: DÉKÁNY i.m.

⁸ DÉKÁNY 4.

⁹ N. SZABÓ Magdolna (szerk.), „Legszögedibb szögedi” (Szeged 2004) 16. A kötet egyik lektora Szilárdfy Zoltán.

3. Az általam egy hagyatéki anyagban felfedezett rézmetszet¹⁰ mérete: 14,9×9,5 cm.
A kép aláírása itt is a következő:

*V. MARCUS CRISINUS CANONIC STRIGONI.
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ. ET, MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619.*

A kép hátoldalán is találunk feliratot:

V. Euerabiles SERVI DEI MARCUS CRISINUS, Metrop. Eccl. Strigoniensis Canonicus, Archi-Diaconus Comaromien. Ac duo Patres Soc. Jesu Stephanus Pongrácz, ac Melchior Groderius, ex odio Fidei Catholicae in Ungaria Cassoviae a' Calvinistis atrocissime' torti, ac necati. Anno 1619 die 7. Septembris.

Ossa illorum Cassovia, per Viduam Ungriae Palatini Forgách, Comitissam Catharinam Pálffy deducta, in Monasterio Ordinis Sanctae Clarae Tyrnaviae pie fervantur.

Hanc Imaginem illius fieri curavit Paulus Comes Forgách. D. G. E. R. E. P. S. I. S. C. R. M. C. M. E. Strigonien. Canon.

Archi-Diacon. Comaromien.

M. DCC. XXVII.

A leglényegesebb különbség a korábban publikált példányokhoz képest, hogy ennek a szentképnek van szignója: *MARTIN. PROK. TYR-SC.* Tehát a metsző neve: Prokes Márton. A hátoldalán lévő szövegből azonosítható, hogy a készítés helye Nagyszombat, a metszés időpontja pedig 1727.

A metszeten a három pap reverendában, a vértanúságukat jelképező páлмаággal kezében, egymás mellett áll. A képeket összehasonlítva megállapítható, hogy ugyanarról a rézlapról készült mindhárom nyomat. A feliratok eltérése semmi különlegességet sem jelent, hiszen a rézlapokat gyakran újrametszették, kiegészítették, bizonyos részleteket levéstek, más részleteket rávéstek.¹¹ Az első változat azonban mindenképpen a szignált metszet lehetett.

Prokes Márton nagyszombati rézmetsző tevékenységét Pataky Dénes 1708–1733 közé teszi. Könyvlapokat és illusztrációkat metszett – írja róla Pataky, és négy ismert munkáját sorolja fel, köztük a nagyszombati kegyképet ábrázoló metszetet:

¹⁰ A mellékelt fényképfelvételeket Mudrák Attilának köszönöm.

¹¹ KNAPP ÉVA – TÜSKÉS GÁBOR, *Populáris grafika a 17-18. században* (Budapest 2004) 110, 112, 160.

VENERABILES SERVI
 DEI MARCUS CRIS-
 NUS, Metrop. Eccl. Strigoniensis
 Canonicus, Archi-Diaconus Co-
 maromien. & duo Patres Soc. JESU
 Stephanus Pongrácz, ac Melchior
 Grodetius, ex odio Fidei Catholicæ
 in Ungaria Cassoviæ à Calvinistis
 atrocissimè torti, & necati. Anno
 1619. die 7. Septembris.

Ossa illorum Cassoviâ, per Vi-
 duam Ungariæ Palatini Forgách,
 Comitissam Catharinam Pálffij de-
 ducta, in Monasterio Ordinis San-
 ctæ Claræ Tyrnaviæ piè servantur.

Hanc Imaginem illius fieri
 curavit Paulus Comes Forgách.
 D. G. E. R. E. P. S. I. S. C. R.
 M. C. M. E. Strigonien. Canon.
 Archi-Diacon. Comaromien.
 M. DCC. XXVII.

1. *Vera effigies B. V. M. Ecclesia Cathedrali Tyrnaviensi...etc.* <Martin Prokes scul. Tyr.> 1708.
2. *Sacra Angelica et Apostolica Regni Hungariae Corona Nobile Coeligeno... etc.* <Martin Prokes scul. Tyrnaviae.> (Révay Péter A Koronáról szóló könyvének címképe, 1732.)
3. *S. Ivo Advocatus Pauperum* (Szegedy: *Tripartitium Juris Hung. Tyrodictium*, Nagyszombat. 1733. I.)
4. *Arbor Porphiriana*.¹²

A Szent Ivót, a jogászok és ügyvédek pártfogóját ábrázoló rézmetszetet Szilárdfy Zoltán,¹³ majd Lipp Mónika¹⁴ közölte. Ennek aláírása: *Martin Prokes: Scul: Tyr: 1733.*

A nagyszombati kegyképet megörökítő metszeten az 1708-as dátum olvasható. Pataky ezt az időpontot tekintette Prokes nagyszombati tevékenysége kezdetének. Ezt az érvelést elfogadta Szilárdfy Zoltán,¹⁵ és a magyar barokk kegyhelyeket bemutató kötet szerzőhármasa is.¹⁶ A metszetet közli a nagyszombati nyomda leltárát feldolgozó kötet.¹⁷ Az egyik szerző, Haiman György megjegyzi, hogy a közölt példány jóval korábban keletkezett, mint a metszetnek az 1745-ös kiadványban szereplő változata. Megállapítja továbbá, hogy Prokes közelebb állt a népi művészekhez, mint a rutinos nagyvárosi mesterekhez.¹⁸ A kép alsó részén Nagyszombat városának és környékének részletes rajza látható, az egyes látnivalókat sorszámmal ellátva azonosította a metsző. Fölül, felhőkben a könnyező kegykép lebeg.

A nagyszombati nyomda leltárát feldolgozó kötet szerzői 1730 és 1761 között hat Prokes által illusztrált kötetet találtak. Megállapították, hogy a nagyszombati kegyképet ábrázoló metszetén szereplő 1708-as dátum a könnyezés csodájának az időpontját jelzi, de maga a kötet csak 1745-ben került ki a nyomdából. Ezért teszik a két időpont közé, 1730-ra a rézmetsző tevékenységének kezdetét.¹⁹

E szentkép szerint azonban Prokes Márton rézmetsző 1727-ben már Nagyszombatban dolgozott.

¹² PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története* (Budapest 1951) 207.

¹³ SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17-18. század* (Szeged 1995) 63. és 482. kép.

¹⁴ LIPP Mónika, *Művészet a XVIII. századi Óbudán Szent Ivó oltárképének tükrében* (Budapest 2002) 75.

¹⁵ SZILÁRDFY Zoltán, *Magyar barokk szentképek*, in *Művészettörténeti Értesítő* XXX (1981) 2/121; Uő, *Barokk szentképek Magyarországon* (Budapest 1984) 14.

¹⁶ SZILÁRDFY Zoltán – TŰSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről* (Budapest 1987) 122. 224. kép.

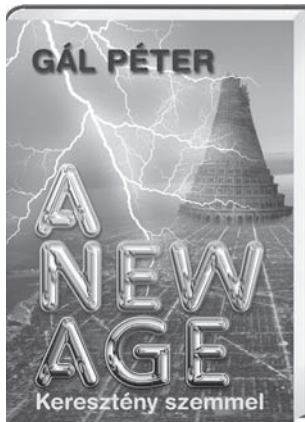
¹⁷ HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon, *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773* (Budapest 1997).

¹⁸ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 7. számú kép.

¹⁹ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 304. Az 1577-es év tekinthető a nagyszombati, később Egyetemi Nyomda alapítási évének. Az egyetem alapításának éve 1735.

GÁL PÉTER

A New Age keresztény szemmel

A szerző – a Pécsi Hittudományi Főiskola tanszékvezető tanára – éles szemmel vizsgálja és értékeli ezt a magyar könyvpiacot és a médiát egyre inkább elárasztó, magát vallásosnak tartó, vagy a lelkiesség köpenyébe burkolózó, de alapjában véve keresztényellenes irányzatot. Ismereti a New Age „prófétáinak” és magyar követőinek felfogását, s rámutat a mozgalom előzményeire és mai mellékágaira.

Mindent egybevetve a könyv hasznos ismereteket nyújt mindazoknak, akik bármilyen módon kapcsolatba kerültek a New Age különféle megnyilvánulásaival,

s szeretnék megismerni azok valódi mibenlétét, összevetve mindezt a keresztény tanítással.

474 oldal, keménytáblás

Ára: 2400 Ft

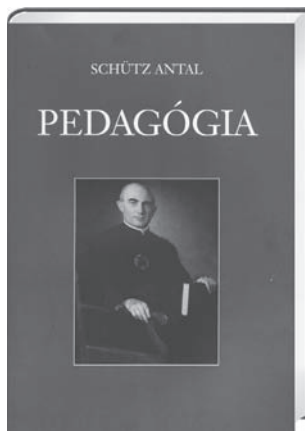
SCHÜTZ ANTAL Pedagógia

Schütz Antal több tudományt művelt kiváló módon és fokon. Filozófiai, teológiai, pszichológiai munkássága mellett gyakorló pedagógus is volt. Kötetében a pedagógiatudomány teoretikusaként szerves összefoglalását adja e tudományágnak.

Ez a pedagógiai alapvetés nagyban hozzásegíti olvasóját, hogy szakmai ismeretekben gazdagodva mélyebb és igazabb hitre jusson, termékenyebbé tegye munkáját, és növelje személyisége sugalmazó varázsát.

420 oldal, puhafedeles

Ára: 3200 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

◆◆◆ SZEMLE

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

- ◆◆◆ *Nový preklad Svätého písma s komentármi Jeruzalemskej biblie Mons. ThDr. Antona Boteka* (Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Bratislava 2009) 232 pp.

2009. november közepén a Trnavská univerzita (Nagyszombati Egyetem) Teológiai Kara konferenciát rendezett Pozsonyban, a kar székhelyén Anton Botek új szlovák szentírásfordításáról a Jeruzsálemi Biblia kommentárjaival. Anton Botek 1911-ben született a Zsolna-közeli Zárjecsén. Nyitrai, nagyszombati tanulmányai után 1935-ben szentelték pappá. Káplánkodott Újlakon, Aranyosmaróton, Pöstyénben, Verbón, tisztiiskolát végzett Prágában, és katonai lelkész lett Korponán. 1941-től a pozsonyi Katolikus Sajtóiroda, 1942-től az 1849-ben (!) indult *Katolícke noviny* (Katolikus Újság) főszerkesztője lett. 1945-ben kinevezték a Központi Katolikus Iroda igazgatójának. Ez a szervezet hét szakosztályt, tíz lelkigyakorlatos házat irányított, jelentős publikációs tevékenységgel. Nem csoda, hogy 1948-ban feloszlatták, majd Botekot letartóztatták. 1951-ben sikerült emigrálnia, és a rendszerváltásig a nyugati és tengeren túli szlovákokat gondozta. Életműve legfontosabbnak tartható része a bibliafordítás több évtizedes római tartózkodása alatt. 1989 novemberében visszatért Szlovákiába, és 1992-ben Bazinban hunyt el.

Jozef Tomko bíboros emlékezéseiben azt emeli ki, hogy Botek olyannak akarta fordítását, hogy azt egy bacsó is értse meg. Az majd a szakértők dolga lesz, hogy megítéljék az ilyen fordítás hűségét. Tomko másik meglátása Andrej Hlinka példája. A katolikus szlovák népevezér a szegedi börtönben dolgozott a Szentírásfordításán.

Viliam Judák a Katolikus Újság főszerkesztőjeként értékeli Anton Botekot. A lap első főszerkesztője Šimon Klempa, Pest-Józsefváros plébánosa volt, egyik utóda a pesti szlovákság drámáírója, Ján Palárik. A lap a Szent István Társulattól önállósodott Spolok Svätého Vojtecha (Szent Adalbert Társulat) orgánuma lett. Botek

Rómában a *Slovenské hlasy z Ríma* (Római Szlovák Hangok) című periodikumban folytatta lapszerkesztő tevékenységét.

Jozef M. Rydlo írása a római Szent Cirill és Metód Szlovák Intézet tevékenységét, benne Botek római működését foglalja össze, František Vnuk pedig a kanadait.

A szlovák bibliák történetét Ján Ďurica SJ és Elena Krasnovská irodalomtörténész (Nagyszombati Egyetem Pedagógiai Kara, Szlovák Nyelv és Irodalom Tanaszék) foglalja össze. A pedagógus, nevelő jezsuita így fogalmaz: „Nemzetünknek számos szentírásfordítása van. Az első teljes Biblia görögből héber szöveg egybevetésével készült a szloviének részére, akik közé szlovák eleink is tartoztak.” Krasnovská pontosan idézi a szlovák papok kézikönyvének címét: „Evangéliumok és epistolák vásár- és ünnepnapokra ... VIII. Kelemen Római Misszáléja, valamint az Esztergomi Érsekség és Magyarhon Királyság más püspökségeinek ősi szokása szerint...” A kiadások felsorolása (Zsolna 1676, Nagyszombat 1702, 1742, 1769, 1788, 1795, Buda 1816, 1828, 1845, Esztergom 1833) alighanem pontatlan, mert a zsolnai nem az esztergomi érsekség részére készült.¹ Krasnovská a csupán kéziratban fennmaradt első teljes szlovák fordításig, az ún. Kamalduli Bibliáig (1756–1759) ismerteti a bibliatörténetet, nyilván Botek fordításának népszerű jellege okán. Botek nyelvi koncepcióját ugyanis tudatosan hirdették a kamalduliak, különösen a szintén kézíratos szótárukhhoz írt utószóban. Kár, hogy Krasnovská nem transliterált, de még csak nem is transzkribált formában idéz belőle, és a nyelvi hungarikumokat sem említi.²

Ďurica napjainkig ismerteti a szlovák bibliafordításokat. Az első a Rudnay Sándor-vezette pozsonyi nemzeti zsinat határozata alapján készült el (Juraj Palkovič esztergomi kanonok) és jelent meg 1829-32-ben a Beimel-nyomdában. A fordító kanonok-mecénás ajándékol adta a Bibliát a szlovák plébániáknak. Ez a Cirill-Metód-munka és a Kamalduli után a harmadiknak sorolt fordítás, a negyedik 1913-1926 között Andrej Hlinka és Ján Donoval munkája, az ötödik 1946-1955 között készült. Több bibliakiadás után Botek fordításáé a tizenharmadik. Ďurica összefoglaló értékelése szerint használata nagy nyereség tanulmányaik során a teológia-hallgatóknak. „Bárhogyan értékeljük is fordítását ... a szlovákok számára ... alkalmas oktatási célokra.” A pasztorációs gyakorlatban Botek-szövegek nem használatosak.

Jozef Jančovič tanulmánya egybeveti Botek fordítását a héber, a jeruzsálemi és a görög szövegekkel néhány *crux interpretum* és más konkrét példák alapján.

A Nagyszombati Egyetem Története Kutatóintézet alapítója, Jozef Šimončič történeti feladat kezdeteiről számolt be *Biblisztika a Nagyszombati Egyetemen*

¹ ČAPLOVIČ, Ján, *Bibliografija tlači vydaných na Slovensku do roku 1700* (Matica slovenská, Martin 1984) 2526. sz.; RMK II, 1394.

1635-1777 címmel. A projekt kiindulópontjaként közli a Szentírás professzorainak névsorát és az Egyetemi Nyomda biblisztikai publikációit 1777-ig. A professzorok közül a szlováknak minősítettek emeli ki, ami megint fölveti a személynevek mai szlovák átírási gyakorlatának tarthatatlanságát. Sentivani, Čeles, Raičani stb. mellett Szili, Meleghi, Szerdahelyi. A publikációk között immár csak szlovákiai könyvtárak szerepelnek, szakirodalmi hivatkozása és egyben forrása Lukács László *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae SJ* hatalmas adattára. A nemzeti kultúrák keresése jogos, de a mai értékelés szerinti nemzeti minősítés a hungarus elrajzolásával erősen vitatható. A XIX. század derekától kezdődő magyar módszer is és annak nyilvánvaló mai szlovák reakciója.

♦♦♦ FUKÁRI Valéria, *Felső-magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonaik. 16–19. század* (Kalligram, Pozsony 2008) 156 pp.

A hungaroszlavakológia és fordítottja, a szlovakohungarológia, azaz a magyar művelődés szlovák elemeit vizsgáló tudományág művelői igen hálásak lehetnek Fukári Valéria kiváló dokumentumkötetéért a Zayakról és rokonaikról a XVI-XIX. században. A nemzetség a déli Valkó megyéből került a Felföldre, miután I. Ferdinánd a Trencsén megyei Ugróccal jutalmazta. Szerzőnk értően, pontosan fogalmaz: Ferenc „... feltehetően 1505-ben született a Dráva mellékén, szülőföldje etnikailag sokszínű közegében...” A török elpusztítja családi birtokát, ezért Ugrócon újraalapítja nemzetségét. „Tartása egyenes ... hosszúkás, telt képe van, orra erősen horvát ... az arc jellege a dunántúli vérrrel vegyes magyaréra vall” – idézi Fukári az életrajzíró Thallóczy Lajost.

A kötet anyaga meggyőzően dokumentálja a hungarus nemzeti tudatot, ami az egész felföldi nemesség sajátja volt, de amelynek szerves részeként minduntalan megjelenik a szlovák régió biblikus cseh, sőt nemegyszer *szlovák* közlekedő nyelve. Ilyen a Mérey Zsófia szlovák lelkésze lejegyzésében készült testamentuma, Ištokočka, Mikluško, Imriško nevekkal. A 300 talléron vett jobbágyok Raček, Straka névre hallgattak.

A Petrőczy István és Révay Erzsébet házassága c. fejezet Erzsébet kassai szlovák jószágigazgatójával, Petrőczy necpáli temetésével, Samuel Michaelides beszercebányai prédikátor búcsúztatásával s avval a közjátékkal foglalkozik, hogy a Zólyomból a temetésre utazó Radvánszky Jánost kifosztotta Jánošík hegyi rabló – erősen érezhető a természetes szlovák környezet. A necpáli iskolában egyébként

² Vö. KÁFER István, *A Biblia a szlovák nemzeti művelődésben*, in *Biblia Hungarica Philologica. Magyarországi bibliák a filológiai tudományokban* (Argumentum, Budapest 2009) 201.

évenként név- és születésnapj versekkel, műsorokkal köszöntötték a bujdosásban szenvedő Petrőczyt, magyar, szlovák, latin nyelven.³ Zay Ferenc leszármazottai támogatták az evangélikusok kulturális tevékenységét. Ján Institoris-Mossóczy ajánlása tanúskodik erről 1654-ben Trencsénben megjelent disszertációjában.

A hungarus patriotizmust gyakorló felföldi nemesség „szlovák nyelvtudása természetes jelenség” – állapítja meg szerzőnk – „s az sem egészen szokatlan, hogy a felföldi magyar nemesember literátusként szlovák környezete nyelvén is megszólal.” (70. p.)

A magyar-szlovák konfliktusrendszerben nagy szerepe volt Zay Károlynak, aki 1840-től a magyarországi evangélikusok egyházi és iskolai főfelügyelője lett. Az ő magyarosító programja tűzte ki a két protestáns egyház unióját, hogy a reformátusok révén magyar többség jöjjön létre a szlovákok rovására. Az ősi Zay-félszekben, Zayugrócon született Ludovít Štúr, akinek kapcsolatairól Fukári Valéria a következőket írja: „1855-ben a közélettől Modorba visszavonult Štúr Ugrócon maradt fivéreitől megtudta, hogy Zay nem szakította meg a családjukhoz fűződő régi, patriarkálisan baráti kapcsolatát, ismételten vendégül látta őket ... Štúr 1855 augusztusában ... fivéreinek írt levelével egy Zaynak átadandó levelet is küldött, mely – mint írja – bizony nagy meghatódást idézhet elő az öreg Zayban.” További kutatási feladat e Štúr-level megalálása és értelmezése.

Fukári Valéria kötete úttörő vállalkozás. Levéltári források alapján mutatja be a felföldi világot. Merít a szlovák szakirodalomból is, és következtetéseivel is jelzi a további utat a mai magyar és szlovák kutatásnak és a közvélemény tájékoztatásának.

♦ ♦ ♦ MOLNÁR Imre, *Omilostený na smrť. Dokumenty utrpenia Jánosa Esterházyho na základe záznamov Márie Esterházy-Mycielskej* (METEM, Budapest 2010) 193 pp.

A felföldi nemesség hűségese szülőföldjéhez. Döbbenetes bizonyítéka ennek a Szlovákiában máig nem rehabilitált Esterházy János szenvedéstörténete. Különösen örövendetes František Mikloško szlovák kereszténydemokrata politikus ajánlása, ami Esterházy-idézettel kezdődik a mártír hűségéről szülőföldjéhez. A magyar kiadás⁴ kiváló szlovák fordítása küldetést teljesít, amit az ajánlás ekképp fogalmaz: „... Esterházy János leánya, Alice Malfatti grófnő ... elmondta, hogy ... édesapja ... egész életében annak a gondolatnak élt, hogy a magyarok és a szlovákok békében és testvériségben éljenek együtt. És hozzátette, ez az ő nagy vágya is.”

³ VARGA Imre, *A kuruc küzdelmek költészete* (Akadémiai Kiadó, Budapest 1977) 111. sz. vers és jegyzetei.

- ♦♦♦ DEMMEL József, „*Egész Szlovákia elfért egy tutajon...*” *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről* (Kalligram, Pozsony 2009) 243 pp.

A legfiatalabb magyar történészemzedék képviselője Demmel József. Szellemes és igaz címet választott tanulmánykötetének: „*Egész Szlovákia elfért egy tutajon...*” A Tatrín szlovák olvasóköri történetének tudós szlovák szerzőjétől, Jozef Škultétytól vett cím jelzi Demmel igen helyes kiindulását, a szlovák források elemzését, amivel biztosítja írásainak objektivitását és az erkölcsi követelmény betartását, a másik fél szempontjainak tiszteletben tartását. Pontosan látja a magyar–szlovák viszony különlegeségét: „... itt sokáig közös múlt van, nem úgy, mint a román-magyar vagy a szerb-magyar kapcsolatok esetében.” (14. p.) Forrásgazdagsága alapján azt is megteheti, hogy rendkívül bátran fogalmazzon: „A szlovák történelem tehát csak rendkívül nehezen erőltethető bele a mai fogalmaink szerinti politika történeti keretei közé ... 1848 előtt ... a szlovák elit nem politikusok csoportjaként, hanem egy sok szempontból bonyolult, összetett és éppen változó társadalom cselekvő tagjaiként jelenik meg előttünk.” (19. p.)

Demmel a Gerometta-család dokumentumaival számol be Pest-Buda, az egyetem és a szlovákok helyzetéről az 1840-es években, és az említett olvasóköri dokumentumai alapján a szlovák nemzettudat alakulásáról, a dualizmus korának szlovák–magyar viszonyáról pedig a Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület anyagával. Örömteli, hogy a fiatal történész munkájában a tehetség, az anyaggyűjtés alázata és a jóra törekvés érvényesül. Itt most csak annyit, hogy jó lenne a szlovák szépirodalom alkotásainak egybeötvözése, különösen a mindennapok történéseinek értelmezésében.

A kötet kiadója – akárcsak Fukári Valéria munkájáé – a pozsonyi Kalligram. Meghatározó elkötelezettsége a szlovák–magyar kapcsolatrendszer kutatási eredményeinek közzététele. Támogatói között gyakran feltűnt a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma vagy a mi Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumunk, különböző alapítványok. A Rudolf Chmel, Kiss Gy. Csaba, Szarka László, Karol Wlachovský nevével fémjelzett műhely maradandó értékeket, alapvető, kézikönyv szintű publikációkat biztosít a magyar-szlovák kérdéskörrel foglalkozóknak. A szlovák szépirodalom és a keresztény elkötelezettségű szellemi élet belső vizsgálatához is nélkülözhetetlen Kalligram további munkálkodására is pozitív hatással lehetne egy hasonló, a magyar és a szlovák történelmi egyházak együttműködésével szervezett könyvkiadó.

⁴ MOLNÁR Imre, *Kegyelem életfogytig. Esterházy János szenvedéstörténetének dokumentumai Mycielskiné Esterházy Mária feljegyzései alapján* (METEM, Budapest 2008) 173 pp.

- ♦♦♦ HYKISCH, Anton, *Rozkoše dávnych čias* (Matica slovenská, Martin 2009) 462 pp.

Ennek a rejtőzködő szlovák „hungaruszságnak” gazdag forrása Anton Hykisch prózája, különösen is legújabb önvallomás-regénye, a *Rozkoše dávnych čias* (Régi idők élvezetei). A hősnek cseh nagyapja, lenyel nagyanyja, magyarnak induló apja és anyja van. Nagyapja annak idején fiatal lakatosmesterként került az ércekben gazdag Coburg-világba, és vallásos katolikus lengyel asszonya nyolc gyerekkel ajándékozta meg. A nyolcadik gyermek magára volt utalva. Egerbe sikerült őt küldeni szerzetesgimnáziumba. Vojtech, akkor még Béla megtanulta az erkölcsi alapokat a római katolikus tanítás szerint és, persze, a magyar nyelvet is. Kun Béláék próbálkozása után gyalog indult Selmecbányára, bőrdíjében néhány inggel és „a Pallas Nagy Lexikonja” prospektusával. Az érettségizett fiatalember jó magyar, német, latin nyelvtudással a cseh katonatisztek között felismerte, hogy a felszabadított Szlovákia egyedüli érvényesülési helye, ahol „tisztelességgel lejátszhatja életmeccsét”. Édesanyja is ilyen magyar, a Balog-családból, a budapesti Színházi Élet buzgó olvasója.

Hykisch igen érzékeny szlovák nemzeti pontokat is érint. A főhős a „magyar” Balog nagyapjának szájába adja például az 1944. évi szlovák nemzeti felkelés értelmezését: „Látod, Andy, megint a győztesek oldalán vagyunk ... Nem kell fizetnünk jóvátételt, mint a magyaroknak...” (128. p.), és kertelés nélkül bemutatja a fasisztákból kommunistává vedlő karrieristákat. Eljut a magyarok jogfosztásához, a beneši dekrétumok lényegéhez is: „Mintha nem is ért volna véget a háború ... Beneš elnök egyetlen dekrétummal megfosztotta állampolgárságától az összes magyart és németet. Csak úgy, egy éjszaka megszűnt teljesjogú ember voltuk. A németeket nem sajnálom ... Lévai kofák mesélték, hogy a magyarokat vagonokba rakják ... Ezt lakosságcsere nék hívják. A szlovák kommunisták szorgalmazzák. Értelmisségiek. Ezzel úgymond örökre megoldódik a kisebbségek kérdése ... Állítólag a magyar megszabadulhat ettől, ha szlováknk vallja magát. Re-slo-va-ki-zu-je.” (174–175. p.)

A legfontosabb gondolat a fasiszta módszer kommunistáknak tulajdonítása. Írónknak igza van. Annál is inkább, mert édesanyjának emlékei mélységeiből erdélyi, sőt örmény származása kívánczik kifelé (180. p.). S az édesanya magyar nyelvtudása akkor is kamatozik, amikor egy jugoszláviai kulturális együttest kellett tolmácsolnia Prágában (185. p.). Ez a tolmácsolás pedig a „láncos kutya” korszak előkészítéséül véres kínzással történt, ahol a vajdasági áldozat a szlovák szövegben magyarul imádkozik, és más magyar szöveg is szolgál a tragédia bemutatására.

1950–52 között, a kommunista diktatúra mélypontján egy másik súlyos erkölcsi kérdés is fölmerül. A „rehabilitált” magyarok néhány képviselője bosszúra használhatta sérelmeit a szlovák nacionalistákkal szemben (226. p.).

A hungarikumok különböző nyelvi és tartalmi jelei minduntalan felbukkanak, 1956 azonban kiemelkedő szerepet kap. És becsületos írói alapállást fejez

ki, hiszen a szlovák nemzeti identitás problémái is ekkor kerülnek elő. Például a Pozsony történelmi értékeivel szemben közömbös betelepültek érdektelensége. Helyet kapott itt a koronázó templom is: „Nézd, ott van Csehország címere ... Ott meg a morva ... Hunyadi Mátyás ezeket az országokat is meg akarta szerezni. És amott fenn, egészen fölöttünk a kettős kereszt a hármashalmon. Magyarhon címere – suttopta Mišo. A fenét. Hiányoznak az árpádsávok. Ez *Hungariae superioris* címere. Felsőmagyarhoné? Nyilván. Szlovákiáé. Nem félelmetes ez, fiúk? Fogjátok be a szátokat! Nem látok semmit, szinte egészen fekete. Csodálkozol? Ezeréves por. Ki tisztítaná meg a történelmi szlovák címet? Hagyjátok abba, sziszezi Laco. Gottwald elvtárs néhány nappal Sztálin temetése után halt meg. Isten malmai... Mikor ragyognak fel Közép-Európa országainak történelmi címerei a Szent Márton-dóm boltívein? Mikor szólal meg az összes harang a koronázó város felett? Mikor lépnek elő a megfeketült képekből a kétezer éves egyház fényes ornátusai? A templom jobb sarkában Donner lovát Szent Mártonnal félénk áprilisi nap árnyékolja. A ló mellett kuporgó koldusig nem érnek a tavaszi sugarak ... A Dóm előtti eldugott kis téren még megállni is félnek az emberek. Mindenki siet, senki nem ismer senkit, nem akar ismerni. Az ismerősök félénk mosollyal, fejbiccentéssel köszönnek. Gyorsan haza.” (272–273. p.) A Szent Márton-dóm hangulatát 1956 és sajtódokumentumai követik: „Munkából menet tele aktatáska lengyel lapot vitt magával. Ószre a szikra átugrott Magyarországra. Az október 23-i délutáni tüntetés Budapesten estére az állami rádió épülete elleni fegyveres támadásba váltott át. Felkelés. Andrej és Fela, mindketten otthonról tudtak magyarul és szorongó szívvel ültek a rádiók mellett. Tizenkét hihetetlen nap.” (280. p.) A történelem természetes szerkezeti elemként kényszerül a regény intim vallomásába.

1968–69 is felveti a nemzet kérdését, a múltat, a szomszédokat, az egykor volt tejtestvéreket. Az író Andrej kórházban szenved végig az augusztusi baráti segítségnyújtás tankjait, mégis kizárják a „normalizáció” két évtizedének irodalmi közéletéből. Látásmódja azért különlegesen érdekes, mert ellenzékiként nem fogadta el a hetvenes-nyolcvanas évek kommunista államnacionalizmusát, amikor a mai szélsőséges államnemzeti felfogás ideológiája és gyakorlata kialakult. Az 1989-es rendszerváltás ezt szinte teljes egészében átvette, és a keresztény-humanista értelmiség is nehezen birkózik meg vele.

Hősünk igen mélyre lát a kórházi ágy és a kényszerkönyvtárosság jellemformáló kínjai között. Látja felmenőik „pressburger”, „hungarus” világának meghittségét Selmecebánya és a régi Pozsony illataiban, muzsikájában. És mit tudnak a szlovákok eme hungarus gyökereiről, a nemesség nélkül alakuló szlovák identitásról a csehek? (372. p.) Finoman veti fel a dunaszerdahelyi csinos titkárnő kapcsán a kommunista nemzeti-nemzetiségi találmányt, miszerint a huszadik századi békeszerződések kisebbségeire is ráhúzták a szovjet ideológia kényszerzubbonyát: vannak nemzetek és nemzetiségek. Utóbbiak a kisebbségek. „Nem vagyok egészen

szlovák, Tibi ... Édesanyám Dunaszerdahelyen él, és nem tudnék...” Nyugatra távozni. A disszidálást fontolgató társaság rá is csodálkozik a csallóközi lányra: „Igen, a pofacsontjaid. Lenyűgöztek hun-finnugor vonásaid. Meg vannak örökítve jegyzetömbömben...” (375. p.) És bizony keveset tudhatnak az idegenek a szlovákok zsidóképének titkairól, a szépirodalmukban nyomon követhető történelmi gyökereiről. Bizarra jelenet, amikor a megbízható kommunista könyvtárigazgató a mosdóban írónk zsidó származását firtatja (404–405. p.)

Az önvallomás zárórésze a főhős több helyen sejtetett vallásosságának, katolikus elkötelezettségének szerény-szemérmes jelzése gyermekkori selmeci szlovák gyóntatójának képével. Az öreg, fogatlan pap titkon megkérdezte, nem akarna-e gyónni, és az esetlen elutasításra a 139. zsoltár modern, emberközelibb szlovák fordításának idézésével válaszolt. És a házaspár ritka boldogságot érzett, amikor rádöbbsentek, hogy ez a zsoltár mindkettőjük kedvence. A litániára siető öreg egy Újszövetséget ajándékozott nekik a jó és rossz napokra szóló ajánlással. „Aztán fogta a tányért a maradék pogácsával. Finom mozdulattal, mintha paténa lenne a kezében, egy papírzacskóba szórta és az asszonynak nyújtotta. Isten óvjon benneteket az úton!” (414-415. p.)

Käfer István

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Biró Aurél történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa

Erdő Péter bíboros, prímás, teológus, kánonjogász,
a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

Ferenczi Ilona zenetörténész, a Magyar Tudományos Akadémia
Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa,
a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docense

Hámori Antal OESSH egyházjogász, jogász,
a Budapesti Gazdasági Főiskola docense

Harmai Gábor teológus, biblikus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola
rektorhelyettese

Hegedűs András történész, a Primási Levéltár igazgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora,
a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Nándori Barbara, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatója

Prokopp Mária művészettörténész,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora

Ruzsa György művészettörténész,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora

Soós Sándor néprajzkutató, történész, muzeológus

◆◆◆ KRÓNKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆◆ 2010

- április 7.** „Szlovák keresztény kultúra – sorsok és egyéniségek”
(Slovenská kresťanská kultúra – osudy a osobnosti)
konferencia a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
és a Szlovák Püspöki Konferencia szervezésében
- április 12–14.** Európai magyar papi konferencia. Előadást tartott: *Székelly János* segédpüspök.
- április 15.** Országos papi találkozó a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szervezésében. Előadást tartott: *Raniero Cantalamessa*, a Pápai Ház szónoka.
- április 16.** *Barna Gábor* néprajzkutató előadása „A Magyarok Mária, Szűz Mária tisztelete Magyarországon” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében. Szervező: a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége esztergomi csoportja.
- április 16–17.** Országos kardiológiai kongresszus
- április 16–17.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsgák
- április 23–25.** A Comunione e Liberazione mozgalom lelkigyakorlata
- április 28.** Szent Adalbert esték. Kerekasztal-beszélgetés *Bába Iván*, *Kovács István* és *Szesztay Ádám* részvételével.
- május 1.** „Az Egyesült Világ Hete”, a Fokoláre mozgalom találkozója.
- május 6–7.** Az URBACT (európai városfejlesztési hálózati program) EGTC (Expertising Governance for Transfrontier Conurbations) projektjének zárókonferenciája.

- május 7.** *Bollók Ádám* régész előadása „Pogányság és kereszténység között: a Kárpát-medence a magyar honfoglalás korában” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében.
- május 8.** Az országos Mindszenty-zarándoklat szentmiséje után *Erdő Péter* bíboros megáldotta a felújított Primás Pincét.
- május 20–22.** „Human Dignity and the Modern Academy”, konferencia a Tudomány, a technológia és az orvoslás találkozásának kihívásairól a Katolikus Egyetemek Nemzetközi Szövetsége, a Collegium Esztergom, a Notre Dame Katolikus Egyetem (Indiana) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szervezésében
- május 21.** *Hegedűs András* történész előadása „A történelem és annak valós megismerése” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében.
- május 21.** A Borrendek 46. Nemzetközi Kongresszusának esztergomi napja.
- május 27–28.** A Keresztény Értékmegőrző Egyesület konferenciája
- június 4.** *Vida Tivadar* régész előadása „Kereszténység a kora középkori Kárpát-medencében” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében.
- június 11.** Szent Adalbert esték. *Käfer István* irodalomtörténész előadása „Esztergom Nagyszombatban – Nagyszombat Esztergomban” címmel; az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának könyvkiállítása.
- június 11–12.** A VIKOTE (Magyar Viselkedéstanulmányi és Kognitív Terápiás Egyesület) kongresszusa
- június 18–19.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsgák
- július 1–4.** Az Európai Hivatásgondozó Szolgálat (EVS) éves konferenciája „Jöjjetek és lássátok! – A pap: hivatások tanúja és szolgálója” címmel
- aug. 22–29.** 3. Esztergomi Liszt Hét
- szeptember 1.** A CCEE (Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa) „zöld” záradoklatának megnyitó konferenciája. Előadók: *Erdő Péter* bíboros, *Duarte da Cunha* a CCEE főtitkára, *Illés Zoltán* környezetvédelmi államtitkár.
- szeptember 15.** Konferencia „Egyházi heraldikai emlékeink nyomában” címmel az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága, a Primási és Főkáptalani Levéltár, a Keresztény Múzeum és a Magyar Heraldikai

- és Genealógiai Társaság szervezésében. *Beke Margit*:
A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei c. könyvének
bemutatója. „Kép a pajzson. A prímási gyűjtemények
címeres emlékeiből” c. kiállítás megnyitója
- szept. 16–19.** Nemzetközi egyháztörténeti konferencia
- szept. 23–25.** Magyar Gyermekorvosok Társasága 54. nagygyűlése
- szeptember 24.** „Testi-lelki kenyerünk”, Káldi György bibliafordítsa esztergomi kéziratföredékeinek bemutatása *Székely János* nyitóbeszédével, *Ferencz Éva* és *Takács Bence* közreműködésével.
- szeptember 24.** *Tóth Endre* régész előadása „A keresztény királyság megalapítása: királyaink felkenése az Árpád-korban” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében
- szeptember 29.** A Magyar Építész Kamara Belsőépítészeti Tagozatának konferenciája
- október 1–2.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsgák
- október 11.** *Miskei Antal* történész előadása „Szent István-i örökségünk” címmel a „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” előadás-sorozat keretében
- október 13.** Magyar Aranykulcs Szövetség konferenciája
- október 14–15.** A Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Statisztikai Társaság és az MTA Statisztikai Bizottsága ünnepi konferenciája „A világ statisztikája – a statisztika világa” címmel
- november 3–4.** A Katolikus Karitásztalálkozója
- november 18.** Ifjúsági pasztorációs konferencia
- nov. 19–21.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
- december 5.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése

♦ ♦ ♦ 2011

február 16–19. A Fokolare mozgalom találkozója

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán,
a 06 33 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

ERDŐ PÉTER	
Hihet-e valóban egy mai európai értelmiségi Jézus Krisztus istenségében?	159
HARMAI GÁBOR	
„Ujjongjatok kimondhatatlan és dicsőségtől áthatott örömmel!” – Az 1Pt 1,6-9 fordítása	167
HÁMORI ANTAL	
Az eutanázia fogalma és kánonjogi minősítése	177
RUZSA GYÖRGY	
Gondolatok Andrej Rubljov Ószövetségi Szentháromság ikonjának ikonográfiájáról	191
NÁNDORI BARBARA	
A katolikus autonómia történetéhez – A II. autonómia-kongresszus 9-es albizottságának működése és az erre tett püspöki észrevételek (1898)	201
BIRÓ AURÉL	
Clark Ádám által tervezett sas-hegyi Weber/Saxlehner-palota kápolnájának pusztulása	233
<i>Közlemények</i>	
FERENCZI ILONA	
„Kicsoda hengeríti el nekünk a követ?” Ami egy huszonöt évvel ezelőtti előadásból kimaradt – Gondok a negyedszázados szlovák–magyar zenei együttműködésben	243
HEGEDŰS ANDRÁS	
Szent István, Szent Imre és Szent László esztergomi közös ereklyetartójának hitelesítő okiratai	248
PROKOPP MÁRIA	
A budapest-belvárosi főplébánia-templom szentélyének központi freskóképe	260
SOÓS SÁNDOR	
Prokes Márton eddig azonosítatlan rézmetszete a kassai vértanúkról	268
SZEMLE	277
SZÁMUNK SZERZŐI	285
KRÓNIKA	286

♦♦♦ OBSAH

PÉTER ERDŐ	
Môže naozaj veriť dnešný európsky intelektuál v božstve Ježiša Krista?	159
GÁBOR HARMAI	
„Jasajte nevýslovnou radosťou, plnou slávy!” – Preklad 1Pt 1,6-9	167
ANTAL HÁMORI	
Pojem eutanázie – hodnotenie z hľadiska kanonického práva . . .	177
GYÓRGY RUZSA	
Myšlienky o ikonografii ikony Starozákonnej Trojice Andreja Rubljova	191
BARBARA NÁNDORI	
K dejinám katolíckej autonómie – Činnosť subkomisie č. 9. II. autonomického zjazdu a biskupské poznámky (1898)	201
AURÉL BIRÓ	
Zničenie kaplnky paláca Weber/Saxlehner na Sas-hegy (Orlí vrch v Budíne), čo navrhol Adam Clark	233
<i>Správy</i>	
ILONA FERENCZI	
„Kto nám odvalí kameň?” To, čo bolo vynechané z prednášky pred 25 rokmi – Starosti štvrtstoročnej slovensko-maďarskej hudobnej spolupráce	243
ANDRÁS HEGEDŰS	
Overovacie listiny spoločného relikviára sv. Štefana, sv. Imricha a sv. Ladislava v Ostrihome	248
MÁRIA PROKOPP	
Centrálna freska svätyne hlavného farského kostola Budapest-Belváros (Budapešť-Vnútromesto).	260
SÁNDOR SOÓS	
Doteraz neidentifikovaná medirytina Martina Prokesa o košických mučeníkoch.	268
POHLADY	277
AUTORI PRÍSPEVKOV.	285
KRONIKA	286

◆◆◆ CONTENTS

PÉTER ERDŐ	
Can a Today's European Intellectual Really Believe Jesus Christ's Divinity?	159
GÁBOR HARMAI	
'Rejoice with joy unspeakable and full of glory!' – Translation of 1Pt 1,6-9	167
ANTAL HÁMORI	
The Concept of Euthanasia and Its Evaluation in Canon Law . . .	177
GYÓRGY RUZSA	
Thoughts on the Iconography of Andrei Rublev's Icon of the Old Testament Trinity	191
BARBARA NÁNDORI	
Additions to the History of Catholic Autonomy in Hungary – Work of the 2 nd Autonomy Congress's Subcommittee of 9 and Bishops' Remarks on It (1898)	201
AURÉL BIRÓ	
Destruction of the Chapel of the Weber/Saxlehner Mansion Designed by Ádám Clark (Budapest, Sas-hegy)	233
<i>Communications</i>	
ILONA FERENCZI	
'Who shall roll us away the stone?' What Was Missing From a Paper 25 Years Ago – Problems of Slovak-Hungarian Cooperation in Musical Research in the Last Few Decades	243
ANDRÁS HEGEDŰS	
Authenticity Certificates of King St. Stephen's, Prince St. Emeric's, and King St. Ladislav's Common Reliquary in Esztergom	248
MÁRIA PROKOPP	
The Central Fresco of the Sanctuary of Budapest-Belváros Parish Church	260
SÁNDOR SOÓS	
A Previously Unidentified Copper Engraving of Márton Prokes on the Martyrs of Košice (Kassa)	268
REVIEW	277
AUTHORS OF THE PRESENT ISSUE	285
CHRONICLE	286

